UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204212
UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 83.1 Accession No. T.3083

Author B22R [illegible]

Title [illegible] 1945

This book should be returned on or before the date last marked below.

ఓం

క[illegible] ప్రచారణ. 1

రాగమాలిక

(ప్రథమ సంపుటి)

●

అడివి బాపిరాజు

వెల రు 1-8-0 [illegible]

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

గ్రంథము దొరకుచోటు:-

రా-స-రూ-శ్రీ-కేశవగిరిస్వాములు

మైలాపూరు మదగాను

Printed at Meezan Printing Works Hyderabad-Dn. June, 1945.

అంకితం

శివశ్రీ-

తల్లావఝ్ఝల శివశంకరశాస్త్రి అన్నగారికి

భ క్తి తో

ఈరాగమాలికను అర్పిస్తున్నాను

అ డి వి బా పి రా జు

శ్రీ పరీక్షా కిరణమాల

ప్రకరణములు

పౌలస్త్య హృదయం రు 0—6—0 [భి. .]

శ్రీయుతులు:

పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు

కాటూరు వేంకటేశ్వరరావుగారు

జాగృతి రు 0—6—0 (బి.)

శ్రీయుతులు:

వద్దిపర్తి కాళేశ్వరశాస్త్రి

రాచకొండ నరసింహమూర్తి

ప్రతులకు:-

గా.న.మూర్తి

కేసరి హైస్కూలు ఎదరాను మైలాపూరు

నరపతి

౧

ఓ నరపతి! నువ్వు మూర్తీభవించిన రాజసమూర్తిలా మాని కనుపాపల్ని
మస్తు చల్లనిదైన చూపులతో చూస్తావు.

కాకతీయుల శృంగార సామ్రాజ్య చరిత్రలో తెరగానే దేవమ్మాక
కాలములో నవయౌవనాంకురిత్వాన్నేకతైన మహారాజకుమారికలు పద
హారు యేళ్ళ సౌందర్య సింహాసనాలు నీకు సమర్పిస్తూ ఉంటారు.
నీ దైన్యం తొలగి చేసిన నీకు లేదు.

నరపతి! నీ కన్నులలో వెన్నెలలు నాట్యమాడే హిమాలయాది దుర్గములు
కదలి పోతాయి. నీ సంకల్పంలో అనంతకోటి బంధమైన సముద్రము
ఇంకిపోతుంది. ఈ కాలానికి అతీతమైన నీ అనంత వ్యాపన మూర్తి అస్త
మించని ఇనుడు. ఉన్నత మహోన్నత శిఖరాలు, నిర్జీవాలు,
బండలు, పాపం ఇవి ఏమి చేయగలవు. మానవ వ్యాపకి నీ నిర్ణయ సమయం ఎదు
రైతే, సముద్రములు ఎండిపోయే లోపల, నీ ఒక్క కంటి చూపుతో విధ్యంస
మవుతాయి.

౨

నరపతి ఒక నాడు మహైశ్వర్యపు సౌందర్యపు పొలిమేరల నవ
పోషణల సముద్రాలు దాటి అందలమెక్కింది తెగాను. మరి అందమైన
వస్త్రాలు ధరించి, అలంకరించుకొని, అందమైన దివ్యకాంతి వారికైనా పదు

లేకుండా, అడ్డంగా కంచుకోని ఉన్నారు తాను జయించిన జాతిరాజ్యాల నుంచి ఖైదీలుగా పట్టుకొనివచ్చిన సంతతులు నీలానా ముకులు రాజకుమారులైనా,—నాట్యమాడుతుంది రాళ్ళు పొదిగిన బంగారపు చెర్వాణీతో నడుస్తూ తన సందిగం చేరాడా రాజు. ఆ మందిర వైభవం. మణిదీపకప్రాపు పల్యంక పుకీ చిత్రసీరాదులు, గంధాతిముక్తక, శ్రీరత్నరావి దారుపుల శిల్పరూపాలగల గోపా. సీరటలాకులు, దంత స్తంభాలు, రత్నస్థగిత ముఖ్యసింహాసనాలు, సింహ శార్దూల మృగాదుల కృష్ణసారాది మృగచర్మాలు, మ. ర ధూపదీప స్తంభాలు, శాస్త్రగ్రపు కట్టుబడి చేసిన గుహాలాంబరాల నాందిసీలు, అందుండి వేళలాడు కిలగారుకృత్రిమ హింసక, వజ్రమాల దీపపుబుద్ధులు, ఫీ బ. వాయుపుత్రాంభిమర్య రామరావణ, మందోదమందారాది పీఠల చిత్రలేఖనములు, స్ఫటిక రత్నశిలాది వివిధవర్ణ శిలలు, చంద్రశిలలు చెక్కిన శిల్పాలు.

ఆ నరపతి వచ్చి కూర్చునిలగనేలు. పరుపులు వేసిన ఒక సీత బల్లపై అతని ఉండగా, పూర్ణచంద్రబింబాస్యలగు బాలికలు వచ్చి కొందరు, సువాసన కోళ్ల వినకళ్లతో వీస్తున్నారు. కొందరు వీణాగీతాలతో కంఠాలు మేళగించి, వాద్యధ్వనులతో పాటలు పాడుతూ ఉన్నారు. కొందరు పాదసేవ చేస్తూ ఉన్నారు. కొందరు వర్ణకంతో నయారంగా అతని దేహమువకు లేపూలత పూయుచున్నారు.

ఆ నరపతి మహాసత్త్వుడు. ఆజానుబాహుడూ అయి ఉన్నాడు. అతని విశాలమైన వక్షం, హిమాలయపర్వతసానువులా ఉంది అతని భుజాలు, చేతులు ఏనుగుకుంభాలు, తొండాలు. ఆనరపతిగారికి అంకరక్షాంగంలా మహోన్నతరూపుడు. వల్లకూడ గదాయుద్ధాలలో శక్తి, తోమరం అవీ, అత్యంత నిపుణంగా వేయటంలో, గురుపదితాలుకు రీతుల శస్త్రసాములు, ఘాతము, గతి, వారిము, ప్రతిఘాత, ఆగతి, లక్ష్యము మొదలైనవాటిల్లో అత్యంతంగా, పాండిత్యం ఉంది. ధనుర్వేదంలో అజ్ఞగణమందిపోతాడు

గజతురగశాస్త్రాలతనికి అశ్వినీకుమారులకున్నట్లే అతివిదితంగా వచ్చును.

ఆ నరపతి చాలా అందమైనవాడు. అతన్ని చూస్తే అప్సరసలు మొదలైన దివ్యకాంతామణులకుకూడా హృదయం కొట్టుకొనేది. దేవతల్లో సైతము అతనితో సమానమైన సుందరమూర్తి అతడు అన్నికళల్లో, అన్నిశాస్త్రాల్లో మహాసిద్ధి సంపాదించాడు.

సేనలు నడపడం, కొద్ది సేనలతో, గొప్పసైన్యములనుకూడా చీకాకు పరచి నాశనం చేయడం, ఘనవ్యూహాలు పన్నడం, వీటిల్లో ద్రోణాచార్యుడు కూడా అతనికి సరిరాడు.

భయంకరంగా యుద్ధము జరిగినప్పుడుకూడా అతని సైన్యాల్లో భటులు ఎప్పుడూ కొద్దిగే నశించడం. గజతురగపదాతిదళాల్ని పరిపాలించేవాడు, సమరాల్లో ఆ నరపతి యుద్ధకౌశలం చూసినవారు అందరూ అతడంటే మహాప్రేమతో ఉంటారు. అతడు వారికి నచ్చిన నాయకుడు. గొప్పగా ధనమిచ్చి పోషిస్తు, వారి ప్రాణం రక్షించేవాడు.

దేశాన్ని జయించాడు నరపతి, శాసకులూ కప్పాలూ కొన్నాడు. రాజసూయ యాగములు మూడు చేశాడు చిన్నతనంలోనే అశ్వము కూడా పోయినా.

3

ఆ నరపతికి నచ్చకుండున్న కోపము. నయిలన్ని హాయము, పరిజనులందరు సాకులగుంపులు. వాళ్ళ చిత్తవృత్తులు అతిచంచలమైన పొగమంచులు. ఉత్తమపురుషులకు సామాన్యమానవులు బానిసలు. వాళ్ళకి దాస్యం చేయడానికే ఆ పనులు పుట్టింది. ఈ పరిపాలనలో మహాపతివ్రతలకు తప్ప యింకెవ్వరికీ తలయెత్తి తిరగడానికి, స్వతంత్రించలేదు. వాళ్ళు సామంతరాజులైతే

యో? మండలాధిపతులైతేనేమేం? అందరూ ఒక్కడికీ శుశ్రూష చేయవలసిందే.

ఆ నరపతితో సమానమైన గొప్పసంకల్ప ధృతి లేనే లేదు. ఏ రాజైనా తలవొగ్గినవాడే. భారతదేశం అంతా దిగ్విజయయాత్రలు చేశాడు పదిహేను సార్లు. కామరూప, వంగ, మగధ, మాళవ, మత్స్య, పాంచాల, కాశ్మీర, గాంధార, సింధు, బర్బర, కాంభోజ, అవంతి, గూర్జర, పుళింద, కళింగ, పాండ్య, చేర, చోళ, కేరళాది సకల రాజ్యాలూ అతనికి లోబడ్డాయి. మాల్దివియారా ద్వీపాలూ—సుమత్ర, యవ, కుశ, అనర్త, జవన, సవితి, సింహళ, కాంభోజాది ప్రాచ్యద్వీపములు, యవద్వీపం, అగరాంత, సాగ్లాన్, రోమకాది పశ్చిమ ద్వీపములు వాటి ప్రభువులు అతని నౌకాదళాలకు జోహార్లు చేశారు.

అంత మహాబలవంతుడై రాజ్యం చేస్తూ ఆ నరపతి పరరాజకంటకుడయ్యాడు. ప్రజలకు తగిన పన్నులు ఎక్కువ పన్నులు వేయడమే కాదు వాళ్లని దోచుకోవడమే కాదు; వాళ్ళింటే ఉండే పరపతి చేత, వాళ్ళ కష్టసుఖాలు విచారించడం గాని, వాళ్లకు సౌకర్యాలు కలుగజేయడం గాని, వాళ్లకు సరియైన న్యాయం జరిగేట్లు చూడడం గాని, సుతరామూ ఏమిన్నీ లేదు. తన కింద ఉండే సామంతరాజులు ఎవరైనా, తన మండలంలో పరిపాలకులై వారిని సకల ధర్మయుక్తంగా పరిపాలన చేస్తూ ఉంటే, ఆ రాజులను ఈ నరపతి హేళనం చెయ్యడం, వాళ్లను తన మహాసభలో అగౌరవపరచడం.

సరళిస్తి సాహసంగా జేసి నైతికతని మించిన రాక్షసుడై, పరబాధకుడై మహా అహంకారుడై, ఆ నరపతి మహోగ్రమైన భుజంగంలా, చండవ్యాఘ్రంలా, క్రూర సౌందర్యంతో విరాజిల్లుతూ ఉండేవాడు.

౪

ఆనాడు ఆగార మందిరంలో శయనించి ఉండి, మూలగా వీణ వాయిస్తూ ఉన్న, ఒక దివ్యమోహన విగ్రహమైన చిన్నదాన్ని తనదగ్గరకు రమ్మని సైగజేశాడు ఆ నరపతి. ఆమెను వర్ణించాలంటే మనోహరసుగంధ కుసుమాలన్నీ ముడిగిపోతవి. మందమలయ శీతలపవనాంకురాలు మాటు మణిగిపోతవి. మంజులసౌదామినీలతలు మసకమసకలై పోతవి.

ఇరువది వర్షాలు ప్రాయంవాడైన ఆ నరపతి వివాహము చేసుకొన లేదు. వివాహమంటే అతనికేమీ ఇష్టంలేదు. స్త్రీ అంటే అసహ్యము. జీవ చరిత్రంలో హేయమైంది వనిత. వాళ్ళు సేవకే కాని ఉద్వాహం చేసు కోవడానికా? ఆ నరపతి ఘోటకబ్రహ్మచారి.

వణుకుతూ వచ్చింది ఆ కన్యక నరపతియెదుటకు అంతఃపురంలో ఉన్న అద్భుత లావణ్యవతీ గణాలలో కెల్ల మిన్న చాలా అందమైన దాన వృటగా కి నికన్యామణి అంతఃపురంలో. నిర్మలనీలాభ్రపథముల తేలియాడి, సర్వ వర్ణాల మిసమిసలు నతుశాలిన్న, వినారంలో జలబిందు కాదంబినీ కప్పిన సంధ్యారాగములు. రాత్రిలో భయంకరకాలాహిగ్నాగ్నిజ్వాలిక లన్నీన్ని. ప్రేమలో కరతారకా చంద్రికా దీపికాలంచే స్వచ్ఛ భక్తానన్ని పోలుతవిలగా? అయితే ఏం! నాకు నిన్నుచూస్తే ఈ అసహ్యం ఎందుకు? అని నరపతి అడిగాడు

ఆ బాల మాటాడలేదు. „నీ వెమ్మగానైన దేహంతో నీ కుదిరిపోయే వయ్యారంతో, నిల్చున్నావు. నా దాలతో పలిగిపోతున్న నీ కంఠాన్ని ఈ వేళ్ళు పట్టిపిసికితే ఏం చేస్తావు?" ఆ అబల ఒక అడుగు వెనక్కి వేసింది.

„ఊఁ" అని ఆ నరపతి ఆ పీఠము కట్టుదిండ్లపై ఒరిగిపోయాడు. అతని కర్కశహృదయంలో, ఏదో తీరని వ్యథ.

జాలిపిల్లగా నగరవధి! పేరు ఉదగ్రాహులు. అతను రాజ్యాలలో సంచరిస్తూ ఉంటే ముఖాలు కంటబడకూడదు. ఏ కలిసినవారైనా, నగరవధి ఎవరుగా పోవాల్సొస్తే ఆ కలిసినవాళ్ళు నూటయిరువది కొరడాదెబ్బలు. ఆ దెబ్బకు ఒక చిన్న బెత్తపు కొరడాదెబ్బ.

ఆ నగరవధి రాజ్యంలో ప్రజలకి అతనంటే భయం. పరాయి రాజ్యాల్లో ప్రజలకు పొరుగింటి నామే ఏ మిత్రులవుతుంగా, ఏ మహారాజులా, సైన్యాల్లో వచ్చి పడతాడో అని భయం. ఎంతదూరంలో ఉండే రాజ్యాల వాళ్ళకూడా.

౨

అతడు శస్త్రాస్త్రాలు మూలపెట్టాడు. సంగీతాది మనోహర కళలు పట్టుకొన్నాడు. సభలు, రాజ్యాంగ మంత్రాలోచనలు మానివేశాడు. మంతులంటే అసహ్యం. రాజకవులు పొగిడే ఆందలం ఎక్కడం, సైన్య శిబిరంలోకి పోవడం, వాళ్ళతో మాయా యుద్ధక్రీడలు సలుపుతూ ఉండడం అదే అతనికి విరక్తిగా.

మళ్ళీ సింహాసనమీదనుంచి లేచాడు. "ఓ బాలికా! నేను చేసిన మహా యుద్ధాలలో కళ్ల చెదిరిపోయిన రణరంగంలో, వారి ఎదనూ అతిగా కొల్లగొట్టి పోయినటువంటి స్వార్థ్యయుద్ధంలో, నీ రాజ్య సైన్యాలు, నీ తండ్రి సహాయ స్నేహితుల సైన్యాలు — మూర్ఛిల్లి ఓడిపోయాక, నీ తండ్రిని ఓడించి నిన్ను చెరపట్టుకు వచ్చా.

ఏమిటి నిన్ను తీసుకువచ్చిన లాభం? అద్భుతలక్షణ అందాల తెలివి చెప్పే రాజకన్యకంటే నాకు బాగున్నట్లెత్తితే. సత్యంటే కోపం కూడానూ — కాని మాటలకే భయపడి వెనకంజవేసావే, నువ్వు నా కోట బురుజుల ముందర నిలబడుకున్న పనికిరావు".

ఆ బాలిక కళ్ళు మిలమిట్లు గొలిపాయి. ఆమె నేత్రఫాలము, పాటల కపోలమూ, అరుణమైన పెదవులు కంపించినై. "ఓ నరపతీ! నీవట మున్నటువంటి కాలకూట రాజ్యాల్లో వెట్టి చాకిరి కుశలాన్నైనా, తిరి కాని రాణమ్మ నన్నేమి ఏమి చేస్తుందో నీ కన్నులు పారజూస్తవి గాక."

కోపాక్రాంత భుజంగంలా లేచాడా నరపతి. సాయంకాలానికి సభ్యులు. తన ధనకనక మహాపట్టాలలోని పరిజనులు, సామంతులు, సైన్యాధిపతులు, అందరూ మల్లరంగానికి రావాలని ఆజ్ఞ పంపించాడు.

ఏమిటి రాజాజ్ఞ? అని అందరూ చేరారు. అత్యంత విశాలమైన మల్లరంగం కిటకిటలాడిపోయింది. జనసమూహాలతో. మల్లరంగంలో యువక గుణువులు ఆ అపరాహ్ణ సూర్యకిరణాల్లో తళుకుబెళుకుమని పోతున్నాయి.

నరపతి తేరి సింహాసనాలని వైభవంతో వచ్చాడు. ఆయుధ పాణు లైన స్త్రీ భటులు పారాయిచ్చే అండలంలో వచ్చింది. ఆ బాలిక. ఆ అబలా రత్నాన్ని రంగరంగంలోకి తీసుకొనివచ్చారు. నరపతి సింహాసనం ఆక్రమించాడు. ఆ బాలిక చేతిలో ఒక బెత్తము మాత్రమున్నది.

నరపతి కన్నుల్లో అవహాస్యపు వెలుగులు తిరుగుతూ ఉన్నవి. నరపతి చేతితో సంజ్ఞ చేయగానే ఒక వైపునుంచి రాక్షసుడొకడు (ఒక ఆదిమ జాతి మనుష్యుడు) భయంకర రూపంవాడు, జేవురించిన ఎఱ్ఱని రంగువాడు, మిట్టకోరలవాడు. చింపిజుట్టువాడు. మదించిన దేహంకలవాడు ఎనిమిది అడుగుల పొడవుగలవాడు. రాతిదిమ్మల వెడల్పైనవాడు మిడిగ్రుడ్లవాడు గట్టి బంగారపు గొలుసుతో ఒక ఖడ్గాన్ని కట్టుకొని రంగంలోకి దుమికాడు

౬

మంచుకొండలకి ఉత్తరంగా గోమేరు, మహామేరు, సుమేరు, అను పర్వతాలున్నవి. మహామేరువే పశ్చిమద్వీపాల పర్వతపంక్తులకు, భరతఖండ,

ఉత్తరకురుదేశ, యక్షదేశముల మహీధరశ్రేణులకు మాతృస్థానము. అక్కడ గాలి వేగాలని అడవులున్నై. ఆ అడవుల్లోంచి ఒక రాక్షసుడు పెద్దపులి కన్న భయంకరమైంది, పిడుగులకన్న కేకలది, ఏనుగులాంటి సర్వాంగాలది, ఒక మృగరాజము తీసికొనివచ్చి, ఆ నరపతి గాంధార దేశంలో దండుతో విడిసి వున్నప్పుడు అతని ఎదుట వచ్చి నిల్చాడు

ఓహో యోధుడా? ఇచ్చినన్ను మల్లయుద్ధాల్లో గెలిస్తే నేనూ సింహాన్నంటి నా కుక్కా నీకు బానిసలమౌతాము.

నువ్వోడిపోతే నావా?

నీ రాజ్యాల్లో నాయిష్టమైనట్లు ఒక సంవత్సరం వుంటే, నా అడవులకు పోతా, అని రాక్షసుడన్నాడు.

ఆ మాటవృక్షి ఎగా దిగా చూసాడా నరపతి. వీరులతో యుద్ధం చేయడమే నరపతి దీక్షము. సామాన్యులకెవరికీ యుద్ధం చేసే పోటీయిగా వాళ్ళు నరపతికి అంతుచ. దేవ్వరికీ నిమిషంలో వాళ్ళ ప్రాణాలు తీస్తున్నాట శాస్త్రాల చక్రపుటోయింతో మించుకురికాడా నరపతి భుజాస్ఫాలనం చేస్తూ విదప్రుకేనకల్లా, ఉన్నతపర్వతాలవలె రెండు సముద్రాల్లా వాళ్ళిద్దరూ ఒక యుద్ధం చేస్తూదారు. రాక్షసుని బలం, అఖండబాహు గడిన నరపతి జవం, యుద్ధనైపుణ్యమూ అగి పచ్చితమూ రాక్షసుడు ఆయాసపడిపోతూ ఉన్నాడు నరపతి బలమంతా, కూడబెడుతూ ఉన్నాడు ఒక్కసారిగా మొకమాలా, రాక్షసుడు ఒళ్ళు తెలియని అదని దున్నపోతులా, రెండు కుప్పలుచ్చ పైకెత్తి గదవ చిగోధి, శిరము వ్రయ్యాలు చేయడానికి ఉరికాడు. నరపతి అంత కన్న అతివేగంగా, కడుపుకట్టిన ఎడమచేయి, తలపైకెత్తి ఆ కొండదెబ్బలు అంగాకాని కదిగాయి గడ్డితో, పిడుగులాంటి, ఒక చెడ్డదెబ్బ ఆ రాక్షసుని మూపుపై ప్రయోగించాడు. రక్తం కక్కుకుంటూ ఆ రాక్షసుడు పడిపోయాడు.

... ...

ఆ మహారాక్షసుడు, కుక్కతో, రణరంగంలోకి వురికి ఆ బాలికను ఎగాదిగా చూసి, ఆ బంగారుగొలుసు విప్పాడు. నవ్వే పెదవులు, ఆమె అందాన్ని ఇనుమడిస్తూ వుండగా, ఘంగున తనమీదికి కోరలు తెరిచి, వురికిన ఆ భైరవానికంటె అమితవేగంతో ఆ బాలిక, పైకి తప్పుకొని తనచేతి బెత్తముతో ఆ కుక్కముట్టెమీద అగ్నిశిఖలాంటి ఒక దెబ్బ చుఱుక్కు మనిపించింది. ఆ జాగిలం బాధచే ఉరుములాంటి అరపు అరచింది కోపంతో కుక్క తిరిగి ఆ బాలికపైకి ఉరుక్కుండానే, చఱుకున వచ్చింది, ఆ బాలిక మోముపై నవ్వు లేదు. మహాశక్తి తాండవమాడుతోంది. ఆమెచేతి బెత్తం మేఘాల్లో మెఱుపైంది. ఆ పారమేయసింహాము మొగముచుట్టూ ఆ బెత్తం జేవ జేవ లాడించింది. ఆ కుక్క ఏమీ తోచక ఒక ముహూర్తము చైతన్య రహితమయింది.

ఇంతటిలోకే చుఱుక్కుమని సన్నని బెత్తపు దెబ్బ సరీగా కుక్క కళ్లపై తగిలి కళ్ళు మూతపడిపోయినవి కెవ్వుమని ఆపారమేయపతి నేలపై మూతి మోపి, హృదయంకలిగే అరవు అరచినాడు. ఉరుమువంటి వాని గొంతుక కరిగిపోయింది.

ఆ శునకరాజము భయపడిపోయింది. ఏమియు తోచక తాత్కాలికంగా గుడ్డి అయిపోయిన కళ్లతో నిల్చింది దానిడొక్కలు దేహము వణికిపోయాయి ఆ బాలిక ఆ బెత్తము పారవేసి, అత్యంత మాధురీ స్వనాల్లో ఆ కుక్కదగ్గరకు పోయి, దానితల తన వొడిలో ఉంచుకొని దాని చెవిలో మాటలు చెప్పసాగింది దాని ఒడలు తుడిచింది. దాని కళ్ళు ఒత్తింది నీళ్ళు కారుతూవున్న కళ్ళు విప్పిందా కుక్క, బాలిక మొగం చూచి గొంతుక ధ్వనితో ఆమె మోము నాఘ్రాణం చేసింది. తన్ను ఓడించిన ఆ బాలికకూ ఆ కుక్కకూ ప్రాణస్నేహం కుదిరిపోయింది. ఆ బాలిక చురుకునాటువుతో ఆ శునకరాజముయొక్క కరకుతనం, మటుమాయమైపోయింది నీళ్ళు నుడి

తిరుగు కమలనయనాలతో ఆ బాలిక ఆ కుక్కను ముద్దుపెట్టుకొంటూ కౌగలించుకొంది.

ఆమె జవ్వాన నిలబడి ఆ నరపతిదిక్కు చూచి "ఓ నరపతీ? నువ్వు మహాబలవంతుడవట. మహా ఖడ్గకృపాణయుద్ధాల్లో ప్రఖ్యాతి నందినావట. నీకు నువ్వే సాటట. నువ్వు ఓడించినావని గర్వపడుతూవున్న మా తండ్రిగారే నాకు గురువు. నేనూ సమస్తాయుధాలు అవలీలగా ఉపయోగించే కౌశలము కలదాన్ని. నీవు వీరుడవైతే, నాతో కరవాల యుద్ధానికి రమ్ము. నువ్వు మహాబలవంతుననుకొనే ఈ సారమేయము నాకు ఓడిపోయినది. దీనికన్నీ దీని స్నేహితులకు నీ రాక్షసులకున్నూ పతివైన నిన్ను నేను ఓడించగలను. అని కాంతులమెరిసే చూపులు వెదజల్లుతూ ఆ బాలిక అన్నది.

ఆ నరపతికి కోపం వచ్చింది. ఆ బాలికను ఆపాదమస్తకం చూచాడు. సింహాసనాన్నుంచి రంగంలో ఆ బాలిక దగ్గరకు వచ్చాడు. అతనితో పాటు సామంతులు మంత్రులు సేనాధికారులు, విద్వాంసులు, సభ్యులు, ప్రజాసమూహం అందరూ లేచారు.

ఆ నరపతి బాలిక భుజం తట్టి, తీక్ష్ణంగా ఆమె మోము చూచాడు. ఒక్క చిరునవ్వు నవ్వాడు తన అంగరక్షక బలాధికారికి తన కరవాలం తెమ్మని ఆజ్ఞయిచ్చాడు.

సింహాసనము పక్క ఆయుధపీఠముమీద వుంచిన నిశిత—కరవాలము—రత్నాలుపొదిగిన బంగారు పిడిగలదాన్ని—శస్త్రవిజ్ఞానములో ప్రఖ్యాతివహించిన ఒక మహాసిద్ధుడు రచించినదాన్ని, ఓటమెరుగని ఆయుధరాజాన్ని తీసి, ఆ నీరెండలో ఝళిపించినాడు.

ఆ బాలిక, ఆ అంగరక్షక బలాధికారిని పిలిచి అతని చెవిలో ఏదో ఒక రహస్యం చెప్పింది. అతను నరపతి అనుమతితో రాజాంతఃపురమందు చోటికి పోయి, అక్కడ ఈ బాలిక చెలికత్తెయైన ఒక అంగన దగ్గరవున్న

ఒక పాముగుపాటి పెట్టె కొనివచ్చి ఆ బాలిక ముందిడెను. ఆమె ఆ పెట్టె, నొకమీట నొక్కి తెరచి అందుండి పట్టుసంచిలోనున్న ఒరగలకరవాలము నొకదాన్ని తీసింది. ఆవరనుండి సురాయాసముగా కరవాలము పైకి లాగి యుద్ధసన్నద్ధయై నిలిచింది. ఆ వంకరకత్తికి దంతపుపిడియే వున్నది. ఆకత్తిపై యిరువైనాలుగు అపూర్వగా వేసుంకాలున్నవి. ఆ కరవాలము పూర్వ కాలాన చంద్రుని హస్తాన్ని వెలిగిపోయేదని బుధులు చెప్పుకొంటారు.

ఆ నరపతి కౄర నేత్రాలు, ముసుముసుని నలకలై తీక్ష్ణమాష్మగ్నులై పోయాయి. ఆ బాలిక మోమూ శక్తిపూర్వకమైన హాసచంద్రికలు వెదజల్లుతూనే వుంది. వారిద్దరు యుద్ధం ప్రారంభించారు. సూక్ష్మకౌశలము కొంత చూపించాడా నరపతి. ఆ బాలిక వాని వ్యూహంటినీ నడుమనే విరిచింది.

ముందున్న ఎడమకాలు వంచి, కుడికాలు మనోవేగాన్ని ముందుజగా వేసి, అనుకునుంకి ఎదుటి ఆయుధాన్ని తన ఆయుధంతో, మెరుపులా పైకి కొట్టి ఆమెలికే క్రింది వంపుగా త్రిప్పి, కత్తిపిడి కట్టిన ముష్టియొక్క బొటన వేలిని నడుమటుపు వగాలకము పేరు. ఆ నరపతి ఆమెను అమితవేగాన నిరాయుధనగా చేయుటకని, ఆ నేర్పుచూపగానే, ఆమె నవ్వుచు అతనికన్న అద్భుతమైన వేగంతో, దానికి మారుఎత్తు వసి తప్పుకొనుటే కాకుండా, తూల వారియుం పీకబరకు మెలికతో తన కరవాలము అతని నొసటను నూటి పెట్టింది. మహా కౌశల్యంగలిగిన వాదగుల చేత ఆ నరపతి ఆశ్చర్యంతో చంగున వెనక్కు దుమికినాడు

అక్కడను చి ఖంగు ఖంగుమని కత్తులమోతలతో చరుమను గాపిళ్ళతో వస్పిందు మహాభూర్తముల కాలము వారిద్దరు ద్వంద్వ సమరం చేసిన వారైనారు. కొంతకాలము ఆ బాలిక మహాశక్తి అయినది పక్కపోటులు, అడ్డకోతలు నిలువుతీతలు, మోకలు వంపులు, అయి మలుపువేటులు, వడివాన లోని చినుకుల్లా ఆ నరపతి చుట్టూ వర్షింపజేసింది. వేటుకు అడ్డుపోటు వం

ఘుసు నిలువు తెంపు, మెలికకు జక్కన వాలిక, తీతకు చురుకు వేత, వీనితో ఆ నరపతి ఒక్క అడుగే ఒక్క అడుగే వెనక్కు తగ్గుతో ఏమరుపాటుకాని చూపుతో కాపాడుకుంటూ ఆ రంగంచుట్టూ మూడుసార్లు తిరిగాడు. విచిత్రమైన నేర్పుతో నరపతి ఒక్క గంతున నూతనగతులు ప్రారంభించి, ఆ బాలికను మడిగుండములోని పుష్పంలా, ఆడించివేసినాడు. అంతకన్నను మఱియు మంచివిన్నాణంతో, తన్ను రక్షించుకుంటూ బాలిక ఏటుకు ఏటు, పోటుకు పోటు, కోతకు కోత, బదులిచ్చుచు వెనక్కు తగ్గినది.

ఆ పోరాటము ఇంకను పది ముహూర్తములు సాగినది.

౨

ఏ వేగాన వచ్చిందో, ఏ మెరుపుతో వచ్చిందో ఒక అతి సున్నితమైన వజ్రఘాతమువంటి పోటుపు, ఆ బాలికకు హృదయముకింద గాయము, చేతిలో కత్తి పట్టువీడి నవ్వుతో కళ్ళు మూతపడ. "ప్రభూ! నువ్వు విజయం గాంచినావు సుమీ!" అని అంటూ దిగజారి రణరంగములో పడిపోయింది. ఆమె గుండెలనుండి చివ్వున రక్తపు జల్లున వెడలి వచ్చినది.

ఆ నరపతి నేత్రనాళ్ళా చూసాడు అటూ ఇటూ పడిపోయిన అనపోరాకుమారిక, ఆ వీరకన్యక వైపు దృష్టి పోనిచ్చాడు. అతని కేమిటో మతిపోయినట్లయింది. ఒక్కసారిగా తిరస్కరించిన ఈ తుచ్ఛబాలిక కూలి పోయింది కదా! అని సంతోషాన నిట్టూర్పుపుచ్చాడు

చెలువుల మెరుపై, కారుమబ్బులలోంచి వేగిపోయే చంద్రకిరణాల దండై, సడలిపోయిన పూలదండలా, ఉన్న ఆ బాలిక మోము చూసాడు తన కత్తి విసిరి పారవైచి, చటుక్కున వంగి, ఆ బాలికను ఎత్తుకొని తన హృదయానికి అదుముకొన్నాడు. ఆ నరపతి కళ్ళు నీటినుళ్ళు తిరిగినవి. "ఎంతటి రాగుండె మనిషిని. ఈ దేవి పాదాలధూళి తాకుటకైన

అర్హుడను కానే! శుద్ధహృదయంతో, — నా ప్రాణానికి ప్రాణం, నా ఆత్మకు పరమేశ్వరియైన నా దేవిని కరకు పిశాచివలె నరకుకొన్నాను, దేవీ! ఒకసారి కనుతెరవరా! మూఢుడైన ఈ పాపిని క్షమించవా?" అని వణకిపోవు కంఠధ్వనితో విలపించాడు.

... ...

మేఘాలతో నిండిన రాత్రిలో ఉదయం ప్రవేశించినట్లు బాలిక కన్నులు విప్పింది. వర్షపు చినుకులతో నిండిన పూలపై ఉదయారుణకమల కాంతి కిరణాలు ప్రసరించినట్లు, ఆమె పెదవుల నవ్వులు ప్రసరించాయి.

"ప్రభూ! ఇప్పటికైనా మీ హృదయం కరిగిందా? ప్రేమించిన నా ప్రియరఘుకీరాని, కర్కశశిలాచ్ఛాదితం అయి ఉన్నదని నాకు తెలును ఆత్మేశ్వరా!" ఆమె మాటలు ఇంకను అస్పష్టమైనాయి. "ప్రభూ మీ కఠిన హస్తాలు నా పూల పా—ను—పు!" అని ఆమె కన్నులుమూసుకొని మూర్ఛపోయింది.

అతని చేతులలో దివ్యవరంలా, అమృతకలశిలా, రూపంతాల్చినపరమ మోక్షంలా ఉన్న ఆ బాలిక నుదురు పెదవులతో స్పృశించి ఆ నరపతి కన్నులెత్తి "నేను కొలుచుకున్న సర్వదేవతలారా! నాకు మీచే ప్రసాదింపబడిన ఈ మహాభిక్షప్రసాదాన్ని మీరే తరలించుకుపోకుందురుగాక!

"ఓ విశ్వాన్ని నిండి ఉన్న ఇంద్రమిత్రాగ్నివరుణులారా! ఈ మీ దివ్యవరమైన అమృతరహస్యాన్ని ఈ మీ నూతనభక్తుడు అంచులుమాత్రమైనా సాన్నిధ్యం చేసుకోకుండా మీరు తరలించుకుపోకుందురుగాక!

"ఓ సర్వజగజ్జీవుల ప్రియబంధువైన శమనుడా! మృకండసుతుని నువ్వు చేకొనిపోలేనియట్లు నాయీ ఆత్మశక్తిరూపాన్ని తరలించుకుపోకుందువుగాక!"

ఆతని ఆర్తనాదము గజేంద్రుని గాఢదీనాత్మికమైన మంత్రమైనది.

ఆ బాలిక ఆతని చేతులలో కదలినది. ఆతనిచే ఆ బాలిక సింహాసనం మీద పరుండ పెట్టబడినదాయెను, ఓ నరపతీ! నువ్వు లోకాలను హింసించినవాడవు. నేడు ఈమె సాన్నిధ్యంలో పరిజాదామడవై పోయినావు.

ఓ నరపతీ! నువ్వు లోకదుఃఖాన్ని కర్కశత్వాన్ని నీ లోచనాల నుంచి ఇంద్రప్రయుక్తమైన వజ్రము మేఘాలను కరిగించునట్లు, నీ తీక్ష్ణబాధచేత కరిగించి ప్రవాహాలు కట్టించినావు.

ఆ నరపతి మాతలా ఆమె స్తన్యస్త్రము సహరించినవాడాయెను.

ఆ నరపతి దెబ్బతిన్న హరిణమాతను మాచిన శాబకంలా వణికి పోయినాడు.

వెంటనే అపరధన్వంతరివంటి మహాఋషి ఆ బాలికను సమీపించి గాయము పరిశీలించి, హృదయము తప్పి దిగునగా జారిపోయిన ఆ మహా గాయాన్ని ఓషధులచే కట్టుకట్టినాడు.

౨

శీతతమస్సులు వీడి పరిమళపూరితమైన వసంతము వనవృక్ష శాఖాంకురాల నునురెమ్మలుగా, కిసాకుకిసలయాలుగా ఉదయించింది.

ఉషస్సులోని మిత్తుపలి నూత్నసృష్టి జలజలా మంతూ పొంగి వస్తున్నది.

ఆకాశాన తెల్లని రాయంచజంట. చిగురు గుబురులలో పికద్వయం వగస్సులో కమలంపై లేత సూర్యకిరణం.

ఆ నరపతి ఆ బాలిక మానవత్వపీఠం ముందు ఉదయపూజో పవిష్టుడే.

వాన

౧

,,ఎల్లీ జగ్గాయిపేట యెన్నంగ సేను పోతే
యెగిరేసి వలపులు జల్లే దూడమ్మా, దూడ, దూడా
సిగదీసి కొప్పుబెట్టే సిందూరం బొట్టుపెట్టే
నా అందం నవ్వేపోనూ దూడమ్మా, దూడ దూడా
రంగారంగుల దూడ రంకుమా ఎగిరే దూడ
కాళ్ళగజ్జె దూడ గంతూ చంగూల దూడ
దూడమ్మా, దూడ దూడా, దూడమ్మా, దూడ దూడా!!

ఈ పాట వానచినుకుల శృతిలో కలిసిపోతోంది. చిన్న ఇల్లూ, చుట్టూ చిన్న ఆవరణ, ఆవరణ చుట్టూ తాటాకుల దడి, ఆ దొడ్లో ఉన్నవన్నీ పాదులు, పాదుల మధ్యను బంతి చెట్లు, చెట్లపై బంగారు పొద్దుపూలు, గుడిసె గుమ్మంలో, నీలాలు కూర్చుని ఉంది.

జుట్టు దువ్వుకోదు. బుక్కా రంగయ్యదగ్గర కొన్న కుంకుమబొట్టు మాత్రం సూర్యబింబంలా ఆమె నీలఫాలాన ఉదయాము కిరణాలు వెద జల్లుతూ ఉంటుంది. విడనలైన ఆమె కన్నుల్లో నవ్వు లేదు. కంటికి పెట్టిన కాటుక, కన్నీటితో కలిసి నున్ననైన నల్లనైన ఆమె చెక్కిళ్ళమీద మరిన్ని నలుపురంగులు రచించింది

ఆమె కూర్చున్న మూర్తిలోనే అతిదీనత్వం అలుముకొనిపోయింది. ఆమె గుండెలో బాధ, కడుపులో చెయ్యేసి కలిచేసినట్లాయి, నిదర్లై ఆమె

ఒళ్ళు నీరసిస్తోంది. బిగువై, సుందరమై, పూర్ణమైన నవయౌవనంలో తీరని ఆవేదన, సర్వమునూ కుష్కించ చేస్తున్నవి.

తీయని తన మధురకంఠం జీరవోవ ఆమె పాట సాగించింది.

అద్దరూపాయి పెట్టి అద్దాల రవిక కొంటే,
రవికన్నా చిరగలేదే దూసమ్మా, దూడ దూడా
కోటప్ప తిరణాతల్లి కోరిన సవరం తెస్తే కొప్పున్న మాయలేదే
దూసమ్మా, దూడ దూడా!
మూడురూపాయలెట్టి ముత్యాలపాపటబొట్టు
బొట్టున్నా చెరగలేదే దూసమ్మా, దూడా!

ఆమె జీవితమంతా నిండిపోయినవాడు ఉప్పరి నాగన్న. నాగన్న పొడుగాటి కోరతలపాగా అందగాడు, గిరజాలు, పెద్దముడిజుట్టు, కాయసల్ల రాతి బండల బలం తిరిగిన వయసుకాడు. వెండి బిళ్ళల తాడు, బంగారు మురుగులు, బంగారు దండకడియం, ఎడమచేయ్యి పైభాగంలో మాయపచ్చ బిందువు కీలాడు బంగారుపోగు. ఎర్రరాళ్ళ తమ్మెంట్లు, శుభ్రమైన మునక పంచ ఎగదోసి కట్టుకొన్న పనితనం.

ఈలా, తనకు మొదటిసారి ప్రత్యక్షమైన నాగన్న అద్భుతరూపం, నీలాల కళ్ళల్లో మెరుపు మెరిసింది. ఆనాడు అతగాడు పాటపాడుతూ తన తండ్రిగారి పొలంలో తనకు తారసిల్లాడు.

"బెజవాడ చిన్నదానా, బాజాబందూలదానా,
బాజాబందూలమీద, మనసేలలేదే ఓ చిన్నదానా!

తన్ను చూచి అతడు ఆగాడు. పాట ఆపాడు. నీలాలకుండే కొట్టుకుంది. పైకుబికి, రానివ్వకూడని రహస్యభావాలు ఆమెలో ఎక్కడో పెద్ద ఏరులా, బయలుదేరినవి. బిగువుగా తొడుగుకొన్న పీతరవికక్రింద స్నిగ్ధాలై పటుత్వమై బిగువైన ఆమె వక్షాలు, రవిక ఖైదును పగులకొట్టి బయటికి వచ్చినట్లయినవి,

కమ్మని రంగురంగు చేలున్న భూదేవికి వారు అనుగుబిడ్డలు! వారి పెద్దలు, ఆ కన్నతల్లిలోని ప్రేమను మోసగొన్న ఉద్భవులు. నల్లరేగడలు, ఎర్రచెక్కలు, నీలెరుపు ఒండ్రుబంగారాలు. తెల్లని గండ్ర ఇసుకలు, బంగారు సన్న ఇసుకలు, నిండిపోయిన ధూమ్రరంగు చవుటిపర్రలు, వారి గునపాలచే పారలచే మథింపబడ్డవి.

భూదేవిలోని రహస్యాలు, ఆమె కర్కశత్వం, ఆమెలోని కరుణ, వారికి తెలిసియున్నట్లు ఇంకొకరికి ఎట్లు అవగతమవుతుంది? ఆమెలోని రసజ్ఞత్వము వారు నాగళులుకట్టి పైకి తెత్తురు. ఆమెలోని మహదైశ్వర్యము గనులు దింపి లోకానికి అర్పింతురు. ఆమె దివ్యప్రేమను కాలువలు త్రవ్వి దేశదేశాల ప్రవహింపజేతురు, గుళ్ళుగా, గోపురాలుగా, భూలక్ష్మికి నూతనాలంకారాలు వారు సమర్పింతురు.

భూసంతానమైన వారి ఒడలు సకల సుగంధాలు మలయానిలునకు అర్పిస్తూ ఉంటును. అందానికి మూలమైన విశ్వంభరానిధియందే వాళ్ళు సకల సౌందర్యాలను సేకరింతురు.

ఆ ఉత్పల్లకులంలో వాళ్ళిద్దరూ ఉత్తుంగశిఖరాలు. ఆమె చూపులు: అతనిపై, అతని చూపులు ఆమెపై; చూపులలో చూపులు కలిసినవి అతడు మదించిన యౌవనసింహము ఆమె నూత్న తారుణ్యశోభావతియైన ఆడసింహము: ఆమెను చూచి అతడు అనుకున్నాడు.

„చిలకనైన చిలకవే వంచవారి చిలకవే”

అతనిని చూచి ఆమె అనుకున్నది.

„ఓ కోడె! నా బావ, ఒయ్యారి నా బావ!
మబ్బుల్నుంచి దిగివస్తివా! మాయదారి నా బావ!
మబ్బుల్నుంచి, దిగివస్తివా!”

౨

ఒక పెద్దజట్టుకు నాయకుడై, ఇరువదెకరాల మాగాణికీ, ఆరెకరాల మెరకకు భూస్వామై, సాలుకు రెండువేలరూపాయల ఆదాయం రాగా, మెరక ఊళ్ళల్లో ఏ నెమ్మో, పల్లపు ఊళ్ళల్లో ఏ చెరువో త్రవ్వ కంటాక్టు పుచ్చుకోనిగాని, ఏ రోడ్లు బాగుచెయ్యడమో, ఏ కొత్తరోడ్లు వెయ్యడమో చేసి కంటాక్టరువద్ద తిర్పుచ్చుకుని ఒప్పుకోనిగాని, సాలుకు ఒక వెయ్యిరూపాయలు పైగా సంపాదించే, నాయుడు తనకు ఏకైకపుత్రిక అయిన నీలాలుకు మంచి సంబంధం తీసుకురావాలని ఉవ్విళ్ళూరుతూ గాలించి వేసారాడు. ఏదైనా ఇంటికి వచ్చిన వరుని తెచ్చుకోమని,—తన జిల్లా దాటి, వేరుజిల్లాకు వెళ్లి, ఒక జట్టుకు నాయకుడై, నాలుగు ఎకరాల మాగాణిభూమిమీద సాలుకు నూటయాభై రూపాయల ఆదాయంగలవాడున్నూ, అందగాడున్నూ, తెలివైనవానివల్ల సుమారు నూరురూపాయలు ఆదాయము తెచ్చుకునేవాడున్నూ అయిన నాగన్నను అల్లుడుగా ఎన్నుకున్నాడు నాయుడున్న.

పెళ్ళైకొత్తగా అత్తవారింటికి వచ్చిన నాటి సంగతులన్నీ జ్ఞాపకానికి తెచ్చుకుంది నీలాలు—

„నాగన్న భార్యను చూచి ఉప్పొంగిపోయాడు. తన అందానికి తగిన అందాలరాశిని, పొద్దస్తమానాలూ ఉప్పొంగిపోతూ, పాటలు పాడుకొనేవాడు.

„చిన్నదాన, చిన్నదాన, వన్నెల వలపుదాన!
కన్నుల నలుపుదాన, పన్నుల తెలుపుదాన!
చిన్నారి సిగ్గుదాన, యెన్నెల యెలుగుదాన,
తిన్నంగ తేలిపోదాం ఓ చిన్నదానా!

ఓ చిన్నదానా!

అని నీలాలుని తన సందిట్లో బిగించుకొని, వెన్నెట్లో, ఇంటిదగ్గర నుంచి, ఉద్యానేరుకు తీసుకుపొయ్యేవాడు.

„నీవు నాకూ జోడుఐతే మల్లెపూల తెప్పగట్టి తెప్పమీదా తేలి
పోదాం పదవే
చల్ చిన్నారిపడుచా తెప్పమీదా తేలిపోదాం పదవే!

సిగ్గుతో నీలాలు అప్పుడు ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకున్నది. నాగన్న మెడచుట్టూ చేతులు గట్టిగా బిగించి. అతని వెడల్పయిన రొమ్ములో తన మోమును గట్టిగా అదుముకొన్నది.

„ఏటే ఆలోచిస్తున్నావు? ఈ కళ్ళంగా వరద ఏనుకోని మనవిద్దరమే ఎళ్లిపోతావుంటే నీ మొగంసూస్తూ అంతా మరిసిపోయి, ఏళ్ళ ఏళు గడిపేసుకోగల్ను"

„ఎందంటే నాకు బయంపుత్తది బాబూ!

„మరి యీపంటే భయంలేదా?

„నువ్వుంటే బయంలేదు"

అల్లాగా! సూత్తావు సు ఎనికెలు ఇంగిట్టు నొక్కేత్తా. ఆ బుగ్గలు కొరికేసి తినేత్తా నేను పొలంఎళ్లి వొచ్చేటప్పటికి కూడొండక పోతే చెమడాలెక్కా నాగేత్తాను.

„నువ్వు పొలంఎళ్లి వొచ్చేటప్పటికి బొచ్చుచేపకూర వొండి సిద్ధంగా వుంటే సక్కెం సేత్తావు?

ఏం సేస్తానా! కడుపునిండా చేపలకూర రేపుకు తినేత్తాను. నిన్ను హాం అని మింగేత్తాను"

ఓ సబ్బా నాకు బయమేటి? నీ కడుపులోనే, నేను దాక్కుంటేను"

నా కడుపుల్లోంచి గుండెల్లోకి పోతావేంటే నీవి ?

„అవును బావా ! నీ గుండెలూ నిండుతా, నీ నిలువెల్లా నిండిపోతా.

„కూరలోనే నుంటే, కూర మింగియేత్తే.

గుండెల్లో చేరుకొని, కునుకు తీత్తుంటాను,

నా బావా !

„గుండెలో దాగుంటె, కోటిరాజ్యాలేవి, ఆకాశమంతెదిగి,

అందాలందివ్వతా, నా పిల్లా ! చందురుణ్ణి తెత్తా

నా పిల్లా !

3

అలాంటి తనదొర, తన రాజా, తన బావను, పెద్ద రయితు దురన్యా యంగా, ఖైదులో ఏయించాడు, గదా ! దేవుడు సేడా ! అమ్మవో గనేగా ! ఆ ఆలోచనలకి అడ్డంవచ్చాడు ఊర్వగి సెలమయ్య ఆ రోజు పొలం అగ్గి మించుకోడానికి, పెద్ద రైతు, వానలోనే పదిమంది సాళ్ళతో వస్తున్నా డని సెలమయ్య కబురు చెప్పినాడు. వాననీరు కారిపోతుండగా తుడుసు కొంటూ వగర్చుకొంటూ.

ఆ మాటలు వినడంతోటే నీలాలు ఆకవేటు కుక్కల్లాగా లేచింది

„పిరనోళ్ళగూడా ఆగా సెప్పరా!" అన్నది మూలనున్న దుడ్డుకఱ్ఱ పుచ్చుకొని బయలుదేరింది,

వానజడితో విద్యుమందుతున్న కంటినీరు మాయమైపోయింది. నివంగిలా ముందుకులాగి పడిబంది. పొలంగట్టుమీద నుంచుంది. ఇంతట్లో ఒక వైపునుంచి ఊర్వగ్లు వచ్చారు. మరోవైపు నుంచి, పెదరైతూ అతని పాళేర్లూ వచ్చారు. నీలాలు కళ్ళల్లో 'ఎరుపులూ, పెద్దరైతు గుండెల్లో చీకటి పొగలూ కమ్మాయి.

„నా పొలంలో ఏ యెదవ అడుగడతాడో అణ్ణి నంపేసి అక్కడే పారేత్తాను, అంది నీలాలు.

పెద్దరైతు మీసాలు రెండూ కోపంతో వణికిపోయాయి. „ఈ లంజకి ఎంతపొగరూ ? దీని మొగుణ్ణి పొగరణచినట్లు దీన్ని అణచాలి. ఈయాళకి ఊరుకొంటున్నాను. రేపొద్దున్న అడ్డంవచ్చావా, పదిమందిలో నీ సీర వొలిచి వోతలేయిత్తాను అని అరుపు అరిచాడు.

„ఓరి చచ్చినాయనా! దౌపదమ్మగారి సీర వొలిచిన జాదవ రక్తం, ఆమె భర్త భీముడు తాగాడు గాని, నీరక్తం నేను పుడిసిళ్ళ తాగనుటారి అంది నీలాలు. నీలాల్ని కన్నెత్తి సూడలేకపోయాడు పెద్దరైతు.

పాటగట్టిన ఉన్న ఊర్పురివాగ్ళు ఇంటిలో ఉన్నోళ్ళందరూ, ఆ రాత్రింతా కూచుని తునికిపాట్లు పడుతూవున్నారు

జడివాన కురుస్తూనే వుంది.

„నింగీ నేలా ఒకటయ్యాయి
కుంగినాయి, లోకాలన్నీ,
పెద్దరైతుకు బుద్దే లేదురా.
ఓరన్నా తమ్ముడ సిద్దగపోరా ఆడీగుండెల్లో
నల్లనేలే పరిమళించే
మల్లిపూలూ మొగలీ పూలన్నా !
మొగిలి రేకే భూదేవి బాకేరా !
ఓరన్న తమ్ముడ !
మొగలిలోన నా గన్న ఆడేరా !”

వాన పన్నీరుపూచే వాసన. నల్లరేగడ పారిజాత పూలవాసన; గరప నేల మందిగంధం పరిమళం; ఎఱ్ఱచెక్క నేల అగరువాసనా, ఇసుక నేల పెద్ద జాజి పూల సుగంధం, రాతి నేల లవంగింవాసనా, పట్టి నేల సమాద్రిం వాసనా, సున్నం నేల దాల్చినచెట్టు-పూవు వాసనా వేస్తాయి.

ఈ నేలలలో వానలు కురిసినప్పుడు కొంచెం మంచిగంధం కలిపిన ఆయా వాసనలు ప్రసరిస్తాయి. వ్యవసాయంచేసిన భూమి దున్నినప్పుడు. తుంగముస్తల వాసన గుప్పుమంటుంది.

ఈ నేలను తల్లే ఉప్పర్లకు ఈ వాసనలంటే ఎంతో ఇష్టం.

కాలువలు త్రివ్వి నీరు ప్రవహింపజేసేటప్పుడు వచ్చే సువాసన పూలచెట్లపై తోటమాలి నీళ్ళు పోసేటప్పుడు వచ్చేవాసన వస్తుంది.

ఈ పరిమళాలన్నీ ఉప్పర్ల జీవితాలలో నిండివుంటాయి నీలాలు కీను గంధాలు లేవు. మిరపతోటలో వసంతకాలపు జడివానసే నిండిపోయింది. ఉదయం కాకుండా, పొలంలో నాగళ్ళు దింపారు. ఉప్పర్లు గున్నలు కట్టి పొలం దున్నేవారు. వాన వారి చుట్టం మబ్బులూ వారిచుట్టాలే కదా పొలమూ, వారూ ఒకటే, ఎవరయ్యా నీలాలు పొలంలో అడుగుపెట్టేది?

౪

పెద్దరైతువల్ల బాధలుపడ్డ ఒకడు నాగన్నను ఖైదుపెట్టిన, సబుజైలు తాలూకా గ్రామం ఆ రాత్రి రాత్రిపోయి, నాగన్న పేరున. పెద్దవకీలు ప్రఖ్యాతవంతుడు అయిన వీరాస్వామినాయుడుగారిని కుదిర్చి, ఆయన సలహా పైన ఆయన దగ్గరకు పోలీసు సబ్ ఇన్స్పెక్టరుగారిని వానలోనే జట్కా బండిమీద లాక్కొనివచ్చాడు. వీరాస్వామినాయుడుగారు కథంతా విన్నారు ఆయన హృదయం కరిగింది. నాగన్నపొలందగ్గర అల్లరి జరగకుండా, చూడవయ్యా అని సబ్ ఇన్స్పెక్టర్ని నాయుడు గారు పంపించారు.

నాగన్న వాళ్ళ ఉప్పర్లపల్లె, ఒక పెద్దగ్రామానికి శివారు, ఆ గ్రామంలో పెద్దరైతు నూరెకరాల ఒక కంఫము ఆరటి వాడన్న మూడెకరాల పంపూ ఉంది, పెద్దరైతుకు ఆ చుట్టుపక్కల గ్రామాలల్లో అయిదారు వందల ఎకరాల భూములున్నవి. కలక్టర్లే పెద్దరైతు గాదికింద బంగారం తినే మూషికాలు.

నాగన్న పొలం, కాలవగట్టు పొడుగునా ఉంది. ఆ పొలం పెద్ద రైతు మూడెకరాల వంపుకూ, కాలవకూ అడ్డుగా ఉంది. తలుచుకుంటే నాగన్న మూడెకరాలలో ఆకుమళ్ళు మిలమిలలాడిపోతూ పొట్టకొస్తూ వస్తాయి. కాలవ వదిలితే అయిదు నిమిషాలలో పొలం తడిసిపోతుంది.

పెద్దరైతు ఈమూడు ఎకరాలు అమ్మమని కోరాడు. నాగన్న రక్తపుబొట్టులు ధారపోసి కొన్న పొలం ఎల్లా అమ్మతాడు.

అమ్మలేను బాబయ్యగారూ అని మనవిచేశాడు.

ఎంతమందిచేతనో చెప్పించాడు. పెద్దరైతు. నాగన్న అందరిదగ్గరా "స్వామీ! నా ప్రాణాలా భూమిలో ఉన్నా"యన్నాడు.

పెద్దరైతుకు కంటం వచ్చింది. ఊరుకున్నాడు. రెండురోజుల్లో ఫిరీస్తా వచ్చాడు బదులాయిస్తు మంచిభూమి యిస్తానన్నాడు. నాగన్న "సనేమి బాబూ! భూమి నా పెద్దదారిదా సిన్నదే నీలాలని తెలుసుకోండా"డు.

"సరే వచ్చికొడకా! నీభూమీ దక్కదు, నీలాలు నీకుదక్కదురా!" అన్నాడు

నాగన్న కోపంతో వణికాడు, తలపాగ్గొని తనగూడెం పోయి, నీలాలను, తన హృదయానికి అదుముకొని, కంట నీరెట్టాడు.

"ఏటి బావా!" అని, అంది పత్తినీలాలు భూదేవి గజగజలాడింది కాబోలు! ఆ మర్నాడు పెద్దవాన ప్రారంభించింది. వానతోవచ్చి నాగన్నను అరెస్టుచేసి తీసుకుపోయి తాలూకా గ్రామంలో ఖైదుచేశారు పోలీసువాళ్ళు. దొంగతనం నేరం, మేజస్ట్రేటుదగ్గర కేసు.

౪

ఉరుములూ మెరుపులు; వాన దబ్బాటుతనం వదిలి తుంపరగా మారింది. పడమటి దిక్కున తెరిపి కనబడింది.

పుట్టింటికి పోకుండా ఉన్నాని నీలాలు భర్తకోసం అతని యింట్లోనే ఉంది. నీలా లింటికి ఉన్నారి పెద్దపెళ్ళాం వచ్చి, నీలాలుకు అనరాగా ఉంది.

తరువాత నీలాలుకే భూమి కాలు కిచ్చి చక్కాపోయాడు. నీలాలు మున్నాడు సాయంకాలం వాన తెరిపి చూచి, పొలం, ముదురాకు ఊపిస్తే బాగుంటుందని అనుకొంది.

„ఏవాడ ఉన్నావు నా బావా!
ఏమి చేత్తున్నావు నా బావా?"

అని అనుకుంది నీలాలు. చలమయ్య అన్న పీతగోరి దగ్గరకు పంపినాను కదా! ఇంకా అన్న తనబావ ఊసెట్టుకొని రాలేదు" అని తనలో మాట్లాడుకుంది.

వెంటనే వెనకాలే వచ్చి ఎవరో కళ్లుమూశారు. ఊరది; ఎత్తివేళా కోళాలు, ఒదిలేయి కళ్లు మూస్తావేం? ఓ రెవమురా! ఉం! చంపేత్తాను. చేతులు తీయ్యవేరా? అని యెక్కడాలేని బలంతో చేతులు లాగిపారేసి, వెక్కిలా తిరిగింది నీలాలు.

ఎదుట నాగన్న నవ్వుతో „ఎంత బలం ఉందే నీకు పిల్లా! నాయెళ్లు రగతం వత్తున్నాయి చూసేసి" అన్నాడు.

„నా బావే!" అని ఒక్కగంతున అతనిమీద వాలిపోయిందినీలాలు.

„పీడరయ్యగోరు పేరుమీద ఇడపల చేయించాడు, అర్జి నువ్వే కట్టించావంటగా? నీ మెడలో బంగారుగుళ్ల పేరు తాకట్టుపెట్టావంట. నువ్వు మాలచ్చివే పిల్లా! అని నాగన్న పలుకుతూ, నీలాల్ని గుండె కద మేశాడు.

వాన తగ్గింది, సాయంకాలం యెండ, బంగారురంగులు చల్లిందా కౌగిలింతలో ఉన్న దంపతులమీద.

„ఇద్దారి మనసూ ఏకమైపోతే,
పొద్దున్న పూసేదు మాదెట్టుపూలు,
ఇద్దారి బతుకులు ఏకమైపోతే
సందేల సూర్యుడు సొగసిత్తే ఇమ్ము,"

భూమి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొంది.

నాగరాజు

౧

అనగా అనగా ఆంధ్రదేశంలో, పినాకినీ తీరాన్న, సింహపురి వేణు మాధవ దేవాలయ మండపంలో ప్రతి సాయంత్రం, చిరుమబ్బులన్నీ కరిగిపోయే, దివ్యవీణాగానం వినిపించేది. దేశదేశాల్నుంచి ఆ అమృత స్వరాలు వినేటందుకు వృద్ధులు, యువకులు, నవతుషార పరిమళగాత్రులు, అంతా వచ్చి, పులకరాలతో, తన్మయత్వం పొందేవారలు. మండపంలోనూ మెట్లమీదను రంగురంగుల వస్త్రాలతో పిన్నెట్లో విరగబడే, సముద్రపు కెరటాల్లా చిత్రమై పోయేవారు. కొన్ని నయనాలు, నిమీలితములై పాద్యమి నాటి చంద్రవంకలా మెరిసేవి. విస్ఫారిత నయనాలు కొన్ని చైతన్యం పదిగి బంగారుకిరణాలనీటిలో మెలిచి విహరించే చేపలకేతిగా, తళుకులాడేవి.

ఆ మండపంమీద సౌందర్యం మూర్తిపోసిన ఓ యౌవనుడు, దంతం, మంచిగంధం తీగెలు పాగిన వీణ మేళవించి, గౌరీశంకర శృంగాన్నై, మంచు మరిగే విమలగాంధర్వం, జగన్మోహనం చేసేవాడు. బంగారం ఒరిసే ఒళ్ళు, తెలుగు పల్లవుల కేంగిపుగం — ఏనుగుల కుంభస్థలాల్లాంటి భుజాలు, పర్వత సానువులంటి విశాలరొమ్ము, నల్లటి ఉంగరాల జుట్టు, చిలుకముక్కు, విశాలమైన ఫాలం, ఆ ధనుమపాటగాడు, వీణ వయ్యారంగా, వళ్ళో వాలు వేసుకొని చిక్కుడుకాయల్లాంటి వేళ్ళతో తీగెలు సవరించి మెట్లునొక్కుతూ వీణ పాడుతూంటే, పేరుపొందిన గాయకులు, వైణికులు వినటానికి వచ్చి, దినం దినం ఆ పట్టణంలోనే నిల్చిపోయేవారు.

సహజ సంగీత రసోద్రేకం గల యువజనులు, అతని పాటలు విని, ఆయన్ని గురువుగా ఎంచుకొని, ఆ మోస్తరుగా వీణెలు మేళవించి, ఇళ్ళ దగ్గర సంగీతం నేర్చుకుంటూ ఉండేవారు.

అక్కడికి ఒక పరాయిదేశం మనిషి వచ్చి భయంకరంగా ఆకర్షించే కంపుకళ్ళతో, ఊగిపోతూ పాట వినేవాడు. అతని అనువద్వారి తలను వంచకూడా ఆ సంగీతం వినేటట్లే కనబడేది.

౨

ఒక సంధ్యాకాలంలో—ఆ వీణాధరుడు, హాయిగను కొత్తపాట ఒకటి మోహనమైన గాత్రం కలిపి తీగలపై మోగించినాడు. సభ్యులందరూ పరవశులై పోయినారు.

చివరవృల్లో ఆ పాటకాడు అందరినీ చూచి, పరాయిదేశం మనిషిపై చూపు నిలిపి, ఓ నాగరాజా! నే పాడే ఈ నూత్న ఫణితులలో అమృతం ఏమాత్రం కలిగినా, ఈ నా కుడిచెయ్యిపై కాటేసి. నన్నుదహించవలసింది అని అడిగినాడు. గుండెలు పగిలే, పాముసవ్వళ్లో ఆ పరాయిదేశం మనిషి లేచినట్లు తలతిప్పాడు. ఒక్క నిమేషం నిర్మల నీలాకాశంపై పు చూపులు పోనిచ్చి కన్ను లరమూతలవగా, స్ఫటికం లాంటి, చెక్క వీణాదండాని కానించి, ఒక్క విచిత్రగానం అలాపం చేశాడా. బాలమూర్తి కొండవాలాల్లో పరుగులెత్తే వాగుల పాటలు నిశ్శబ్దం పొందినవి పక్షులు కేరనై ఉదయం మంచు గుళికలు చెట్ల లేత లేజిగుగ ఆకులనుండి క్రింద సెలయేటి నీటిలో తాళంరీతిపడి మారుమోగాయి. వృక్షముల గానమైనది, నాంద్య రాగాలలో జీవించి పోయి, తీగెలు సాగి, పలవలై తలపులు కలుపుమైనది. గంభీరసముద్రవీచికల హోరైంది. కథల పాడింది చుక్కలై ఘనరాగమై పోయింది. సర్వ్వాహామండలాలు ఊగించి, ఒక్కమారాగి, పెళుక్కునతారా లోకపై మాయమైంది ఆ పాట.

3

ఈ గానాల సుడిలో తన్మయుడైపోయి, ఆ పరాయిదేశం మనిషి కన్నులే, చెవిగా విన్నాడు. ఇటు నటు తాండవించిపోయాడు.

ఆ సమయంలో, అతని శిరస్సు వెనక మూడు సర్పశిరస్సులు బయలుదేరాయి. ఆ తలల్లో మణికిరీటాలు పొడసూపినై.

ఆ జనసమూహంలోంచి ఆజానుబాహుడైన ఒకవృద్ధతపసి లేచాడు. అతని జడలు పాలసముద్రం పరివాహాలైనై. అతని పొడుగాటిగడ్డం వెల్లెల్లో పరిహాసం చేసే తెల్లనిమబ్బయింది, వైరాగ్యం తెలిపే తీక్ష్ణ దృష్టితో ఆ పడుచుపాటకుని చూచి అబ్బాయీ! కొన్ని మహాయుగాల క్రితము నీపాటలో అపశ్రుతిదోషముందా? మహాజ్ఞానం దానికి లోపించిందా? అని కళాపశ్రుతిదోషశిక్ష రూపమూర్తియైన ఈ పాములరాజు నడిగావు అని ఆ పరాయిదేశం మనిషిని చూచి, "ఓ నగరాజా! ఈ గానగర్వి సంగీతంలో అతులిత దివ్యానందం ఏ పరిక్రమనుంచి వస్తోంది. పూర్వసంప్రదాయాలన్నీ త్యజించి, హేయమైన మార్గ్న పక్కాలు సృజించాడు. గాంధర్వస్మృతి ద్రోహుడైన ఇతనికి మరణమే శిక్ష" అని పలుకొన్నాడు.

ఆ మాటల కంఠా హాహాకారం చేశారు — పరాయిదేశంమనిషి వణికిపోతూ దీనంగా అతనికేసి చూశాడు. తలవాల్చి ఒక నిమేషం ఆలోచించాడు. బుస్సుమని నిట్టూర్పు విడిచాడు. ఇంతలో ఆ పరాయిదేశంమనిషి [illegible] అయ్యాడు. చూస్తుండగా, అతను కరిగిపోయాడు. దేహమంతా, తళుకుతళుకుల పొడలున్న సర్పదేహమయింది. మనిషితల మాయమయింది:

ఎర్రజీరల నాలుకల ఆడిస్తూ మూడుఫణాలు ఛత్రాలయ్యేటట్లు ఆడిపోయినవి

౪

తేజస్సు నిండిన మోములో చిరునవ్వులు తాండవించగా, ఆ బాలకుడు కాటుకై సూర్యకిరణంలాంటి తనచేయి ముందుకు చాపాడు. ఆగు ధగవుల పొతవై దేహం, ఆమెచుట్టూ చుట్టుకొంటూండగా, బుస్సుమని, ఆ నాగరాజు పడగలు వెనకకు పోనిచ్చి, మెరుపులా కాటు వేయబోయే చిటికలో లోకాలు కదిపే తీగ పాటలస్వనంలో "ఆగు" అని మాటలు వినబడ్డాయి. ఆ మండపంమీద ఒక స్తంభాన్ని ఆనుకొని దినదినమూ పాట వినడానికి వచ్చే ఒక బాలిక దివ్యసౌందర్య గాత్రి, పద్మంలాంటి చెయ్యి చాపి, నాగరాజును ఆగుమని సన్న చేసింది. శృతులన్నీ ముడిచిపోయే మాధుర్యంతో ఆకడ గిని చూచి, ఓ పూర్వసంప్రదాయా, ఈ సుందర నూతన సంప్రదాయము నీపూర్వసంప్రదాయమున అపశ్రుతి తీసికొనిరాలేదు. ఈతని కొత్త పోకడలు, అద్భుతానందం ఇస్తున్నవి. నీపూర్వసంప్రదాయమంతా అనేక యుగాలలో, అనేక కళామూర్తుల కొత్త ఫక్కీలతో నిండివున్నదే. వెనుకటిమార్గముల కేమాత్రమూ అపశ్రుతిరాని కొత్తదారులు ఉత్కృష్టమైనవి. అనేక సంప్రదాయకర్తలవలె ఈ నూతన సంప్రదాయాని కీతడు మూలపురుషుడు. కళాధిదేవికి ఆనందాత్మయైన నా కీతడీ గానకుసుమం అర్పించాడు. అది ప్రేమతో అంగీకరిస్తున్నాను అని ఆమె వీణాపల్లవపాణియై వెలుగుల అంతర్హిత అయిపోయింది.

"ఓ కళాకుమారా! నువ్వు ధన్యమూర్తివి. నీ పాటలు లోకంలో వెదజల్లు. నీ దివ్యగీతి నాదం దిగంతాలు కురిసేవరకు లోకాల్లో పాడల నూపనియ్ అనంతసత్యాల ఆవిష్కరించనియ్ అని పలికి ఎక్కడకోపోయాడు ఆ పరాయిదేశం మనిషి, ఇంతలో మాయమైపోయాడు.

గుడ్డి పిల్ల

౧

కాడేపల్లి గూడెం స్టేషనులో ఎక్కింది. ఆ బాలిక, బెజవాడ నుండి. కూడా ఒక చిన్న పిల్లవాడు, ఆ బాలిక చెయ్యి పట్టుకొని దారిచూపుతూ వున్నాడు. చినిగిపోయిన గుడ్డల్లో కుసుమంలా చంద్రుడిలావుంది. ఆమె, ఆమె అందం ఆమెకే తెలీదు.

“నవపల్లవా మృదూదరణా కరుణా వితరణా గూఢాధరణా” అని పల్లవి ప్రారంభించింది. ఒక్కసారిగా పెట్టె నిశ్శబ్దత అవరించింది. విరిసిన వసంతోదయంలో మల్లికా పుష్పసుగంధంలా, ఆ కిన్నెర స్వరం మహావేగంతో పరుగెత్తుతున్న రైలుహోరు శ్రుతికాగా, ఆ పెట్టె అంతా ప్రవహించింది.

“జనవిభుడావా ఏవిధాన దండకాటవికి” అంటూ పాడుతూంటే కరిగిపోనివారి గుండెలను పెనవేసుకొన్న తీగెల్లా, చైతన్య రహితులై వింటున్నారు యావన్మందీని.

“మౌని వేషధారివై చదివేనటావిది” ఎవరిభావన గాంభీర్యం ఎంత వుందో ఆ గొంతు. నీలమై నిర్మలమై కాంతి దాల్చింది.

ఆమె కనుపాపలు కనరానంతగా విడిపోయి, పీకుతేని వేసుకులా చెరి వుంది. కళ్లు మాగన్నుపుల్లై వున్నవి కాని సంపూర్ణ సౌందర్యహితాలై ఎండిపోయిన చెరువుల్లా మోగుతున్నా, తీర్చి దిద్దిన కనుబొమ్మలు, సన్నమైన ముక్కు, చిన్న నోరు, పలికే పెదవులు, ఆమె మొహాన సౌందర్యశ్రీ సాక్షాత్కరింప జేస్తున్నవి.

ఆమె పాట ఒక సెలయేరులా మర్మరించింది. రాళ్లగుట్టల్లో జలజల లాడింది. సుడి గుండాలు చుట్టింది. చెట్లనీడ సమతలంలో పోయింది, ఆగింది ఒక బండరాయికింద మాయమై అవతల తిరిగి ప్రత్యక్షమైంది.

ఆ గానం శ్రావణ మాసపు పచ్చికలా, అల్లుకు పోయింది. శరదృతు పుష్పాలై వికసించింది. వన వసంత మల్లే తనదాన ప్రత్యక్షమైపోయింది.

౨

అప్పుడే ఒక స్టేషనులో ఎక్కాడొక బ్రాహ్మణోత్తముడు. వచ్చీ రాగానే ఆ పాటకు అడ్డంవస్తూ ఒక హాస్యవచనం అన్నాడు. ఆత్మానందం మానవాతీతం కాబట్టి లౌకికుల్లా మునిగిన వాళ్ళల్లా, మనుష్యులు ఆ ఆనందం అట్టేసేపు భరించలేరు. ఈ హాస్య వచనం ఒక్కసారిగా ఆ పెట్టెలో వున్న మానవలోకానికి నిట్టూర్పు యిచ్చింది. తెప్పరిల్ల జేసింది. ఆ బాలిక పాట మానివేసింది.

కొత్తగా వచ్చిన హాస్యగాడు జబ్బు-హాస్యంతో ప్రారంభించాడు. తనకు తగని జబ్బున్నాడు. అది తిండిజబ్బు భోజనానికి వెడితే వొంగి పెళ్ళి వారికి చేసిన శాకపాకాలన్నీ తన విస్తట్లోనే మాయమౌతో వుండే వట వైద్యుడిది. "మహా రోగం" అన్నాట్ట. దానికి ఉపయోగిన్నీ మినహమిన్ని తాటికాయలంత మాత్రలు చేసి ఒక శేరు లేహ్యం అను పానంగా, ఒక డజను సేవించమన్నాట్ట ఇత్యాది హాస్యంతో. కోమటి హాస్యం బాపనహాస్యం గొల్లహాస్యం బుడబుక్కల హాస్యం, కుక్కకూతలు, పిల్లికూతలు, కుప్పె కాదు ఆ రైలు పెట్టెలో మనుష్యులు విరగబడి నవ్వారు. కళ్ళొత్తబడి అంద రికీ నీళ్ళుకారినై. డొక్కలు నొక్కుకున్నారు, ఒకళ్ల మీద ఒకళ్ళు పడ్డారు. ఎంత హాస్యానికైనా చిరునవ్వులు మాత్రం వెదజల్లుతుంది హిందూ స్త్రీ జనం. అక్కడ ఆడవాళ్ళు ఒళ్ళుమరచి నవ్వు పొంగుల్లో ఊగిపోయారు.

అక్కడినుంచి డబ్బు వసూలు చేయడం ప్రారంభించాడు. కాన్నీ అణా కాసులు, అర్ధణాలు, రెండణాల కాసులు గలగల ఆతని హస్తంలోకి పడిపోతూ అక్కడే మాయమయ్యాయి. ఆతగాడు కొంచెం గుంటుపల్లి ధాన్కరుడిలా ఇంద్రజాలం కూడా ఎరుగున్నవానిలా కనబడ్డాడు. ఒక పన్నెండేళ్ళవాడుగా పోల్చుకోవచ్చు బాబోలు అంతా "హుషారు" తెల్లపోయి చూస్తూవున్న ఒక కుర్రవాడిలాగు లేచి గలగల తాళించాడు. పిల్లవంతానూ, "అన్నాదొంగా" అన్నాడు పెట్టె అంతా ఘొల్లుమని నవ్వింది.

"మీరు చల్లగా వుండాలి, సేవ పచ్చగావుండాలి. మీ ధాన్యాలు వాగాది నిండాలి. మీ నవ్వులోంచి ధనవర్షం కురియాలి. జయా! విజయీ భవ దిగ్విజయీ భవ!! మీరెప్పుడూ రైలు ప్రయాణం చేస్తూ వుండాలి. బాబూ! సెలవండి అని తర్వాత స్టేషనులో దిగిపోయాడు. వేరే పెట్టె ఎక్కాడు కాబోలు,

3

ఇంతసేపు ఆ గుడ్డిపిల్ల నిర్ఘాంతపోయి వింటున్నది అప్పుడప్పుడు కేళాకోళం మాటలకి చిరునవ్వు నవ్వింది. కూడా వున్న ఆ పిల్లవాడు పకాలున నవ్వుతూ వున్నాడు—హాస్యం పాడుగానా.

ఆ బాలిక, గొంతుకు సవరించుకుంది.

ఎంతని వేడితే, ఎక్కడవుందువో

కంతు జనక రామా!!"

అని హాయిమనే కృతి ఒక్కటి ఆలాపన చేసింది.

ఆ హాసిగాడి మాటకే పక్క ఆయనకి జ్ఞాపకం చేస్తూ విరగబడి నవ్వుకుంటూ వున్న ఒక ముసలి కమ్మాయన "వుస్ పిల్లా! వుండు" అన్నాడు.

ఆ బాలిక అల్లాగే నిల్చుండిపోయింది. ఆ పసిపాప డబ్బు అను క్కోవడానికి ..., నా, మూటకట్టుకుంటావు; చిల్లకి అయిపోయిందిరా! అని పరుసగా అంటూనే వున్నారు.

ఆ బాలిక అల్లాగే చైతన్య రహితంగా నిల్చునేవుంది. రయిలు కదిలి పోతూనే వుంది.

ఆమె కళ్లు చెమ్మలయ్యాయి. ఆ అంధబాలిక జ్ఞానశూన్యాలైన కళ్ళల్లో నీటిబొట్లు తిరుగుతూనే వున్నవి. ఆమె నిర్మల హృదయం మాటరాని ఏడుపులో సుడి తిరిగింది. పిల్లవాడు వచ్చి ఆ అణాన్నర ఆ బాలిక చేతుల్లో పెట్టాడు. ఆమె మొహం వంక తేరిపార చూశాడు. ఆమె చెయ్యి పట్టు కొన్నాడు. వాడి లేతమనస్సు చివుక్కుమంది. వాళ్ళ ఇద్దరకూ ఒకళ్ళ హృదయం ఒకళ్ళకి విస్పష్టమే. ఇద్దరు ఒక గుంపుమూల యిరికి కూల బడ్డారు. ఒదిగిపోయారు. చూపులేని ఆ బాలిక కళ్ళు, చూపు పుట్టని ఆ పిల్ల వాడి హృదయం ఒకటికొకటి ఆలింగనం చేసుకొన్నవి. ఆ బాలకుడు కంటినీరు ఆ బాలిక చేతుల్ని అద్దుకొని అప్పగించిపోయాడు.

౪

ఆ బాలిక పాట ప్రారంభించకపూర్వమే ఒకవ్యక్తి ఆ రైలు పెట్టె ఎక్కాడు. అతడూ రైలు బిచ్చగాడే. ఒక చెయ్యి లేదు.

ముప్పై యేళ్లుంటాయి. చింకిగుడ్డ, చిరిగిపోయిన చొక్కాలో ఒక పిల్లంగోవి ఎడంచేత్తో పట్టుని రైలు ఎక్కాడు. అప్పుడే ఆ బాలిక తన దివ్యగానం ఆలాపన చేసింది. తన్మయులై ఆగిన ఏకధ్యానంగా చూస్తూనే వున్నారు.

పరివంచం అంటే కోదండగలుః షి పదక రైల్వేపోర్టర్‌గావుండి రైలుక్రింద పడిపోయి చేయి పోగొట్టుకున్నాడా బిచ్చగాడు. నా అనేవాడు

లేకుండా వుండేవాడు, జీతంలోవచ్చిన డాలరుగాళ్ళు మిగుల్చుకుంటూ కడుపుకొట్టుకుని అర్ధాకలితోను కొంతకాలం చేసిన పస్తువులు అమ్మగావచ్చిన డబ్బూ. రైలులోంచి దిగిన దగ్గరనుంచీ సాగినా మోటారువల్ల వచ్చిన కూలి, టిక్కెట్లు కొనగా మిగిలిన దానితో గుమాస్తాలకి, తాగుడికీ పోవచ్చింది మిగులు ఇంత మాత్రమే. అంతా కలిపి మూట కట్టాడు. వారంలో చెయ్యిపోయినందుకు, రాజమండ్రి రైల్వే ఆస్పత్రిలో మూడు నెలలు వున్నాడు. అప్పుడు తాను ఇంటిలో దాచుకున్న డబ్బు ఎప్పుడో మాయమై పోయింది. ఉద్యోగం పోయింది. పెండ్లి లేదు. దాంతో అతనికి మతిపోయింది. దిక్కులేని వాడికి దేవుడే దిక్కు. చిన్న నాళ్ళు కొందరు గురువులు వుంటారు. అతను ఓ గురువుదగ్గర పిల్లనగ్రోవి మంచిబాగా వూదడం, అందుమీద వేదాంతం పాటలు, భక్తిపాటలు పాడడం నేర్చుకున్నాడు; రైలు బిచ్చం సాగించాడు.

రైలుగా ప్రయాణం చేసిరా! ఆ వచ్చే డబ్బు కాఫీహోటళ్లలో తినడం, కల్లుపాకలదగ్గర కొద్దిగా తాగుతూ పోసే, అనంతభక్తిభావనన్, గడ్డగాని వాంగా సేవించి పిచ్చిగా నిద్రపోవడం, మహాయోగంలా వైరాగ్యం సంపాదించి, అమాడౌతూవుంటాడు,

అలాంటివాడు ఆ గుడ్డిపిల్ల పాడుతున్నావని మోహంతో మానన్ను గానంలో మునిగిపోయింది కోపం చేసిన మొండిపట్టు కిందిపిల్ల చిరుతు దాట్చింది. ఏ అనేకమా అతని చెవిలోకూ అతనికి కర్తవ్యం తోచివైనై.

మనుష్యుల దండలన్నరూ, కలవకన్నరూ నాన్నే అతనికి అపహ్యాం చేసింది? ఏదైనా తెలియచేయ్యగలరా, ఆ గుడ్డిపిల్లను నిరసించగానే, అతడు మాట్లాడచిన కొంగు పాన్నమై పోయినాడు, తాను పోగుచేసుకున్న అరణాల డబ్బులూ ఆ అమ్మాయి చేతిలో పోసి, రైలు

అనగానే దిగి వస్తూ పోతాడు. ఆ అమ్మాయికి ఇంత డబ్బు ఎవరిచ్చారో తెలవలేదు. "దేవుడులాంటి దయగల వ్యక్తి ఎవరిచ్చారో" అనుకున్నారు.

౫

ఆ గుడ్డిపిల్లకు జ్ఞానం వచ్చినప్పటినుంచీ ఇల్లా ముష్టి ఎత్తుకుంటూ రైలు పరిసర గ్రామంలో ఒక బజారు కుటుంబీకుడు, మంచి అంతఃకరణగల రైతు ఇంటిలో ఒక రంధమ వుంటూ వుండేది. ఆ ఇంట్లో ఒక పెద్దపాపారి తనపిల్లకు సంగీతం చెప్తూవుంటే వీధి వాకిట్లో కూర్చుని ఆ గీతం చెవులారా వినేది. ఇల్లా ఏకలవ్యుడులా అద్భుతమైన గాన విద్య సంపాదించుకుంది. ముష్టిబాగా వచ్చేది ఆ డబ్బు ఆ మహా ఇల్లాలైన రైతుభార్యకు దాచ యిచ్చేది.

పెద్దవుతూ వున్న కొద్దీ ఏదో భయం. సిగ్గు కలుగుతూ వుండేవి. ముష్టి తిన్నగా వెళ్ళక ఇదివరకు పోగుచేసుకున్న డబ్బులు ఖర్చు చేసుకుని గడుపుకుంటూ వుండేది. తల్లి ఎవరో తండ్రి ఎవరో, ఎల్లా ఆ రైతు ఇంట్లో చేరిందో ఆ పిల్లకు ఏమీ తెలియదు.

ఒకరోజున పొరుగూరు ముష్టికిపోయి మధ్యాహ్నం చెట్టుకట్టున వంట చేసుకుంటూ వుండగా, ఒక పసిపిల్లవాడు మూడేళ్ళవాడు ఆ అమ్మాయి దగ్గరకు వచ్చాడు. ఎక్కడనుంచి వచ్చాడో! ఆ గుడ్డిపిల్ల అతనిని దగ్గరకి తీసుకొంది. అప్పటినుంచి వాళ్ళిద్దరూ, ఒక తల్లికడుపున పుట్టినట్లు అయ్యారు. అతడు దారి చూపించడం, అది పాట పాడడం అల్లా నాలుగేళ్ళు గడిచినై.

౬

ఆరోజు సాయంత్రం చెట్టుక్రింద వంటచేసుకుంటూ వుంది. పిల్లవాడు చితుకులు ఏరితెచ్చి యిస్తున్నాడు. ఆ సమయంలో ఆ సంధ్యాకాంతుల్లో ఒక పురుషుడు ఆ చెట్టుకిందికి వచ్చాడు. అతని మొహం

చిరునవ్వులు నవ్వుతూవున్న కళ్ళు తెరిచి ఆ కబోది చెవులు, శరీరం యావత్తూ అతి సున్నితమైన గ్రాహకశక్తి సంపాదించుకున్నవి. ఆ కొత్త మనిషి రాక కనిపెట్టింది.

"ఓరే ఎవరురా! ఆ వచ్చింది"

ఆ పిల్లవాడు ఆ మనిషి దగ్గరకు తడబడుతూ వెళ్ళాడు; అతని కుంటి చెయ్యి చూశాడు. పిల్లంగ్రోవి చూశాడు.

"ఆ కోడా మనిషి"

ఆ పిల్ల గ్రహించింది. ఆమె తెలతెలపోయింది. గుండె కొట్టుకుంటె తల వాల్చుకుని వంట చేస్తూ వుంది-

ఆ మనిషి పిల్లంగ్రోవి తీశాడు.

"ఏమిర లక్ష్మణ సీత,
స్వర్ణాలతో శేదగురాక—"

అని పాట పాడినాడు. అతని ముక్కలైన గొంతు ఆ పంక్తి అంతా ఆక్రమించుకుంది, ఆ పిల్లవాడు అతని దగ్గరగా చేరి మొహం చూస్తూ కూచున్నాడు ఆ అమ్మాయి వంట చేస్తూ వుంది-

"రారోరి చిన్నవాడా, మావాడా
రారోరి చిన్నవాడ—"

చీకట్లు పూర్తిగా అలుముకువస్తూ వున్నవి. నక్షత్రాలు మినుకుమినుకు మంటూ ఆకాశాన్ని అలంకరించాయి.

"ఎందుకైనా త్రుంచివావూ బ్రతికాలాలో
రామయ్యతండ్రీ..."

ఆ బాలిక వంటపూర్తి అయింది. నిప్పులు ఆర్పేసింది, బిచ్చగాడు ఆ మెడగ్గరగాపోయి కూచున్నాడు.

ఎడంచేయి పొందింది- అది పిల్లంగ్రోవికి నోరైనాని కుడిచేతి వేళ్లతో వూదుతాడు.

„నీకూ నీవారులేరు నాకూ నా వారులేరు
ఏటిఒడ్డునా ఇల్లుకడతా రంగా !"

ఆ పాట అమృతమయంగా, ఆ చీకట్లో వ్యాపించింది. కాల్వనీళ్లు నిర్మలంగా ప్రవహించినై-

„నాకు పెళ్ళికాదు నేనూ ముష్టివానినే. మనం ఇద్దరం ఎందుకు పెళ్ళి చేసికోకూడదు?"

ఆ అమ్మాయి ఆలోచిస్తుంటూ వుంది. వేయి ఆలోచనలు పోయాయి. ఒళ్ళు ఒణికింది. అప్రయత్నంగా అతని దగ్గరకు జరిగింది. మోహం తడిసింది. దేహం తడిసింది. ఆ మనుష్యునికి వళ్ళు జలదరించింది. ఆ చింపిగుడ్డ అమ్మాయి అప్సరలా తోచింది. తన జీవితం జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఒక గుడిలో మోకరించి, భక్తుడయ్యాడు. ఆ బాలికను గట్టిగా తన గుండె కదుముకుందామనుకున్నాడు. చూపులేని ఆ కళ్ళుమూసి కళ్ళనీళ్ళు నింపుకున్నాడు. ఆ బాలిక అతని తల నిమిరింది. కళ్ళు తుడిచింది. అతని గుణగణాలు ఏలా అర్థమయ్యాయో!!

„ఆ పిల్లవాడు నాకు తమ్ముడు చిన్నతనాన్నుంచి పెంచుకున్నా."

నాకు తమ్ముడే, నా బిడ్డడే అవుతాడు. ఇక్కణ్ణుంచి నేనూ పెంచుకుంటా."

ఆ నక్షత్రాలే సాక్షిగా, ప్రక్కన ప్రవహించే గోదావరి నీరు సాక్షిగా, వాళ్ళిద్దరూ ఆ శుభముహూర్తంలో భార్యాభర్తలయ్యారు ఒకళ్ళ కౌగిలింతలో ఒకళ్ళు కలిసి కరిగిపోయారు.

ఆ పసిపిల్లవాడు స్వప్నంలో „అక్కా" అని నవ్వుకున్నాడు.

ద్వేషము.

అంకితము : శ్రీమబావ సోమశేఖరశర్మగారు గాఢాలింగనంతో

(ఈకథా ఈకథలోని పాత్రలు కేవలంకల్పితాలు.)

౧

ఆకాశంలో ఆ చిత్రకారుడు చిత్రిస్తున్నాడు రంగులు ఆకాశంలో, కుంచెలు రంగుల్లో ముంచడంతో ఆ కుంచెలతో ఆకాశం మీద చిత్రాన్ని చిత్రించడంలా సాగము,

ఆ చిత్రంపై ,, వర్ణాలు రంగులు అంబరా, సితారా, పెయిన్ మగెన్, ..., ..., ... తమస్సును కరిగించి.

రేఖలు అనామధేయాలు, ..., రూపాలు వికృతాలు, ధర్మం కరాలు

హామ్యార్థులు గా ఉన్న ... సమం ... నికి భాగ ... శిశువులూ, వృద్ధులూ: వికృతరంగులూ ఆకాశాన్నుంచి ... నెమ్మదిగా, నిదానంగా అత్యధికమైన బరువుగా నడుస్తోంది. ... పొగలు విడుస్తూ వికసించిన ... చేస్తూ ... తున్నది

ఆకలిగా బండి ... నల్లని ... దుమ్ము ... రాత్రి ... ఆ ... ఆ ... కట్టుబట్టలు నెట్టుతున్నారు. బండివెనుక భాగం గర్జిస్తుంది ... ...

ఆ యువకుడు ఆ చిత్రం పూర్తి చేసి తన పేరు దానిమీద లిఖించుకొని వెంకన్నగారికి చిత్రాన్ని చూపి, కళ్లు సన్నగిల్లి, బొమలు ముడిపడి, తప్పు పట్టమని కోరుకున్నాడు.

విశ్వేశ్వరరావు ఆవేశ హృదయుడు చిన్నతనాన్నుంచి, అతనికి దేశభక్తి విశేషం.

గాంధీమహాత్ముడు 1919 లో అహింసా మహాయజ్ఞం, భారతమాత దాస్యశృంఖలా విమోచనార్థం, ప్రారంభించిన రోజుల్లో, విశ్వేశ్వరుడు పదేళ్ళ బాలుడు. అప్పటికే అతనికి తాను ఆంధ్రుణ్ణని, దాసిన అయిన భారతీయుణ్ణని, గాఢభావాలు మూర్తి మూర్తంతా వ్యాపించిపోయినవి.

అతని హృదయం ఆంగ్లజాతి ద్వేషంతో నిండి పోయింది. అతనికి ద్వేషం మోము మీద, మచ్చలా వున్నది. చిన్నబిడ్డ రూపం వచ్చినప్పుడు కాల్పుగా వచ్చిన మచ్చలావున్నది.

ఎక్కడ చూచినా పరిశ్రమశూన్య దారిద్ర్యం, అనాగరకతా, అనారోగ్యపు పరిసరాలూ, తెల్లవాడు తెచ్చిపెట్టిన మహాభిక్ష అని అతని నిశ్చితాభిప్రాయం

కర్కశ హృదయంతో, స్వలాభాపేక్షతో, ఈ యింగ్లీషు బందిపోటు భారత జాతీయత, ఐశ్వర్యమూ నాగరకతా, హరించుకు పోయినట్లు అతని చిన్న హృదయానికి గోచరించింది.

పాఠశాలలు విడిచి బయటకు రావలసిందని మహాత్మాజీ ఆదేశం ఇవ్వగానే బడికి వెళ్ళనని పట్టుపట్టి రాజకీయ సభలకు పోవడం, స్వచ్ఛంద భటులతో తిరగడం ప్రారంభించాడు. గాంధీగారి బోధన అతని చిన్న హృదయానికి అర్థం కాలేదు. ఇంగ్లీషు వాళ్ళని దేశంనుంచి వెళ్ళగొట్టడానికి చేసిన ఎత్తు అని మాత్రం అతడు భావించుకొన్నాడు.

౧౯౨౨ నుంచి మళ్లీ చదవటం ప్రారంభించాడు. ౧౯౨౩ కి బియ్యే పూర్తిచేశాడు

మళ్ళీ మహాత్ముడు ఉప్పు సత్యాగ్రహం ప్రారంభించగానే, కదన రంగంలోకి దూకాడు. రెండేళ్ళు జైలు. గాంధీ ఇర్విను ఒడంబడిక వెనక వదిలారు.

కాని అతని జీవితమూ జైలులో విషాదరూపం వహించింది. జైలులో అతడు తిన్న దెబ్బలు వాతలు కట్టేవి.

విశ్వేశ్వరరావు కోపం మిన్నుముట్టింది. తిన్నగా ఉత్తరహిందూస్థానం చేరుకుని, లక్నోలో ఒక వర్తకపుదొరమీద, అతనితో మాట్లాడుతూ వున్న లేడీమీదా బాంబు విసిరాడు.

చేతిలోవున్న కత్తి ముక్క ఇంకా ఎవరిమీదైనా పడివుంటే మళ్ళిందికాని ఆ ఆంగ్లేయుని ప్రాణం చిన్నాభిన్నం అయిపోయి వుండేది. విశ్వేశ్వరరావుకు ఇరవై ఏళ్ళ ద్వీపాంతరవాసము విధింపబడింది,

౨

అండమాను ద్వీపాలు చూశాడు. అక్కడ ఇతర ఖైదీల్ని చూశాడు.

గాంధీమహాత్ముడు సత్యాగ్రహం విరమించమని ఆదేశించడంవల్ల క్రొత్త చట్టంక్రింద కాంగ్రెసువారిని శాసనసభలకు వెళ్ళవలసిందని కోరినవెనక, అనేక రాష్ట్రాలలో కాంగ్రెసు మంత్రివర్గాలు ఏర్పాటైనవెనక, రాజకీయ బంధితులందరూ బోనుల్లోంచి ఎండిపోయిన శవంగుల్లా వచ్చారు.

అందరూ సత్యం, అహింసల మూలాన తమకు విశాలమైన మనస్తత్వం కుదిరిందని, శపథం చేసి బయటకు వచ్చారు కాని కొందరికి మాత్రం వాళ్ల హృదయాల్లో ద్వేషం దాగేవున్నది. కొందరు దాచుకొన్నారు. ఆ దాచుకొన్న వాళ్ళల్లో విశ్వేశ్వరరావొకడు.

అనేక క్లేశాలు చూశాడు. అనేక రకాల కష్టాలు పడ్డాడు. రొట్టె దెబ్బలు తిన్నాడు. అగ్నివేడిలో, నిలువు జేడీలో, గోనెసంచుల్లో, చీకటి గొట్టాల్లో పిశాచరూపాలు దాల్చాడు. పై పెదవి పైకి పోగా, కింది పెదవి కిందికి పోగా, ముక్కుపుటాలు విశాలం కాగా, కళ్ళు కాంతిలేక కాలిపోగా, "ఖా- ఖా-" అని దగ్గుకొంటాడు. ఉపవాసవ్రతాలు చేశాడు. బలవంతంగా దగ్గి వాపోతూ ఉన్నాడు, [illegible] బతుకుతూ ఉండేవాడు.

అతని వ్యాయామంలోని దవాగలు గాంధీమహాత్ముని ఉపవాసాలలో చల్లారలేదు, ఇంటిదగ్గర తనవాళ్ళ ప్రేమమాటల్లో మాయమైపోలేదు.

రైలులో బిస్కెట్లు. దుమ్ముతో దగ్గులు, గాలివాన, పొలాల వరదలు. ఎండిపోయిన చెట్లు, చచ్చిపోయిన పశువులు, అన్నీ తెల్లని సాము ఛాయలే.

ఈ తెల్లని సామూహిక దృశ్యం [illegible] లక్షణాలు [illegible] వాళ్ళలో. ఆ వాళ్ళలో చిన్నపిల్లలు [illegible] కనిపిస్తున్నాయి. [illegible] ఆడుతున్నాయి. [illegible] చేస్తున్నాయి.

అతని ఆస్తి పెద్దది కాకపోయినా, ఆశయం పెద్దది. అందులోని జీవితమైనా [illegible] స్వాతంత్ర్యం [illegible] సౌందర్యం [illegible] హిమాలయాలు [illegible] కిరణాల తీక్షణతలో కనురెప్పలు [illegible] ఉంటాయి.

జైలులో ఉన్నన్నాళ్ళూ [illegible] చదివాడు [illegible], జర్మనీ, ఇంగ్లీషు భాషలూ, ఉర్దూ, అరబిక్ భాషలూ, మంచి [illegible] చేసుకొన్నాడు. అన్నిటిలో మాట్లాడుతాడు. వ్రాస్తాడు.

జైలునుంచి రాగానే [illegible] పిల్లనొకదాన్ని [illegible] మానసు నిండుకొంటుంది, మంచి పుస్తకాలు రెండుమూడు తీసుకువస్తే, ఐశ్వర్యవంతు — ఇక్ ఇక్ — అన్నాడు

3

అతని జన్మమంతా, నిండిపోయిన కోపానికి విరుగుడు కనపడటంలేదు. ఏం చెయ్యాలో ఆతనికీ తోచటంలేదు. తనతోటివారిని కొద్దిమందిని కలిసి, ఒక పార్టీ చేదామనుకున్నాడు. నడపగలిగే వారూ లేరు, నడిపే మొనగాడూ లేడు. పదిమందిలోనూ తనకున్న భావాలు గట్టిగా మాట్లాడటానికి వీలులేదు. తెల్లవాళ్ల బానిసత్వ పరిహారానికి గాంధిమహాత్ముడు ప్రధాన వ్యాసంగంటివాడనుకొన్నాడు.

ఇలాంటి ఇనుమూ నిప్పుల విశ్వేశ్వరరావుకి, ఒక్కటే నీరసగుణం వుంది. శిల్పమన్నా, చిత్రలేఖనమన్నా, సంగీతమన్నా, గబగబ వెళ్లే అడుగు ఖంగున ఆగి పోతుంది. కిందికి తిరిగివున్న పెదవుల రేఖలు ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకవైపునా, ఒకొక్కప్పుడు రెండు వైపులా విస్తరించి, అతని మొహాన్ని వెన్నెల చేస్తాయి. వేసంకాలపు ధ్యాహ్నంనాటి అతని జీవితం మాఘపూర్ణిమనాటి పశిరాత్రి ఔతుంది.

ఎల్లోరాలూ అజంతాలూ, చూస్తూ ఆంగ్లేయులని ద్వేషించ వలసిన కాలమంతా, కళలలో మునిగివున్నా పుణ్యం తప్పదని వాదించుకుంటాడు గాని కళల మధ్య ప్రతిహింసాత్మకమైన కలలు బాగా కనవచ్చని సమాధానం చెప్పుకుంటూ దక్షిణాదిని వున్న గుళ్ళూ గోపురాలూ, శిలలూ, శిల్పాలూ, విగ్రహాలూ, వితానాలూ, చెక్కడాలూ, చిత్రలేఖనాలూ, దర్శనం చేస్తూ గడుపుతున్నాడు జీవితం విశ్వేశ్వరరావు.

౪

బొంబాయి పట్టణంలో అలెగ్జాండ్రా రేవులో పి. అండ్, ఓ, కంపెనీవారి క్లియోపాత్రా అనే పెద్ద ఓడ వొడ్డుకువచ్చి చేరింది. మెట్లు

దింపివారు. ఓడలో నుంచి క్రిందికి మొట్టమొదట దిగినవారు పదిమంది ఆంగ్ల స్త్రీలు.

హిందూదేశ విచిత్ర కళా సౌభాగ్యాన్ని దర్శించి పోదామని జట్టుగ వారందరూ, ఈ శీతకాలంలో బొంబాయి పట్టణంలో అడుగుపెట్టారు. అందరూ ఉన్నత కుటుంబాలకు చెందినవారే! చదువుకున్న వాళ్ళు. ఇరవై ఏండ్ల దగ్గరనుంచి, ముప్పై ఏండ్లవరకు వున్న విలాసవతులు! వాళ్ళు పెండ్లిండ్లు చేసికోవడం స్వాతంత్ర్యానికి భంగకరమని పూర్ణంగా నమ్మిన పూవుబోడులు.

ఈ జట్టుకు నాయకురాలు మార్గరెట్టు సలివాన్; ముప్పై ఏండ్ల పడుచు! ప్రపంచంలో కల్లా అందమైన దేశం హిందూదేశమని ఆమె నమ్మకం. హిమాలయ పర్వతం, షాలీమార్, తోటలు, తాజమహల్, అజంతా వీటి అన్నింటికి తిలమాణిక్యం, గాంధీమహాత్ముడు - ఇవి చాలవా, ప్రపంచానికి ఒక దేశాన్ని నాయకమణిగ చేయటానికి అని ఆమె వాదన.

బొంబాయినుంచి తిన్నగ సేవాగ్రామానికి వెళ్ళి వారు గాంధిగారి ఆశ్రమానికి చేరుకున్నారు. పదిహేను రోజులు ఆశ్రమంలో, ఆశ్రమ వాసులందరితో పాటు ప్రార్థన సమయాలకి ప్రార్థనకు వెళ్ళుతూ, అప్పుడప్పుడు గాంధీమహాత్మునితో సత్యాగ్రహం, ప్రేమ, సంతాన నిరోధం యీనాలు, ప్రపంచ యుద్ధం, భారత జాతీయత, భగవద్గీత, మొదలైన విషయాలను గురించి ఆ అవతార పురుషుని అభిప్రాయాలు చూరగొంటూ, కాలం గడిపారు. "వృత్తి-ఆధార విద్య"ను గురించి తెలుసుకున్నారు.

మగనవాడి, నల్వాడి, విద్యా-మందిరం మొదలైన, ప్రదేశాల తీర్థయాత్రలు సాగించి, ఆ తెల్ల స్త్రీలు గాంధీమహాత్ముని మహత్త్వాన్ని అర్థం చేసుకొనేందుకు ప్రయత్నం చేశారు. అక్కడున్న ఆ పదిహేను రోజులూ, ఆ ఆశ్రమ వాసులూ, ఇతర గాంధీ శిష్యులూ, వాళ్ళకు చూపించిన గౌరవం, మర్యాద వాళ్ళ హృదయాలను ద్రవింపజేశాయి.

డెబ్బయేళ్ళు దాటిన ఆ ముసలివాడు, బోసినవ్వుతో దివ్యదీప్తిగా వున్నవాడు. దివ్యమయిన కళాకాంతులతో అసమాన పురుషుడుగా తేజరిల్లే వాడు, జ్ఞానపూర్ణమయి, స్పష్టమయి, ప్రేమ సుధారసాన్ని నింపిన వాక్కులు కలిగిన ఆ "మోహనదాసు వాళ్ళ" కళ్ళకు అవతరించిన దేవుడులాగ కనబడ్డాడు.

వాళ్ళ గుట్టులో ఇరవై ఒక్క ఏళ్ళు నిండిన "మేరీ టెంపిల్" అని ఓ అమ్మాయి వుంది. ఆ అమ్మాయి బంగారు అందం పిల్ల, బంగారుజుట్టు విశాలమైన నీలికళ్ళు, పరువం పండించుకొన్న స్నిగ్ధమయిన ఉత్తమజాతి దంతంలా వున్న ఒళ్ళు. ఆమె అందాలలో హిమవాలుకలు కరిగిపోతూ వుండేవి. ఆమె పెదవుల్లో కాశ్మీరకుసుమవర్ణం చిందులుసాగేవి. సన్నని పొడుగాటి ముక్కు. కోల మోము. గులాబీ రేకల పెదవులు. ఎప్పుడూ నవ్వుతూ, జీవితహాస్యసౌందర్యం ప్రతిఫలించే ఫాలమూ ఆమెకు దివ్యసౌందర్యం నివేదన ఇచ్చేవి.

మేరీ కన్య ఎదుటివాడు మాటాడుతూ వుండగానే అతని భావం గ్రహించేది. అవతలి విషయమేదయినా నచ్చితే దాని గురించి మళ్ళీ తర్జనభర్జన చేసుకొనేది కాదు. ఏ కార్యమయినా, తన ఆలోచనా పథంలో మెరుపులా ప్రత్యక్షమయితే, ఆ కార్యం నిర్వహించుకొనే దాకా నిద్రపోయేది కాదు. అఖిలప్రపంచ శాంతిసమష్టి ధ్యేయము గల మార్గరెట్టు సల్లివాన్ శిష్యురాలు మార్గరెట్టు సల్లివాన్‌కు గాంధీమహాత్ముడు దేవుడాయెను. అందువల్ల గాంధీ మహాత్ముడికి చెందిన జాతిలో వున్న మనుష్యులంతా, భగవంతుని ప్రక్కనున్న దేవతలవంటి వాళ్ళని ఆమె ఉద్దేశం

బొంబాయిలో దిగినప్పుడు, రైళ్ళల్లో ప్రయాణాలు చేస్తున్నప్పుడు, హోటళ్ళలో భోజనాలు చేస్తున్నప్పుడు కొందరు మనుష్యులు, తమను మోసం చేస్తున్నారని ఆమెకు తెలిసినప్పటికీ, తన సిద్ధాంతానికి, ఏదో కొంచెం

వ్యతిరేకం సంభవించిందనే భావమే కాని, భారతీయులయెడ ఆమెకున్న భక్తిసన్నతాభావానికి ఈషణ్మాత్రమైనా లోపం కలుగలేదు.

భరతదేశపు ఆకాశంలోని నీలిమ 'లెపిలస్‌లజూలి' శిలకన్న ఎక్కువ కాంతివంతమైనదట; భరతదేశంలోని నదీనదాల నీరు గ్రీకుదేవతల 'అంబ్రోసియా' (అమృతము)ట. భరతదేశంలోని పువ్వుల యొక్క వాసన స్వర్గధామంలో కూడా దర్శనమవుతుందో లేదో అని ఆమె అనుమానం. రెండు చేతులూ జోడించి, ఆమె జోహారు నివేదనం చేస్తుంది. 'సుజలాం, సుఫలాం, మలయజ శీతలాం, అని పాడుతూ పులకరించిపోయేది.

"జీనెట్టి మెక్డొనాల్డు" గొంతుకు వన్నెలు దిద్దే గొంతుకతో "వైష్ణవజనతో" అని పాడుకొంటూ కళ్లు అరమూతలు చేసుకొని ఎరికి పొయ్యేది. ఆంగ్లస్త్రీలందరూ, మీరాబెన్లు లయితేనే కాని, ఇంగ్లండుకు మాత్రం లేదు ఆమె నిష్ప్రతాభిమానము.

౨౪

ఉదయసంధ్యా నృత్యరసవశుడయిన నటేశ్వరుని నవరంగిణీరవాలు, రామప్ప చెరువు చిరుకెరటాలలో లీనమైపోయినవి. లూయిజా హోఫం, బోగైన్‌విల్లా, పూలయొక్క కుంకుమవర్ణం, తెరలుకట్టి భక్తితూర్యసంగళ గీతికారవాలు, దేవగంధర్వమోహిస్తున్నది ఉదయకాంతంబిని వాక్ర యొక్క అవ్యక్తరూపాలనుంచి ఉదయనృత్యాల్లోని నాభిలాషులయిన దివ్యులు అనిమిషులై పాడిచూస్తున్నారు. అంగహార విన్యాసకరణోపేతమైన అభినయలాస్యయుక్తలై అప్సరసలు పరమనటునకు హంగు చేస్తున్నారు. రామప్ప దేవాలయంలో ప్రత్యక్షమవుతున్న ఈ దివ్య లీలనంతా, దర్శించటానికి గాఢాభిలాషులై, 'మార్గరెట్టు స్మిత్వాన్' జట్టువారూ తెల్లవారకట్టకే ఆ దేవాలయాని వెంచేశారు.

కారులు దిగడంతోనే, అందరికన్న ముందుగా, పరుగెత్తుకు వెళ్ళాలని ఆయుదంగల్లో వంతెన దాటించి, సింహద్వారం దాటించి, మండపం చేరింది మేరీ టెంపిల్. ఆ మండపం ముందర, శిల్పవైభవం చాటే స్తంభాలు, ఆ స్తంభాలకు శిఖరస్వరూపాలుగా, నాట్యంచేసే నల్లరాతి శిల్పకన్యకలు:- ఆ శిల్పసుందరుల నాట్య భంగిమరేఖా విలాసాలను చూసి నిస్తబ్ధురాలయి పోయింది. మేరీ. ఆశిల్పబాల లందరిలో ఒక మనోహరాంగి, తన అందంతో మేరీ గుండెను చిదిమివేసింది. తదేకదీక్షతో అలాగే చూస్తూ ఆమె నిలబడి వుంది.

తన వెనకాలేవో చప్పుడయినట్లు తోంచి, చటుక్కున వెనక్కి తిరిగింది. మేరీ విశాలు గ్రక్కచూపులతో రెప్పవాల్చకుండా, తనకేసి చూస్తున్న ఒక యువకుడు బిరబిగిసి నిల్చునాడు

„అకళుంకి ఇక్కడలాగ దర్శించావేమిటి? "

తెల్లబోయి మేరీ టెంపిల్ మాటాడలేకపోయింది.

"దేశమంతా పిప్పిచేస్తూ ఎక్కడో మూల దాక్కొనివున్న ఈ శాస్త్రకళనుకూడా, సమిగ్ర నాశనం చేయడానికి వచ్చిన తెల్ల రాక్షసి లాగున్నావే నీవు ?

మేరీ భయంచేత కుంచుకుపోయింది. అందమైన ఆమె పెదవులు అవ్యక్తంగా విడివడిపోయాయి.

„నీ దేశంబోయి మన్నించి అపహాస్యం చేయడానికా వేశయా! పిశాచంలాగ ఇక్కడికి కొరుకువచ్చావు ?" బుర్రవిరుచుకుపోయి మేరీ రాయబడి శిలావిగ్రహంలా అయిపోయింది,

ఇంతట్లో తక్కినజట్టు వాళ్ళంతా అక్కడికివచ్చారు. వాళ్ళందర్నీ చూస్తూ అసహ్యంచేత కనుబొమలు ముడుచుకుపోగా, పైపెదవి పైకి తిరిగిపోగా, ఆ యువకుడు విసవిసనడిచి చక్కాపోయాడు.

మార్గరెట్టు సల్లివాన్, మేరీని చూచి, ఆ అబ్బాయి ఏమిటి నీతో ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుతున్నాడని ప్రశ్న వేసింది.

ఎక్కడో నీలాకాశంలోనుంచి ఊడిపడిన పిడుగుదెబ్బ తిన్నదానిలా చైతన్యం తప్పిన మేరీ మార్గరెట్టు మాటలను వినిపించుకోలేదు. "మేరీ పిరియా! ఏమిటే అలా చూస్తున్నావు. పామునుచూసి భయపడే పాపాత్మునిలా?

"తటుక్కుమని దయ్యంలా మాయమైన ఆ కుర్రాడేమైనా అన్నాడా నిన్ను? వాడిమాటలు మాకు కొంచెం కోపంగానే వినిపించాయి." అని మేరీని వీపుతట్టుతూ మళ్ళీ పలకరించింది మార్గరెట్

మూలమూలలకు చెదిరిపోయిన ధైర్యశక్తిని నెమ్మదిగా చేరదీసికొని, గుండెల్లో కదిలవచ్చేకొని మేరీ వెలవెలబోయే చిరునవ్వు నవ్వింది.

"అఁ! ఆ! ఏమిటి అన్నావు మార్జీ! అబ్బే! ఏమీ లేదు! ఆ కుర్రాడు ఏమన్నాడో నాకూ వినబడలేదు. ఈ ఉదయపు చలిచీకట్లలో ఎవరూ లేరుకదా అని నేనువస్తే ఆ అబ్బాయి కనబడ్డంచేత భయపడ్డాను. అంతే"

ఇంతట్లో హెలెన్, ఆశి అమ్మాయి "ఏమి అందంగా వుందే ఈ గుడి! ఏమి అందంగా చెక్కాడు నందుల్ని. ప్రతి స్తంభంపైనా తనకున్న కళంతా, ధారపోసి నాట్యంచేసే ఈ స్త్రీ విగ్రహాలను చెక్కినవాడు ఎంతటి మహాశిల్పికదా!" అని అన్నది.

సుసి—"రాతిలో చెక్కాడా రాతిని కరించి పోతపోశాడా?"

నెల్లి:—ఇవి రాతిబొమ్మలు కావర్రా—శాస్త్రజ్ఞానం అంతా కనబరచి ఇనుము కరగించి తయారుచేసిన బొమ్మలుగాని!"

మేరీ—ఆ దేహాకృతులు, ఆ శరీరసౌష్టవం, ఆ విచిత్ర భంగిమ, ఆ రాతితనంలోని నలుపును మెరిపించబడేస్తున్నవిదా! రక్తం పోటెత్తుతున్నా,

స్నిగ్ధమై, పక్వమయిన, ఆమె శరీరమే కనబడుతోంది. ఈ కళ్లతో ఆమెను అంటుకొంటే ఆమె ఎంతమార్దవంగా వుంటుందో.!"

మేరీ అప్పుడు వెనక్కి తిరిగి చూసింది. విశ్వేశ్వరరావు దూరంగా ప్రాకారపు గోడదగ్గర నిలబడి, వాళ్ళసంభాషణవింటూ తెల్లవాళ్లమీద ద్వేషం, ఒక నిముషం మాత్రం మరచిపోయి భారతీయుల కళల నిగ్గుల హృదయంతో అభినందిస్తున్న వాళ్ల మాటలలోని పూజ్యభావానికి సంభ్రమించి పోయాడు. మేరీవంక తదేకదీక్షతో చూస్తున్నాడు. అప్పుడాతని మోములో ఆశ్చర్యానంద వర్ణాలు. తప్ప. ద్వేషవైవర్ణ్యం ఏమీ గోచరించడంలేదు ఒక చిరునవ్వు ఒక చిన్న మేఘంలోని చిరుమెరుపులా కలకల మంటున్నది ఆ సమయంలో అతన్ని మేరీచూసింది.

పెద్దపులో, రాక్షసుడో. పిశాచమో, అని అనుకొని భయపడ్డ ఆ బాలిక కూడా అతనికి తెలియకుండానే, అతన్ని ఆవరించిన ఆనంద జ్యోత్స్నను చూచి ఆశ్చర్యహృదయయైనది. ఆ క్షణంలో ఉన్నతయాపుడై గంభీర శోభాసమంచితుడైన అతనిరూపం. అతన్ని ఆమెకు దివ్యజ్ఞిగా కనపర్చింది. సుకుమారమైన, ఆ పాశ్చాత్య బాలకు విశ్వేశ్వరుని హృదయం, దుస్స్పష్టంగా ద్యోతకమయింది ఆమెకప్పుడు గుడిలేదు. హిందూదేశం లేదు. ఇంగ్లండులేదు. కాల పథాలలో కలయెడ మధురములు అవహించిన యువతి ఆమె. దూరదూరాన ఆ మహా నిర్జనస్థలంలో దివ్యుడయిన పురుష మూర్తి అతడు. ఆమె బుద్ధినుండి జాతికేరలు పటపటమని కిందకు జారి కూలి పడిపోయినవి.

౬

ఇంతకుముందే ఎంత కర్కశంగా తిట్టినాను! ఎవరితను. ఎందుకీతని కింతకోపం? ఈ దేశంలోని యువకులంతా, తెల్లవాళ్లని చూస్తే భీతిమ

వారిని తలుచుకుంటే, ఇంక విషపూరితమైన ద్వేషంతో చూస్తూవుంటారా! యూదులంటే హిట్లరుకోపం వంటిదా వీరి ద్వేషం?

అతనిది ఎంతచక్కని హృదయం! మీకి హృదయ నేత్రానికి ఇంగ్లండు లోని తన యువక స్నేహితులందరూ జాపకం వచ్చారు మనసున్నవాళ్లూ ఆంగ్లోసాక్సను చెందినవాళ్లు జాతులన్నిటిలోకీ! ఆంగ్లోసాక్సను, జర్మన్ వాళ్లు, జాతులు ఉత్తమమైనవి. వాళ్ల వొళ్లు తెల్లని వొళ్లు స్వచ్ఛమై నిర్మలమై, సాయంకాల కుంకుమ వర్ణాన్ని ప్రసరించిన, ధవళ హిమంలా, ఉన్న దేహాలు, దేవతలవి కాక మరెవరివి?

గుణగణాలలో ఆంగ్లోసాక్సను జాతి ఉన్నతకథాలల్లో లేదా? ఆజాతి వారబద్ధాలాడరు. అన్యాయాలు చేయరు. వారి గంభీరత, రాజకీయ, శీలత్వము సర్వోత్కళలయందూ ఆరితేరిన తనము, సర్వదేశాలను అరికట్టి కలబెట్టిన రాజనీతి.

భారతీయులలో ఉన్న అద్భుతత్వమేమిటి? అనేక యుగాల నుంచీ విచిత్రమైనగ్రంథాలు ఉద్భవింపచేశారు.... వేదాంత విచారము కవిత్వము... కాని వీటికవిత్వం షేక్స్పియరుకవిత్వంతో తులతూగగలదా?... విచిత్ర విచిత్రమైన శిల్పం ఉంది. అలఘనిర్మాణం వున్నది. ఈమాత్రమూ లేకపోతే హిందూదేశంయొక్క గొప్పఏమిటి?

పైగా గ్రీకుశిల్పంలో రోమక చిత్రలేఖనంతో డోరిక్, కారింతియను, రోమక, గాథిక్ నిర్మాణాలలో ఈ ఆలయాలు తులతూగ గలవా?......

పైగా వీళ్లు రంగులవాళ్లు: లాటిను జాతులైతే నేమి? స్లావిక్ జాతులైతే నేమి, యూదులజాతులవాళ్లయితే నేమి? మాగ్యార్లయితే నేమిటి? రంగుల వాళ్లకన్న ఎక్కువకాదూ? రంగులవాళ్లు నీగ్రోలకన్న కొంచెం నయం....

“మీకీ నీఆలోచనల కొకపెన్నీ యిస్తాను. ఏమిటీ ఒకటే ఆలోచన? నీ నీలంకళ్లలో కొన్ని వందల ఆలోచనలు సళ్లుతిరిగి పోయినవి. నువ్వు

తేలిపోగలగాలన్న ఆ కష్టానికి అప్పుడే తెగించక వెళ్లాను" అని మార్గరెట్ మేరీభుజంమీద చేయి వేసింది. మేరీ మొదటిమాటకే ఉలిక్కి-పడింది. మార్గరెట్టు మాటలు విన్నకొద్దీ ఆమె చెంపలలోకి అరుణ వర్ణాలు పోటెత్తుతూ వచ్చినవి. ఆమె కళ్లలో నీళ్లు ఊరినవి.

మేరీ— మార్గరెట్ నీతో చర్చిస్తా అనుకుంటాను. నీవు హృదయపూర్వకమయిన జవాబు ఇవ్వాలి.

మార్గరెట్— ఓసీ! శాస్త్రపిల్లా? నేనెవ్వరయినా నా అభిప్రాయాలు దాచుకున్నట్లు నీవెరుగుదువా?

మేరీ—నీబంధువులకే నీవంటే అందరూ భయపడతారు. హైందవ జాతికన్న ఆంగ్లజాతి ఉత్తమమైనదా? కాదా?

మార్గరెట్—ఇదా నీ చర్చ? ఇన్నేళ్లు నా సావాసంచేసి ఇప్పుడా ఆ చర్చ అంటున్నావు! వారా! ఏరంగా గొప్పదంటావు? సామ్రాజ్యం స్థాపించటంలోనా, అన్యాయాలు చేయటంలోనా?

అలాగే హైందవ జాతిలో ఉన్న అనేకమైన లోట్లు, ఆంగ్ల జాతిలో లేవని చెప్పవచ్చునా కాదా?

మేరీ—ఒక జాతికీ, ఇంకొక జాతికీ అనేక విషయాలలో భేదం ఉంటూనే ఉంటాయి కాదా? ఆ భేదాలలో ఒక జాతి ఎక్కువ ఒక జాతి తక్కువా అవుతుంది గదా?

మార్గరెట్—జాతికీ జాతికీ భేదాలుండవచ్చు. ఆ భేదాలలో హెచ్చు తగ్గులూ ఉండవచ్చు. అంతమాత్రం చేత ఒక జాతి గొప్పది, ఒక జాతి హీనమయినది, ఒక జాతి ఎక్కువది, అనే భేదమాత్రం నేను ఈ వర్ణాంతరాన్నీ నమ్మను. ఆలా నమ్మేవాళ్లను మాత్రం నాకు సంపూర్ణమయిన విశ్వాసం అనిమాత్రం చెప్పగలను.

వారంతా అక్కడినుంచి లేచి, పాడుబడిపోయిన ఆ రంగమంటపం లోకి వెళ్ళారు. అక్కడ ఒక స్తంభంలో చెక్కిన దివ్య నటరాజమూర్తి విగ్రహాని కెదురుగుండా, కూర్చుని ఆ బొమ్మయొక్క ప్రతిమాశాస్త్ర చిహ్న చిత్రలేఖన పుస్తకంలో వ్రాసుకొంటూ ఆ యువకుడు వాళ్ళను పూర్తి విస్మృతుడయ్యాడు. ఆ విగ్రహంయొక్క అద్భుత సౌందర్యానికి ఆకట్టవాని దీక్షకు ఏదో పరవశస్థితి వాళ్ళను గోచరించింది, ఆ స్పర్శంలో ఉండే విచిత్రత, భావం ఎవరు తమకు చెప్పగలరు?

ఒక్క అయిదు నిమిషాలు వాళ్ళు నిశ్శబ్దంగా ఈ దృశ్యం చూస్తూ నిలబడ్డారు. పడిమంటప పడి స్థలాలను, అప్పుడే రాలిపోయే ఇటుక- టక్కున పగిల్చి పోసకొంటూ, వివిధ విగ్రహాలు. త్యాగబంధము విజాన శిల్పము, నందిని, ఏనుగులను, తిలకిస్తూ చెదిరిపోయినారు.

అతిసన్నని గొంతుకలతో శిల్పాన్ని గురించి వ్యాఖ్యానాలు సాగించటం మొదలుపెట్టారు, ముఖ్యంగా విశ్వేశ్వరరావు గారు. అతనికళ్ళు నిప్పు కణాలు రాలుస్తున్నాయి.

„హింసావృత దురాశ్రమైన ఈ రాజ్యాల్లో తాను ఈ భాగ్యాన్ని గాంచగలేమా? సంగతేమైనా కాళిదాసు చెప్పినట్టు అద్భుత శబ్దాలు మాటమోగినా ఈ దేవాలయం అద్వితీయం కాదా? ఈ పవిత్ర శిలాసృష్టియమూర్తి, సన్నిధానాన్ని శిల్పశాస్త్రంకై అద్వైతమైన ఓ మనవ్యాని పట్టయినా మీకు దక్క అవ్వ లేదే. గా అయినా మదమాలకింద ఏంతగా లంపటమూ భారతీయాద్యాదయాలు చిప్పటగొట్టాలలా రక్తాలు చిమ్ముతూ వుండగా నలిపి నలిపి తొక్కగలరా? అని గుచ్చిడి మాపినా „ మీ అధికారి దినాలు వచ్చాయి. ఏ పుణ్యంకోవాలోవాళ్ళు కదా ఇంగ్లీషువాళ్ళను పొంది మొగల్ను, హీనులను, ముసల్మానీ — వాళ్ళు కమపులు చల్లగా, ఆంగ్లజాతి, ఈ శతాబ్దాల పాడపుకుంటల్లో పడి భగ్నమయిపోయే .. ..

నాగ్గరిట్లా — చిరునవ్వుతో — “ఏమయ్యా! క్షమించు. ఇది పాడు దేవాలయంకాదా! అని జోళ్ళు తొడుక్కువచ్చాం. పాడు దేవాలయం అయితేమాత్రం, ఇది పవిత్రమైన శిల్పదేవాలయం! జోళ్ళు విడిచి రావలసిందే. ఈ శిల్పాలకి మేము కొత్త వాళ్ళమవడంచేత అర్థం చేసుకోవడానికని మాట్లాడుకుంటున్నాము మనస్ఫూర్తిగా మా అందరి తరపున మిమ్మల్ని క్షమాపణ కోరుతున్నాను. మీ బొమ్మ అయినదాకా పైనే తిరిగివస్తాము” అని చిరునవ్వు నవ్వుతూ అనజెట్టు యావన్మందితోను రండని సైగజేసి, వాళ్ళతో పైకిపోయింది

ఖస్ ఖుస్సని బుసలు కొట్టుకుంటూ మాట్లాడిన విశ్వేశ్వరరావు విభ్రాంతి పొంది, తనది జయమో అపజయమో నిర్ణయించుకోలేకపోయాడు. అందాలు ఫణికిపుచ్చుకొన్న ఆ శ్వేత బాలిక చిరునవ్వు నవ్వుతూ తనపైపున వారచూపులు ప్రసరింపజేసి వెళ్ళిపోయింది.

ఎంత అందంగా వున్నది. శ్వేతజాతుల్లో అంతమైన వాళ్ళుంటారా? దేహసౌష్ఠవంలో భారత నారీమణులు ప్రబంధంలోని తక్కిన స్త్రీలకన్న అందమయినవాళ్ళు కారా? ఒక వేళ బాహ్యసౌందర్యంలో కొందరు పాశ్చాత్యజాతుల స్త్రీలు హైందవ నారీమణులతో సమానమైనా హెచ్చయినా అంతస్సౌందర్యంలో వాళ్ళు ఎట్లాపోలగలరు? కాని ఆఅమ్మాయి ఏవో శిల్పసౌందర్యాన్ని సేకరించుకొన్నది.

అయినా శిల్పసంగతి? విశ్వేశ్వరరావు గబగబ రెండంగల్లో వేరే తక్కినవున్న దేవాలయంలోని శిల్పాలు చూస్తూవున్న ఆ యువతీమండలి దగ్గరకుపోయి వాళ్ళకు నమస్కరించి, “నన్ను మీరంతా క్షమించాలి. ఈ శిల్పాలను గురించి, నేనంతా చెప్పడానికి మీరు అనుజ్ఞయిస్తే, మీరు నన్ను క్షమించినట్లు ఎంచుకొంటాను” అని పలికినాడు.

మార్గరెట్టు నవ్వుతూ "అలాగే రండి కొంచెం చెప్పండి మా కృతజ్ఞత అందుకోండి" అన్నది.

శిలాశిల్పం దగ్గరికి వాళ్ళను తీసుకువెళ్ళి దానిని గూర్చి విశ్వేశ్వరరావు చక్కని భాషలో గంభీరమయిన భావంతో విపులంగా చెప్పాడు. కొద్ది వాక్యాలలో భారతీయ శిల్ప లక్షణాలను గురించి వాళ్ళకు బోధపరిచాడు. భారతీయ శిల్పానికి పాశ్చాత్య శిల్పానికీ ఉండే భేదాలు అనర్గళంగా ఉపన్యసించాడు.

"ఇక్కడినుంచి మీరు ఎక్కడికి వెడతారు" అని ప్రశ్నించాడతను.

రూత్—గాంధీమహాత్ముని ఆశ్రమంలో పదిహేను రోజులున్నాము. వార్ధానుంచి అజంతా, ఎల్లోరా, ఎలిఫెంటాలు, మొదలైనవి చూశాము. అక్కడనుంచి తిన్నగా అనుమకొండ, ఓరుగల్లు చూసి ఇక్కడికి వచ్చాము. హిందూదేశము యావత్తూ చూడాలని సంకల్పం వుంది."

విశ్వే—అట్లయితే ఇక్కడినుంచి, అమరావతి, నాగార్జునకొండ చూసుకొని అక్కడినుంచి, హంపి, బిజాపూరు, బాదామి, పట్టదకల్లు యాత్రలు సేవించుకొని: పెనుగొండ, తాడిపత్రి, లేపాక్షి చూసి మైసూరికి వెళ్ళండి. మైసూరులో హళేబీడు బేలూరు, శ్రవణ బెళగోళా మొదలైనవి సేవించవచ్చు. నేనున్నూ లేపాక్షివరకు మీతో వస్తాను. మీకు నా సహవాసం ఆక్షేపణ లేకపోతే.

౨

వాళ్ళతో మైసూరుదాకా యాత్రలు సాగించాడు. విశ్వేశ్వరరావు. ఎక్కడో అణిగివున్న అతనిలోని మర్యాదంతా పైకివచ్చింది. మార్గరెట్టును విశ్వేశ్వరరావునూ— అహింస, జాతిభేదాలు, కళలు, సాహిత్యమూ, మొదలయిన విషయాల్ని గురించి, వాదాలు జరుగుతూవుండేవి విశ్వేశ్వరరావు

కోపం విపరీతరూపం దాల్చింది. ఆతను మేరీ అవమానం చూచి భరించ లేకపోయేవాడు.

ఆనాటిలోని క్రూరత్వమూ లోలోన గాలివాన రేగింది. మింగబోయే కప్పను పాము వెంబడించినట్లు వాళ్ళతో కూడా, ఆతను ప్రయాణాలు చేసినాడు

వాదనలోని కరకుతనమూ, విజ్ఞానమూ అతనిలో వెలుగు నీడలు అయ్యాయి. ప్రతివాదన విషయంలోనూ అతని ద్వేషం, ఉడుకెత్తుకుని ఉబుకెత్తుకుని, పరవళ్ళు తొక్కుతూ, ప్రవహించినది. అది 'గ్రైవయి' లా వేసి నిజ బోటులా ఆకసం అంటేట్లు గబుక్కున వర్షాపుంజేది.

అతనికున్న అపారజ్ఞానం ఆ పాశ్చాత్య స్త్రీలను ఆశ్చర్యంలో ముంచింది. అతని ద్వేషానికి వాళ్ళలో కొందరు ఒణికిపొయ్యారు. ప్రతి భారతీయ యువకుడు ఇల్లాగే ఆంగ్లేయులను ద్వేషిస్తున్నాడా?

నెల్లీ మార్గరెట్టులో అనేసార్లు "ఎందుకీ రాక్షసుణ్ణి కూడా తిప్పుకోడం" అని కోపంతో వాదించింది. మేరీ తప్ప తక్కిన వాళ్ళు ఆమె వాదాన్ని బలపరచారు. కాని మార్గరెట్టు చిరునవ్వు నవ్వుతూ.

"నా ప్రియబాలికల్లారా! నాకు నాలంపేట కళ్ళో ఒక దీక్ష అంతరాత్మలోంచి ఉద్భవించింది. రెండు జాతుల్ని పాగ్రతతో ఆ భావము సత్యమైనదా? కాదా? అని భగవంతుని ప్రశ్నించుకున్నాను. ఈ విషయం వ్రాస్తూ గాంధీమహాత్ముడుకు వ్రాసుకున్నాను. ఆయన జవాబు— "నా చిన్నారి బిడ్డా— నాకిచ్చిన ఈ బాలుడు మనల్ని చంపుతాడా? చంపనీ! ఇలాంటి వాళ్ళ ద్వేషానికి మనం ఆహుతి కావడం, ఎంత విచిత్రమైన పవిత్రమైన దానము. ప్రేమతో బలిదానం ఈ ద్వేషాన్ని అరికట్టదా?" అని అగమ్యాతీతమైన నవ్వుతో దివ్యతేజస్సు ప్రసన్నమైన పెదవులతో పలికింది. వెంటనే మేరీ ఆమెను గాఢంగా కౌగిలించుకుంది.

"ప్రియా! నాకున్న అనుమానాలు పటాపంచలు చేశావు. ఈ రాత్రి ఒక రహస్యం నీతో చెప్పి, నా హృదయభారాన్ని తగ్గించుకుంటాను." అని అన్నాను.

శక్తిమాన్ ఆశ్చర్యంగా, "ఏమిటి దేవీ! నాంధీనాగా రహస్యాలు ఉండ కూడదన్నావు కాదా?" అని ఒత్తి పలికాడు. చిరునవ్వు నవ్వుతూ నేను [illegible] కొండరదనకూడదు. [illegible] ఆలోచనలు [illegible] చేయాలేము. అది సరిగాదా? నాగ్రీ! అని నాగ్రరెట్టు [illegible] మాసింది. నవ్వుతూ "అలాగే దేవీ!"

అంటూ నవ్వుతూ పరిహాసం అయ్యాను, విశ్వేశ్వరరావు నాట్యాగ్రిక పిలవు [illegible] గలుక్కున నాదాన్ని [illegible]

దారి పొడుగునా దేవీ కళ్యాణి [illegible] ఆతని ఎదుట [illegible] గోచరిస్తున్నది. ఆ వృద్ధి [illegible] నల్లని [illegible] ఆతని [illegible], [illegible] [illegible] సార్ధకం చేసింది, ఆతని హృదయం [illegible] చేస్తుంటా, తేనెలు ఊరుతూ, రాగమయంగా ఏదో ఒక భావం, ఏదో ఒక కోరిక, ఏదో ఒక అనుభూతి!

దేవీ నాట్యం, దేవీ పాటలు, దేవి నడక, దేవి [illegible] నాడు, దేవి [illegible]...... ఆమె భారతీయ శిల్పాల [illegible] పరిపూర్ణ [illegible] చేరించి "

"[illegible] ఆమె [illegible] ఆ [illegible] నాట్యశిల్ప [illegible], ఎవరి మెప్పు [illegible] నాహా శిల్పసత్యాన్ని [illegible] అధికారం [illegible] ?

"[illegible] ఈ నిజ స్త్రీ [illegible] సదేవి! [illegible] సౌభాగ్యం [illegible] ఉండదు! [illegible] మహా సౌభాగ్యమైన అభినయమూ [illegible] [illegible]

పోయిందని పోక ఈ కటిన్యాలా, ఈ పెదాల్యాలు, ఈ గాని గౌరవాలూ, ఈ కూర్తోటలు, ఈ గిల్లుగా, ఈ మేగీలు, నా శిల్పం కూడా తిరస్కరించుకు పోవాలి.’’

ఆ నిజాల్ని వినలేనిదయ్యింది వినే దాక్షిణ్యమూ లేదయ్యాయి. ఆనవి పెదవులు. కళ్ళల్లో, ఎటుకబోసలా, బిగిసుకు పోయాయి—

మూర్ఖంలోకి ఆరాడు బల్లెమ కత్తి గుచ్చినాడు ... ...
వాళ్ళతో ఈ చ్చినప్పుడు తనంతటి సిరికిశనమొగుడో? వాళ్ళను బాధపెట్ట లేక పోయినాడు. వాళ్లకు అంత నీవ చేయడానికి మేమెవరి కానా? వాళ్ల నినకుని క్షీణించి పోయాడు. ఒళ్ళు నాట్యాడాడు కూడా వాళ్ళ దగ్గిర శిల్పాన్ని మొదట ఆగమూ, అంగమూ, ఆనందమూ పట్టించి చెప్పాడే, ఎంత చమ్మత్కారంగా అయిపోయిందని?

మేనకర్త కళ్ళ కొంతరిం వేసినట్టు ఉన్నోందే? తియ్యటి గొంతుకతో కబుర్లు చెబుతోంటే, ఏగో మమతతో శాంతతో, గాఢ సంతోషంతో, విన్నాడు కబుర్లు... ...

ఇప్పటికే అశోకానజరిగిన ఒకవిషాదం ఒళ్లు జల్లు. జల్లుమనిపిస్తుందే; అశోకాన తానా, తపాక్షి విరిగి కూలిన శిల్పం, అనిమాద్యంగా వర్షిస్తూ, నా శిల్పాన్ని ... ఉపాసించినమాట నిజం. ఆ రాత్రి వెన్నెల్లో హేపాక్షి బసవణ్ణను తిలకిస్తూంటే, తనకళ్ళు చమర్చినమాట నిజం. ఆ వెన్నెల ఉత్తేజిత శిల్పంమధ్య తాను ఒక చిన్న శిల్పంలా అయిపోయిన మాట నిజం. ... ...ఆ మేనకర్త...తన చెంపలు కూడా చేతులు వేసి..... వెన్నెల్లో శివునిలా నిలబడ్డావు పార్వతికోసమా నృత్యస్త్రీ అని ధర్మశ్న వేస్తూ నాటిఫు...ఆమె హృదయం తొలగతుంది ... అని...ఒక నిముషం,...ఒక నిముషం,...దగ్గరకు వచ్చి నిలుచున్నది...తనముఖంలోని పులకరాలు, ఒళ్ళువేడి, హృదయంలో మత్తు...ఏమో

ఏమో...అతి అతి ఘోరాలు! వీళ్లు సైరను-తియ్యని పాటలతో మోహం పెట్టి, తమమంత్రములో వడవేసుకొని, రక్తం పీల్చే గిరుకుదాకినీ వనితలా?

ఆమేకి?—ఏమి ఆమె అందం,...ఎందుకు వాళ్ళని తిట్టుకోడం, ‚‚ఓయి వెర్రి మొగ్గు విశ్వేశ్వరరావూ! నువ్వు వట్టి వాజమ్మవు. నీ అగ్ని చల్లారింది! నీ హృదయం చచ్చింది. నీ అభిమానం అధోగతిపాలయింది—నీ దేశభక్తి కుళ్ళి-పోయింది—ఛీ...ఏదు, నెత్తీ నోరూ బాదుకొని, గాజులు తొడిగించుకొని, వంటచెయ్యి, జుట్టూ, చచ్చూ!’’

౬

‚‚మేరీ చిన్నఫోటో బాగా తీశావే—ఏమిటే అతగా పరికిస్తున్నావు ఆ విశ్వేశ్వరరావు బొమ్మను?’ అని నెల్లీ మేరీని పలకరించింది.

వాళ్లంతా మధురదేవాలయం చూస్తున్నారు. తిరుమల నాయకుని మహాభవనం చూశారు. మండపం చూశారు. శిల్పకళలం చూశారు. మేల గోపురాలు పరిశీలించారు.

మీనాక్షి సుందరేశ్వరులుండే లోనిమంటపంలోని విగ్రహాలని సందర్శిస్తున్నారు. అంగి తిరిగి స్వర్ణమూర్తియైన శారదాదేవి విగ్రహం కడకు వచ్చారు. ఆ విగ్రహంయొక్క చిత్రం ఓటి—విశ్వేశ్వరరావు—చక్కని రేఖాచిత్రంగా, తన స్కెచ్ పుస్తకంలో వ్రాసుకొని ఉన్నాడు. ఆ రేఖాచిత్రం చాలా అందంగా చిత్రించినాడు. ‚‚ఆ చిత్రం అందుతోపాటు తనూ ఈ విగ్రహంచూస్తే జ్ఞాపకంరాగా అతనికి తెలియకుండా నేను తీసిన అతని ఛాయామూలం, చూస్తున్నాను నెల్లీ?’’ అన్నది మేరీ. నెల్లీ పకపక నవ్వింది.

‚‚ఓసి వంగబాచీ! నా దగ్గర దాపరికం వద్దు, థియాసఫిష్టులలా, భారతీయులంటే, ప్రేమించడం నేర్చుకున్నావేమిటి?’’ అన్నది.

„నీ మాటలు విపరీతంగా వున్నాయి నెల్లీ!

„నిన్ను నేను జాగ్రత్తగా రక్షిస్తున్నాను. ఒకటితే మవ్వు ఇది వరకే, ఎంతరి యువకులతోనో జాగ్రత్తగా మాత్రం సరదాగా గడిపావు. ఒక్కొక్కర్ని ప్రేమిస్తూనా నమకొన్నావు. అల్లాగేనా, ఈ విశ్వేశ్వరరావు కాత్రీన్నీ?

„నెల్లీ! నీకు ఈ జన్మలో కళ్ళాకోళ్ళంగుణం పోయేది ఎప్పుడే?

తిరిగి వాళ్ళంతా రహదారి బంగళాకు జేరుకున్నారు.

నెల్లీ నెళ్ళా మేరీని ఒంటరిగా కలుసుకొని, „మేరీ! నువ్వు మార్జితో ఏమి మాట్లాడింది నాకు తెలియకపోయినా, నేను ఊహించుకోలేక పోలేదు. మార్జి జాతికీ నాకూ ఎంత భేదాలేదని వాదించినా, ఒక కథం లాంటిది నా వాదన నేను ఒప్పుకొన్నా, స్త్రీ పురుష సంబంధం విషయంలో నువ్వు కొంత తెలుసుకోవాలి. మీరు నన్ను ఒప్పించలేరు" అని తీవ్రముగా వాదించింది.

"ఇప్పుడు నీ సలహా అవసరమేమొచ్చింది నెల్లీ? నువ్వు కాదూ కూడదనా వాదిస్తాను అంటావూ? అయితే నీ వాదన నీకే అప్పజెప్పుతాను. సాధారణ హేతువిషయాలలో, జాతిభేదాను నాకు అభ్యంతరం లేదుగాని, సత్యమైన కళలవిషయంలో, స్త్రీ పురుషసంబంధాల విషయంలో, ధర్మసంబంధ విషయంలో, జాతిగుణభేదాలు ఎంతమాత్రమూ ఉండకూడదని నా ఘాట్టివాదన. అంతే అంటుంది మార్జీ. అదిగాకుండా నేనొకరహస్యం మార్జీతో మాట్లాడుతున్నావు అది ఏమిటో విను: విశ్వేశ్వరరావు కాట్రిగా దేశభక్తి అని అనుకొని, అతి ద్వేషవ్యాసంగం కలవాడై ఉన్నాడు.

మహాత్ముని ఆదేశప్రకారం, ఆ యువకుడికి మనం, అహింసామహా వ్రతదీక్ష ఇవ్వాలి అని నేను మార్జీతో చెప్పితే, ఆమె ఎంతోసంతోషంతో "షాబాష్" అన్నది. అది ఈనాటిసంగతి_ నీకుతృప్తి అయిందా?"

"ఏమిచేశారు మాకు? అతను మరి కాస్త కోపంతో మండిపోయాడు, మీరు వాడిదారిని వాణ్ణిపోనీక గాంధీ అంతవాడు చేతులేని పిచ్చిపిచ్చి పనులు, చేయబోయి, పీకలమీదకు తెచ్చుకుంటారు,"

౧౦

మధురనుంచి యాత్రలు సాగించుకుంటూ వారు చెన్నపట్నం చేరుకున్నారు అక్కడ మైలాపూరు కపాలేశ్వరాలయాన్ని చూచారు. ఆ దేవాలయంలో విశ్వేశ్వరరావు శిల్పకు ఎదురుగా ఉన్నాడు. నెల్లి మేరిని చూచి కరిపోసంగా ఒక నవ్వు నవ్వింది. ఆ చిరునవ్వు విశ్వేశ్వరరావు చూచాడు. దానిభావమూ గ్రహించాడు. మనస్సులో ఉగ్రుడైపోయాడు.

విశ్వేశ్వరరావును చూడగానే మేరిగుండె కొట్టుకుంది. మార్గరెట్టు ఆనందంతో విశ్వేశ్వరరావును పలకరించి, తమతోరమ్మని ఆహ్వానించింది.

ఆ గుడిచూస్తున్నంతసేపూ, విశ్వేశ్వరరావుకూ మార్గరెట్టుకు భారతీయ జీవితాన్నిగురించి వాదోపవాదాలు పెరిగాయి

భారతీయులు అఖండ పరిశ్రమచేసి శుభ్రజీవితం అలవాటు చేసుకోకపోతే ఈ ఉత్కృష్టజాతిఅంతా, నశించిపోతుంది అని మార్గరెట్టు.

ఈ హీనస్థితికి కారణం ఆంగ్లేయులే అనీన్నీ దేశాన్ని పీల్చిపిప్పిచేస్తే ఈలాంటి జీవితం తమకు వచ్చిందనీ, అతని వాదన:

అక్కడనుంచి, అందరూ, కలిసి, 'కానమైలరా' హోటలుకు వెళ్ళారు. అందరూ తమ గదులకు దుస్తులుమార్చుకొనేందుకు పోయారు. హోటలుహాలులో మార్గరెట్టూ విశ్వేశ్వరరావూ వాదించుకుంటూ కూచున్నారు

"మీరు హిందూదేశ క్షేమము నిజంగా కోరేవారైతే అందుకొరకే లండనులో 'భారతీయ సంపూర్ణ స్వరాజ్య సమితి' ప్రారంభించి పని

చేస్తున్నారు గనుకనే, మీవాళ్లంతా సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యం ఇచ్చి వెళ్ళేందుకు ఎందుకు ప్రయత్నం చేయరు?

"ఏమండీ? అందరూ ఒక ఉద్దేశం కలవాళ్లవుతారా? మా దేశం మొత్తంమీద, ఏ వేయిమందికో, ఈ తక్షణమే భరతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం ఇవ్వాలనేవాళ్లు ఉన్నారు. పదివేలమందికి ఏ కొద్దిసంవత్సరాలల్లోనో, ఇవ్వవచ్చుననే వాళ్లున్నారు. అసలు ఎన్నటికీ ఇవ్వరాదనేవాళ్ళు కోట్లు."

"అందుకనే దబ్బున, 'దేవేంద్రలోకం' అన్నట్లు, భరతదేశపు మాష్టిరియొక్క బరువూ బలమూ చూపిస్తేనే మీ వాళ్ళులొంగుతారని మా నమ్మకం."

"అలాటివాళ్ళు ఏ లక్షో రెండు లక్షలోగా వుండేది"

"తక్కినవాళ్ళంతా, భరతదేశం బ్రిటిష్‌కి ఉన్నన్నాళ్ళూ ఆంగ్లేయపాద ధూళి శిరస్సున ధరించే బ్రతకాలి అని నమ్మేవాళ్ళా మీ వుద్దేశం?"

"అది కాదయ్యా, అహింసాధర్మంవల్ల సంపూర్ణ స్వరాజ్యం స్థాపించాలి అని నమ్మేవాళ్లు."

"అయితే ఏవి? వారి పనులు, వారి ఫలసిద్ధి?"

"నమ్మడానికి, నమ్మకానికి తగినట్లు జీవితాన్ని అనుసరించేటట్లు, చేయగలశక్తి ఉండటానికీ, ఎంతో దూరం వుంది. ఆ దూరం క్షణక్షణమూ మహాత్ముని నాయకత్వంకింద తగ్గించుకుంటున్నారు భారతీయ ప్రజాలోకము."

"ఓహోహో! ఇదిమాకు ఒక ఆంగ్లస్త్రీ బోధించటం!"

"హేళన ఎందుకు వీరపురుషులుగారూ? నా జీవితసర్వస్వముతో నమ్మినవిషయం అది. అది నా బోధ గాదు. మహాత్ముణ్ణి నేను అర్థంచేసుకున్నరీతి అది"

ఆమె మాటలలోని నిర్మలత్వమూ ఆమె కళ్ళల్లోని నిశ్చలత్వమూ, ఆమె దరహాసంలోని కరుణామయత్వమూ, అతనికి సిగ్గుపుట్టించాయి.

"క్షమించండి మార్గరెట్టుగారూ? నాలోని ఆవేశంచేత అన్న మాటలు మీ వ్యక్తిత్వపు ప్రాధాన్యము నాకు సంపూర్ణముగా ద్యోతకము అయ్యింది. అహింసవల్ల లోకంలో, శాంతి అవతరిస్తుందని అనుకోవడం శుద్ధ వెఱ్ఱి అని నా నమ్మకం. అహింసా తత్వార్థమూ, దాని తర్కమూ, జ్ఞానమూ నా కేమాత్రమూ వ్యాకయానికి అట్టలేదు. ద్వంద్వాతీతుడైన భగవంతునికి ద్వంద్వాలు ఉండవని మీరు నమ్ముతారు కదా! అల్లాంటప్పుడు భగవంతుడు అహింసా స్వరూపుడని వాదించడం ఏమిటి?"

"అదికాదయ్యా! భగవంతుడు ద్వంద్వాతీతుడనీ, శ్రీ మహాత్మాజీ కూడా చెప్పేరు— సిద్ధిపొందినవాడూ, భగవంతునిలో లీనమైనవాడూ అయినవాడు బుద్ధుడు సాక్షాత్తు ప్రపంచంలో ఉన్నవాడు—

ప్రపంచంలో ఉన్నవాళ్ళకు ద్వంద్వాలలో ఒకటి నుంచిని ఒకటి చెడుగు— వెలుగునుంచిని చీకటి బాధ— ఆ వెలుగుయొక్క తత్వం ప్రేమ, విశ్వేశ్వర రావుగారూ?..."

"ఈ సిద్ధాంతాలన్నీ విన్నాక నాకు నవ్వొస్తుంది— అందులో మా వేదాంతాలలో పుట్టినవి మీరు ఎల్లా తెలుసుకోగలరు?"

"ఇదివరదాకా కంటకులైన భూములు, ఎరువువేసి దున్నితే, ఏలాంటి పంటవేసినా, అద్భుతంగా పండదటయ్యా?"

అక్కణ్ణుంచి విశ్వేశ్వరరావు వీధికి చక్కా పోయాడు—

౧౧

వాళ్ళతో ఆంధ్రదేశం అంతా తిరిగి, తన ఊరుకూడా వాళ్ళను తీసి కొని వెళ్ళినాడు విశ్వేశ్వరుడు.

ద్వేషము అనుకుంటూనే అతడు వాళ్ళిచ్చిన సత్కారమూ ఆతిథ్యమూ వర్ణనాతీతమైనాయి. విశ్వేశ్వరరావు తల్లితో వాళ్లు ఎంతో ప్రేమతో వ్యవహరించారు. విశ్వేశ్వరరావు తల్లి వాళ్ళ హృదయాని కద్దుకుంది.

ఆమె సత్సంగంలో చేరడంవల్ల తన పూర్వాచార పరాయణత్వాన్ని దయాల్‌బాగు పవిత్ర భూములలో పరమగురునికే సమర్పించిన మహర్షి- వర్యా భజనా, ధ్యానములలో భగవంతుని అర్చించే భక్తురాలు.

ఆమెకు ఈ ఆంగ్లస్త్రీలు తన యింటికి రావడం పరమసంతోషమైనది ఆమెను ఆ ఆంగ్లవనితా సమూహము హృదయపూరం ప్రేమించినది.

మేరీటెంపిల్ ఆమెతో విశ్వేశ్వరరావును దగ్గరకుంచుకొని, అతను భాషాంతరీకరణం చేస్తూండగా, విశ్వేశ్వరరావు బాల్యచరిత్రం అంతా అడిగి తెలుసుకొంది. విశ్వేశ్వరుని జైలుకష్టాలు అతని సహజప్రేమ హృదయమూ, అతడు ఎల్లప్పుడూ ఏదో వ్రాస్తూండగా, హరిజనులకు చేసేసేవా, ఇంకా ఇంకా ఎన్నో తెలుసుకొంది. తాను భారతీయ జీవనంలోని అద్భుతమైన దర్శించిన చిత్రాలు ఆమెకు చూపించింది. చిన్నపాటి ఫోటోలు, రెండు ఆమె నడిగి తీసుకుంటానంది. ఆని పత్రికా పేరా, అతని వివిధ భంగిమలతో అతని వివిధ భంగిమలలో చిత్రించుకున్నది ఆ బొమ్మలు ఎవ్వరికీ చూపించలేదు.

× × × × × ×

ఆంధ్రదేశమంతా తిరిగి వాళ్లు భువనేశ్వరము చేరుకున్నారు. భువనేశ్వరములో విశ్వేశుడు తాను చిత్రించిన "జగన్నాథ రథము" అను చిత్రమును ఆంగ్లస్త్రీ మండలానికి చూపించాడు.

వాళ్లు ఆ బొమ్మను చూచి భయపడి పోయారు. వాళ్ళు అతని హృదయంలో ఎంత ద్వేషము, ఎంత క్రోధము, ఎంతహింస, కూడుకట్టుకొని పేరుకుపోయిందో, చూచి గజగజ లాడారు. మేరీటెంపిల్ కళ్ళవెంట

బొటబొట పదహారు చుక్కలు రాలినవి. ఆమె అన్నది- "నన్నెంత ద్వేషిస్తున్నావు విశ్వేశ్వర్?" అని......

ఆమాటలకు విశ్వేశ్వరుడు ఎంతో సిగ్గుపడి పోయాడు. కుంగి పోయాడు. ఆ సిగ్గుతో దహించుకుపోయాడు. ఆమె కంటనీరు సుడులు బోయి, ఆ బిందువులు, అమృతపు చినుకులై, అతనిహృదయాన్ని దహించి వేసినవి.

అమృతమే కాలకూటమైనది. వాళ్ళఎదుట నిట్టనిలువున, కుంగిపోయిన మోములో కాళ్ళ- తుళ్లుకమ్మిన కళ్ళతో భయంకరదోషి ననుకుంటూ, విశ్వేశ్వరుడు దహించుకు పోయాడు......

ఎవ్వరూ మాట్లాడలేదు. గబ గబ మేకి, గదిలోనికి పారిపోయింది. చురచుర విశ్వేశ్వరరావును అతి క్రోధంతో చూచి నెల్లీ ఆ బాలిక వెనకాలే, వెళ్లబోతే మార్గరెట్టు ఆమెను కనుసన్నలతో ఆపు చేసింది.

చేతులు కట్టుకొని తూలుతూ విశ్వేశ్వరుడు తన బసకు వెళ్ళి పోయాడు.......

అతనిలో గాలి దుమారాలు తేగాయి.

ఆదుమారాలను అణిచివేస్తూ ఆమెకంటి బిందువులజడి, గాలివాన అయ్యింది.

ఆ సాయంత్రందాకా, విశ్వేశ్వరుడు తిండితినకుండా, తన బస లోనే పండుకొని ఉన్నాడు. అతనిచుట్టూ చీకట్లు అలుముకొన్నాయి. అతనిలో చీకట్లు గడ్డ కట్టుకుపోయినవి. అతని రక్తప్రవాహం పూర్తిగా ఆగిపోయినట్లయింది.

ఆ సాయంకాలపు ధూప్ ఛాంహోలో మెల్లగా అడుగులు వేస్తూ ఒంటరిగా విశ్వేశ్వరరావు తల వాల్చికొని, వరకు రామేశ్వర దేవాలయానికి

పోయి వెలుగువెనక నీడరూపం (సిల్ హౌటీ) గా కనబడే. అగుడినిచూస్తూ చూచీ చూడనిచూపులతో చతికిలంబడి ఉన్నాడు.

ఇంతలో చీకటి ఎక్కువౌతూఉన్న ఆ సంధ్యలో అతని బుజంమీద ఒక చల్లనిహస్తం. ఆ హస్తము ఒక పావురము ఒక బురుజుమీద వాలినట్లు వాలింది.

అతని ఒళ్ళు మరుపులలో తూలింది. అతడు జలదరించి పోయాడు. అతనిహృదయం కరడు తనలోంచి కరిగిపోయింది.

అతడు నెమ్మదిగా వెనక్కుతిరిగాడు అతనివెనక మెరిసిపోయే నక్షత్రాల్లాంటి కళ్ళతో తన్ను కల కల చూపులుచూస్తూ మేరీటెంపిల్ కూచునివుంది.

ఏదో మత్తువిడిచినవానిలా చటుక్కున విశ్వేశ్వరుడు ఆమెవైపుకు మరలి ఆమె రెండుచేతులూ తన చేతులతో అదిమి పట్టుకు,

“మేరీ! మేరీ! నువ్వు నా జీవితంలోకి ఎందుకు ప్రత్యక్షమయ్యావు- నా ప్రేమ విశ్వాలనుపాకి. శూన్యాలు ఆక్రమిస్తూంది.........నన్ను నువ్వు ప్రేమించగలవా?” అని ఆమెఎదుట తలవంచినాడు అతని ప్రేమకు ఆమె కరిగిపోయింది.

“ఎందుకు ప్రేమించలేను?”

“నిజంగా, నిజంగా!!!”

ఆమెను అతివేగంతో తన కౌగిలిలోకి లాక్కున్నాడు.......

ఆమె అతని కౌగిలింతలో వివశయైపోయినది ఆమె అతనిమోమును అగాధప్రేమతో చూచినది

అతడామె పెదవులనుండి దివ్యమైన నిర్మలమైన దీర్ఘమైన ముద్దు గొన్నాడు.

ఆమె కనకాంబరకాంతిరూపమైన, గంధరాజపుష్పపరిమళాత్మకమైన వేదనాతీతమైన, మహోపవిత్రమైన ముద్దు నాతనికి వదమిచ్చినది...

"ఆ నృత్యమూర్తికడ గోష్ఠమూర్తివైన నిన్ను చూసినప్పుడే, నా మనస్సు, నా ప్రాణమూ నీకు అంజలి ఘటించాయి కారణీయుడా!"

"ఇది నిజమా మేరీ గాలినా! నా దివ్యరాజ్ఞీ! ఆంగ్లేయయువతి ఈ దీనుణ్ణి ప్రేమించడం అసంభవం కాదా? కేవలం మహాస్వప్నం అనుకుంటున్నాను."

"నా రాజా! నా ప్రాణద్యుతీ! నీ హేళన నిన్నింకా వదలలేదా?"

"హేళనకాదు మేరీ ప్రియతమా! హేళన కాదు! ఈ పరశురామేశ్వరుణ్ణి, ఈ దరిద్రనారాయణుణ్ణి క్షమించాలి అనుకు...అనుకూ!"

... ...

ఆ రాత్రి బంగళాలో మార్గరెట్టు వరండాలో పడకకుర్చీమీద కూర్చుని [illegible] మేరీ నడుముచుట్టూ, కళ్యాణి [illegible] మీద మేరీ తలవాల్చి, మార్గరెట్టు ఎదురుగా వచ్చి, ఆమె పాదాల [illegible] మోకరిల్లాడు.

మార్గరెట్టు చటుక్కున నుంచుని దివ్యానందమూ మోమున నృత్యం చేస్తుండగా రాత్రిరాగులు వర్షిస్తూ ఉండగా, "నా హృదయాంకోర్కె ఈడేరింది నా బిడ్డలారా!" అంటూ వాళ్ళిద్దరి తలమీదా, రెండు చేతులూ కవించింది......

౧౨

ఈ వార్త విని సాల్లీ భూమిమీద ఫట్ఫట్మని చప్పరిస్తూ ఉండగా కోళ్ళపాదాలతో గబగబ, ధడధడ, అతికోపంగా బాదింది.

"నేను ఒప్పుకోను. ఈ వ్యవహారాన్ని పళ్ళతో గోళ్ళతో పీకి చీల్చి చెండాడుతాను. ఈ సంయోగం కానివ్వను, మేరీ - గార్డియనుకు ఉత్తరం

వాగ్విస్తాను కోర్టుల్లో దెబ్బలాడతాను. ఆంగ్ల ప్రభుత్వానికి విజ్ఞప్తి పెట్టి అడ్డగిస్తాను. సిగ్గు! సిగ్గు!" అని అల్లరి చేసింది. ఘొల్లున ఏడ్చింది. పక్క మీదపడి దొర్లింది.

మార్గరెట్టు ఆమెను చూచి, ఆమె పక్కనే మంచంమీద కూర్చుని, ఆమెను తన కౌగిలిలోనికి తీసికొని గట్టిగా హృదయాని కదుముకొని, ప్రేమార్ద్ర కంఠంతో, "నెల్లీ! నీకు హిస్టీరియా వస్తోంది. ఇంత నీవు అల్లరి చేయడానికి బదులు ఆనందంతో ఉప్పొంగిపోవలసింది — ఇటువంటి సంవిధానము సంధిని చినందుకు! వందలకొద్ది సంవత్సరాలు, భాగీరథ జాతీయులను, ఐర్లాండువారిని పిచ్చిపిచ్చి చేసిన మనం ఇలాంటి సవరణలతోగాని నిష్కృతి చరిత్రలో [illegible]" అని అన్నది.

నెల్లీ రౌద్రంతో లేచి నుంచుని "నీ వెర్రి సంతోషమును ఇక చాలించు. నీకు తెలివి తక్కువతనం చేత, అటువంటి దుష్టసందర్భం ప్రాప్తించింది. నీవు పట్టి మొండితనపు మూర్ఖురాలవు. ఈ మోసం తెలియదు నీకు. బడాయికోరువన్ను! సర్వనాశనం. కాని మన ఆంగ్లజాతికి తీరని కళంకము అవమానము తెచ్చిపెడుతున్నావు. ఛీ! నీ దివ్యమైన సౌందర్యమైన, అందమైన దేహాన్ని, నీ గౌరవాన్ని నాశనం చేసే కళ్ళలో కూడలేవా? గాఢమైన పశుత్వం ఉందేమో, నీలో ఎక్కడో!, నీలాంటి పశుప్రాయమైన మానవజాతికి చెందిన అమెరికా స్త్రీలు కొందరు నల్లటి నీగ్రో వ్యభిచారులకు సమస్తార్పణలూ చేస్తారు" అని ఆవేశపూరితంగా గోష్టించి వెళ్ళిపోయింది.

అతుగాల్లు ఆ రాత్రిను పదకి పెట్టె నెల్లి తన ప్రాణంతో, బొంబాయి చేరినది. ఆ వెనకనే బంగాలు కేసు స్త్రీలు మిలిటరి ఇంగ్లండు వెళ్ళిపోయినది.

అక్కడవాళ్ళంతా మేరీని కౌగిలించుకొని "నీవు అదృష్టవంచితమైన బాలికవు నెల్లీ! భగవంతుడు నీ నూతన జీవనము సుఖవంతం కాగా ఆశీర్వదించును గాక" అని ఆమె మూర్ధము మూర్కొన్నారు.

౧౩

„మార్జీ! ఇంగ్లీషుభార్యతో కాపరం చేయడానికి తగినధనంలేదు. సంపాదించే మార్గాలూ లేవు"

„ఓయి వెర్రివాడా! మేము భారతీయస్త్రీల మవుతున్నాము నీలో ఐక్యమయిపోయే కోరి నీకు ఏలా అందంచేస్తుందో చూస్తూ ఉండు. ఆమెకు సాలుకు మూడువేల పౌనులు రాబడివచ్చే ఆస్తి ఉంది. అది ఆమె స్వంతం. తక్కిన ఆస్తి తనకు అక్కరలేదంటున్నది!"

„నేను సాలుకు వేయిరూపాయలు మాత్రమే తెచ్చుకోగలను. ఆమె సాలుకు నలభైవేలరూపాయలు తెస్తే ఏలాగు? దరిద్రునకు వివాహంధర్మమా మార్జీ!"

„ఓయి వెర్రివాడా! ప్రేమ ప్రధానం, ధనంకాదు— నువ్వుఅహింసా వ్రతాచరణము చేయడమే పదివేలు— ఇన్ని శతాబ్దాలనుంచి దోచుకొన్న ధనం మేము మీకు ఎన్నిరకాలుగా తిరిగి ఇవ్వాలో!"

విశ్వేశ్వరుని ప్రేమ, మహోన్నతమై లోకమోహనమైంది—

ఆంగ్లయువతులు, ఆంగ్లయువకులకడనుండి, ప్రేమను ఈ అద్భుత స్వరూపంతో చూరగొనియుండరు—

ఆమెను ఒకరోజున పద్మాలు చెక్కిన పీఠంమీద అధివసింపజేసి, పది వేల పూవులతో పూజించినాడు విశ్వేశ్వరుడు.

అందాలు పులికిపుచ్చుకున్న చీరలూ ఖరీదుకలవి కొని తెచ్చి, ఆమెను ధరింపజేసి ఆమెకడ మోకరిల్లాడు—

ఆమె కళ్ళలోని పూజ ఉదయసూర్యుని వర్ణాలులా, అలిమివేసినది.

„నీ సౌష్ఠవమూర్తిత్వానికి కాదు. నీ స్నిగ్ధగాత్రత్వానికి కాదు. నీ హిమస్వచ్ఛ శరీరకాంతికి కాదు. నీ ఆంగ్లవర్జను పాండిత్యానికి కాదు, నీ

దివ్య, సౌందర్యానికి కాదు, మేరీ! నిన్ను నేను పూజించేది. నువ్వు నా జీవివి! నా మోక్షానివి నా నిత్యవు.

"నిన్ను ముద్దుపెట్టుకొని నీకు వల్లతనము ఇస్తానేమో నన్నభయం...

"నువ్వెక్కలగా మాయంకావుగదా? నువ్వు నా కావ్యమూర్తివి కావు గదా?"

"ఇన్నాళ్ళ ఈ ద్వేషం నా హృదయంలో వున్నందుకు ఫలితానివా? నన్ను ద్వేషరహితుణ్ణి చేయడానికి వేంచేసిన దివ్యసాన్నిధ్యానివా?"

అతడు పట్టుశాలీ పొందూరు ధోవతి ధరించి, పొందూరు లాల్చీ ధరించి ఆమెకడకు వచ్చినప్పుడల్లా, ఆమె చిన్న నగవుతో, అతన్ని వచ్చి కంఠము బిగియాగగా బాహువులతో చుట్టివేసేది.

అతని విశాలఫాలంలో వేదఋక్కులు పనసలు పాడుతున్నవని ఆమె అనుకొనేది.

అతని కళ్ళల్లో పరమశక్తిమంతుడైన బుద్ధభగవానుని శాంతకాంతులు పుంజీభూతాలయి దర్శనమిస్తున్నవని ఆమె వశీకృతయ్యేది.

అతనిమూర్తిలో గ్రీకుశిల్పము, అపోలో, ప్రతిఫలించలేదు. సర్వసౌందర్యరూపాలు పోగుచేసుకొన్న భారతీయ దివ్యమూర్తి ప్రత్యక్షమయ్యేవాడు.

"మీ భగవత్సేవానికి నేను నూతనయాత్రికురాలిని శర్మా! నా చేయి పట్టుకుని ఈ దివ్యజ్యోత్స్నలో నడిపించుకుపో" అని ఆమె అన్నది.

వారిద్దరూ ఒంటరిగా ఉన్నంతసేపూ ఆమె అతనికౌగిలిలో ఉండవలసినదే! వారి వ్యవహారాలన్నీ పూర్తిగా కావలసినదే.

౧౪

మేరీ తక్కినవారితో ఇంగ్లండువెళ్ళి తన వ్యాపారాలన్నీ సర్దుకొని తిరిగి వచ్చేటట్లూ అంతవరకూ విశ్వేశ్వరుడు శివగామి ఆశ్రమంలో వుండేటట్లూ ఏర్పాటు చేసుకొన్నారు.

మేరీ, మార్గరెట్టు మొదలయిన వాళ్ళతో బొంబాయికెళ్ళిపోయింది. ఒంటిగా పాశ్చాత్య లోకానికి పోయినవానిలా ఉస్సురంటూ ఆశ్రమంలో ఉన్నాడు విశ్వేశ్వరుడు.

అతి శాంతంగా అతి సున్నితంగా, యిరువది నాలుగు రకాల దారం పడుకడ- చిత్రంలో ప్రారంభించాడు.

అతిశ్రద్ధతో ఇంకో చిత్రం ప్రారంభించాడతను. ఉజ్జ్వలరూపమై జగత్కల్యాణమూర్తియైన శాంతిదేవియొక్క చిత్రము. సర్వలోకప్రాశస్త్యమైన సర్వ క్షేమాభిలాషయైన, పరమ ప్రేమమూర్తి! శ్వేతవస్త్రాన్వితయైన ఆ పద్మాసనం లో ఒక్కొక్క చేతిలో ఒక్కొక్క దివ్యవిధానాన్ని అహింసా స్వరూపమును సరయించుకుంటూ, నాయకత్వయుతుడైన, గాంధీ అహింసా మార్గమును ఆశ్లేషిస్తున్నాడు.

ఆ సంకల్పానికి సర్వవిధాలా అభివృద్ధి సంకేతం నవ చోటినారి మాంగల్యధర్మము.

ఆ చిత్రం విచిత్రవేగంతో పూర్తయింది పాగది నీలాలు, వంగపండు ఛాయలు పొటాపటాలు

అయిదవరోజున పూర్ణచంద్రం ఒంటిగా ఆశ్రమానికి అవతలి దూరంలో వున్న ఎత్తయిన కొండమీద కూర్చుని విశ్వేశ్వరుడు మేరీదివ్యమూర్తిని ఊహించుకుంటూ పులకిత దేహుడౌతున్నాడు. ఈ రెండు నెలలూ ఎట్లా గడపడమా అని ఆలోచించుకుంటూ పరవశమైన స్వప్నాలు కంటూ ఉన్నాడు.

దశమినాటి చంద్రుడిప్పుడే, నీలాకాశంలో పైపైనే ఉన్నాడు— చంద్రకాంతులూ సంధ్యాకాంతులూ, నిశ్శబ్దంగా తూగుతూ వున్నవి—

హటాత్తుగా చంద్రకిరణాలలాంటి రెండు చేతులు అతని మెడను చుట్టుకొన్నవి. అతడు గుండె కొట్టుకొంటూండగా వెనక్కు తిరిగాడు ,,మేరీ! ఇలా?''

,,కాకాదు, నేను నిజాన్ని పిలిచానా? నన్ను వదిలి ఇంగ్లండుకు వెళ్ళిపోక పోయాను. రెండు నెలలయి వెనక మార్జి నా వ్యాపారాన్ని సర్దు మన...... మన...వివాహానికి వస్తుందట''

,,ఓహో మేరీ! నీ ప్రతి పిలుపూ నీ వెన్నెల తరుగులు కవి!'' వెన్నెల వెలుగు దీప్తిదాల్చినా. ఆశ్రమంలో అందరూ ప్రార్థన చేస్తున్నారు.

గాలివాన

[పాటకథ]

౧

గాలివాన వచ్చి పంటల్ని గట్టులమీద కెక్కిస్తే, ఇళ్ళు కూలిపోయి బళ్ళు తలక్రిందులై ఏళ్ళూ ఊళ్ళూ ఏకమైపోయి, పెలమూళ్ళు మహానదులై కొండవాగులు గోదావరీనదులై, మేఘాలే భూమికి దిగివచ్చి ప్రళయంలోని సముద్రాలన్నీ ఎత్తివచ్చి, శివాలెత్తి, భగవత్తెత్తి, అవన్నీ అంబరాన్ని హత్తుకుపోయి ప్రళయరుద్రుడు తాండవం చేస్తే, కాలరుద్రుడు గంతులు వేస్తే విలయరుద్రుడు వీరాంగం ఆడితే, విరుచుకుపడింది తుపాను శ్రీకాకుళం జిల్లా పైనా తందానా!

ఈ మహాప్రళయం మధ్యనే కారుచల్లగాలిలో, గాఢాంధమధ్యన భూస్వాముల స్వామిగాళ్ళు, అప్పలస్వామి అనేతేలికి రైతు అన్నమాట నిలబెట్టుకొనే దిట్ట. అసలయిన కావు. సిసలైన గుణాలనాకు తందానా!

గడగడలాడి పైకి కాలుపెట్టిన అప్పలస్వామికి కళ్ళకి ప్రత్యక్షం అయ్యాయి, పడిపోయిన పంటలూ, సాగైపోయిన చేలూ, కూలిపోయిన గోడలు, కొట్టుకుపోయిన ఊళ్ళు, గోలపెడుతున్న ప్రజలు తందానా తాన తందానా–

ఇళ్ళు లేవు వాకిళ్ళు లేవు. గృహాలు పడిపోతే దేహాలు వదిలేసినవాళ్ళు వరదల్లో కొట్టుకుపోయినవారు, ఇదివరదాకా చిన్న సగం కాటకంతో ఎండి

పోయారు జనులు ఈ వర్తకం దివాంగా తీసి వాళ్ళ ఇంట్లో దొంగలు పడ్డట్టే అయింది తందానా తానా, తానా తందానా తానా!

అన్నీ చూసిన అప్పలస్వామి తన పెద్ద గాదెలు ధాన్యపు గింజలాగి పారేశాడు గుండిగల్లో పాటలు పెట్టించాడు అండిగల్లో కూరలు వండించాడు. పాత్రల్లో పప్పులూ, బానల్లో పులుసులూ వండించాడు బీదా మాత్రమే కాదు సాదా మాత్రమే కాదు అందరికీ, అబాల గోపాలానికీ, కొద్ది వారికీ గొప్ప వారికీ, ముసలివారికీ ముత్తవులకి బిడ్డలకీ పెద్దలకీ, ఆడవారికీ, మగవారికీ, అష్టాదశ వర్ణాలకీ అన్నమో రామచంద్ర అని వచ్చిన వారందరికీ, సిగ్గు విడిచా మొహమాటం విడిచా అందరికీ అన్నీ విధాల కడుపు నిండా దాతలా పెట్టాడండీ తానా, తానా, తందానా తందానతానా

౧

కామమ్మ అప్పలస్వామి కూతురు అందాలబరిణ, అనురాగాలపోగు పెద్దరయితు అవడంచేత ఊళ్ళో పంతుల్ని పెట్టి చెప్పించాడు చదువు. రాజ నగర పంపించాడు పెద్ద చదువు తన శారదదేవి కళ్ళతో చూసిన పుస్తకం తప్పకుండా హృదయగతం. గుంట వద్ద ఘటాలల్లా ఉన్న చెవులతో విన్న పాఠం, బుద్ధిగతం: నవ్వితే నవరత్నాలు ఒలుకుతవి; నవకుసుమాలు వర్షాలు కురుస్తవి, తన తీయని కంఠంతో పాటపాడిందా, గోవులు కదలవు, జవ్వ దూడలు మెదలవు. నాగులు ఆడతాయి. నాగులు నృత్యం చేస్తవి. పక్షులు నిలిచి బొమ్మలవుతవి ఆకాశంలో మబ్బులే ఆలకిస్తాయా! అందాలా! జయమ్మా!

ఆ అందాలబొమ్మ రూపానూ సంగతి వినగానే కాలేజినుంచి, అన్నపూర్ణలా వచ్చిపడింది చిన్నతనంలో రామమ్మా, కొడుకు కామేశ్వర్, స్నేహితురాండ్రకు కామూడు, చుట్టాలకు కామం! తందాన తానా!

ఆ ఖండం అంతా కాటకంతో మాడిపోతోంది. బియ్యం దొరకటం లేదు. జొన్నలు, చోళ్ళు, సజ్జలు, గంటెలు పండించడంలోనే లేవో, అవి ఉద్భవించ చేసేదో, అవి కథలో మాత్రమే మిగులుతాయా? తందనా! తందానా!

ఎంతమంది తెలుగు కమతీపుల ఆద్రాబిడులు ఆకలి తీర్చడానికి పోలేదని, కల్లడిల్లి పోతున్నారో, కుళ్ళి పోతున్నారో, తందానా తానా, తందా...నా!

గ్రామ నాయకులు, జిల్లా నాయకులు, దేశ నాయకులు, ఎంతెగగ్గోలు పడినా, కంఠాలు బద్దలు కొట్టుకొని ఉపన్యాసాలిచ్చినా ప్రజం చూడడు, దాక్షిణ్యం తొణికిసలాడదు, ధర్మం పక్షపాతం కాదు, వినాశం ఆదరించ వుండదో! తానా తానా; తందానా తానా తందానా తానా!

అప్పలస్వామి గాదెఖాళీ అయింది. పాత్రలు బయట పడేశాడు. అప్పలస్వామి స్నేహితులు ఆ బైరాగులను, మట్టాలు మాపుతూ, పక్కాలు బట్టలు దొరకటం, మొగమాటస్తులు మొహాలు చాటు చేసికొన్నారు. రండి బాబూ, బాబూ బాబూ బంగారు బాబూ దిగరండా!

ఇంట్లో సగటేనిన్ని అమ్మాకా, వండిసామానులమ్మాక, ఘటాలు తినఖా పెట్టి, ఈనాములు కుదువ పెట్టి, విజయనగరం మహారాజుగారిని పట్టుకొని, జమా జమా అంటూ దొరికిన జొన్నలు, చోళ్ళు, గంటెలు, సజ్జలు, వరిగలు పట్టుకు వచ్చాడా అభిమాన కర్షకుడు, శిబి, దధీచి అయిన అప్పలస్వామి గారా ఏమో చూశారా తందానా తానా!

౩

కామేశ్వరి విజయనగరం ఉత్తరాలు రాసి తనతో చదివిన స్నేహితురాళ్ళనందరినీ ఒక సంఘంగా కూడమంది, సభ్యురాండ్రను చెప్ప

మంది, సభలు చేయమంది, చందాలు వసూలు చేయమందీ, తండ్రి తందాన తందానా!

జనాభా ఎక్కువ, ధనాలా తక్కువ, తినడానికి కడుపుల సంఖ్య ఎక్కువ. తినడానికి గింజలు తక్కువ; చచ్చినవాళ్ళు చచ్చారు భగవంతుని ఇష్టంలేక చంపగల వారెవరు? చావగలిగిన వారెవరు అని అమ్మలక్కలందరూ వేదాంతాలాడారు, ఓ యమ్మలారా తందానా, తందానా!

తన ఒంటిమీదున్న నగలు రెండు వేల రూపాయలు వచ్చినవి, అవన్నీ తండ్రికి ఇచ్చింది కామేశ్వరీదేవి తందానా. తందానా!

"ఓ అయ్యా, ఇవి అన్నార్తజనులకు పెట్టూ, తిండిలేక మాడుతున్నారు బీద రైతులకు విత్తనాలకు గింజలులేవు కూలికి సత్తువలేదు.

"ఏ దేశమో పోయి
ఏదైన తింబోతె
నడచి పోలేరయ్య
గడచి పోలేరు."
"ఆకారమే లేని
ఆ చిన్న కందులకు
పాలెక్కడున్నాయి
బట్టెక్కడున్నాయి
కళ్ళు దించుకు పోవు
తల్లులటువారంత
తల్లి పిల్లలపాలి
దైవమే మున్నాడు?"

అయ్యా నన్ను విజయనగరం పోనీ, ఏమవుతుందో," అన్నదండి ఆ అమ్మాయీ కామేశ్వరీదేవీ తందానా!

౧

టిక్కెట్టు లేకుండా ఆడవాళ్ళ పెట్టెలో రైలెక్కింది. టిక్కెట్టు తనిఖీదారు టిక్కెట్టడిగాడు.

"లేదండి బాబూ!"

"నీ వేషం బాగుంది. చదువుకుంటున్నావా?"

"అవునండీ"

"ఏం చదువు"

"బి. యస్. సి."

"వాకేవా! నీ పేరు?"

"కామేశ్వరి"

"అల్లాగా కామేశ్వరీ! మరి డబ్బియ్యి. టిక్కెట్టిస్తా!"

"అయ్యా! మా ఊళ్ళో కాటక దేవత కాలుపెట్టడంచేత, కరువుకు లేక ప్రజలు మాడడం చేత విజయనగరంపోయి, పెద్దలకూ పిన్నలకూ, ఉద్యోగులకూ, ఉత్సవాలువారికీ, ధనవంతులకూ ఘనవంతులకూ మనవి చేసి ధనమో, ధాన్యమో వసూలు చేద్దామని బయలు దేరానండీ" అన్నాది కామేశ్వరి జేపీ తందానా,

టట్, డామిట్, అది కాదమ్మాయి, అందాల చదువా! నీ మాట ఎవరు వింటారిరా! నేను పెద్దల నెంపరినో ఎరిగున్న వాణ్ణి నీకు సహాయం చేయిస్తానన్నాడండీ, టిక్కెట్టు కలెక్టరు తందానా!

రాజ్యం దివాను నాకెరుక, మహారాజా నాకెరుక, కలెక్టరు నాకెరుక ఖామందు నాకెరుక, షాహుకార్లు నాకెరుక, సంపన్నులు నాకెరుక, నాతో రా దివానుగారి దగ్గరకు తీసుకెడతా" నన్నాడండీ టిక్కెట్టు కలెక్టరు తందానా తానా!

రైలు ఆ స్వామి ఆ రోజు సాయంత్రానికి ఏడు గంటలకు విజయ నగరం చేరుకుంది. టిక్కెట్టు కలెక్టరు కామేశ్వరిని వెంటబెట్టుకొని, ఒక గుఱ్ఱం బండి తెప్పించాడు వాడి చేతిలో రూపాయి పెట్టాడు, అయిదు రూపాయల నోటు పెట్టాడు. అమ్మాయిని ఎక్కమన్నాడు, తానెక్కాడండీ టిక్కెట్టు కలెక్టేరు గారూ !

గుఱ్ఱం మంచి జాతిది. బండివాడు గడుసు గాడు, ఛెళ్ ఛెళ్, పరుగెత్తింది. పట్నం దాటితే, రస్తాలోకి కోట పక్కే పరుగెత్తింది; జాతి గుఱ్ఱమండీ తందానా!

కోట దాటింది, తోటల దాటింది పొలాలు దాటి విశాఖపట్నం రోడ్డు పట్టింది. గుఱ్ఱబ్బండి వేగంగా వెళ్తోంది బండి, దౌడు తీస్తోంది గుఱ్ఱం, జాతి గుఱ్ఱమండీ తందానా తానా తందానా!

బూతులు తిట్టూ గుఱ్ఱాన్ని తోలుతున్నాడు. బండివాడు, ఉప్పొంగి పోతున్నాడు టిక్కెట్టు కలెక్టరు అతే టిక్కెట్టు కలెక్టేరు, తందాన తానా!

శివహరో! అకామమ్మకు భయమేసింది. గుండెల్లో దడ పుట్టింది. ఓ కాళీ అన్నపూర్ణా, కంచికామాక్షీ, నన్ను రక్షించు తల్లీ! అని లోన దండాలు పెట్టుకుంది. కామేశ్వరమ్మాయి తందానా, తందానానా, తాన తందానానా!

„సార్ ఇంకా దివానుగారి ఇల్లు ఎంత దూరం?

„ఇదిగో వచ్చాం! ఆపు బండీ!"

బండి ఆగింది, బండివాడూ టిక్కెట్ల ఇనస్పెక్టరు ఆ అమ్మాయి దిగింది బండి బండివాడు వెంటనే బండితిప్పి గబ గబ వెనక్కుతిప్పి విజయ నగరం దారి పట్టాడు. అది విజయనగరం దగ్గరైనా కాని నిర్జన స్థలం అమ్మాయో భయమేసింది బంగారు తల్లికి తందానా!

'ఇది ఏమిటండి బాబూ!'

'ఇదె తోట ఆ పక్కనే మేడ, పద. నా చేయిపట్టుకో!'

కాని అమ్మాయి చేయి పట్టుకోలేదు. అతగాడే ఆమె చేయి గబుక్కున పట్టుకొని, ఒక చిటికెలో గద్ద, కోడి పిల్లను తన్నుకుపోయి నట్లు పొలంలోకి లాక్కు పోయాడు. ఆ అమ్మాయి భయంచేత „ఓ” యని మూర్ఛ పోయింది. మా తల్లి కామేశ్వరి అంటా నా!

నా బాగుండనుకొని ఆ రాక్షసుడు, రక్త చరుడు, పిశాచి పొలంలోకి, సొమ్ము మూట ఎత్తుక పోయే దొంగలా తీసుకపోయాడు. వాడి బ్రతుకే నీచమైపోనూ అంటా నా!

ఆ మూర్ఛలాంటి కళ్ళల్లో, ఆమె ఎరుగ చిక్కిపోయి నాళ్ళు, పాలులేని పిల్లలు, పంటలులేని రైతులు, పేలుబారి కనబడ్డారు, మా తల్లి కామేశ్వరికిది కోపమ్మా అంటా నా!

ఒక్కసారిగా ఆ అమ్మాయికి మెలకువ వచ్చింది. ఏ. శక్తి అయ్యిందండి, ఎలా విడిపించుకొందో వాడి కౌగిలింత, కిందికి తోసేసి వాణ్ణి సాగదీసి తొందకాయకొట్టి, ఆ పొలాలలో, గోతుల్లో, గొయ్యల్లో తేడిలా, పరుగెత్తింది. వెనక వాడు, ముందు ఆమె పడవాడ దడదాడ అంటా నా అంటా నా తాన తాన తాన అంటా నా!

ఆమె, ఆ రాక్షసుడింకా కోలేక పోయాడు ఒక లాయరు గారిల్లిక్కడ్డాడు ఆమె రోడ్డు మీదకి చేరుకుందండీ అంటా నా.

ఇంతలో కారొకటొచ్చి, ఆగు ఆగి, ఒక పెద్ద మనిషి దిగి, „ఎవరమ్మా మీరన్నారు” దేవుడై అతడూ అంటా నా

„అయ్యా రక్షించండి, ఆ రాక్షసుడు రైలు... టెక్కెట్టు-దివాను-ఇల్లు-ఇక్కడికి అన్నాడు” అంటినగరువ్వూ” మా తల్లి కామేశ్వరి అంటా నా!

"అమ్మా నీ పేరు"

"కా...కా...కామేశ్వరండి."

"తల్లీ నువ్వా! శేషు దివానును. నీ ఉత్తరం అందింది. ఇక్కడ వూళ్ళో పని ఉండి, నువ్వు వస్తావని తొందరగా వస్తున్నా! రైతు బిడ్డా గా తల్లీ! ఈ కాగా ఎక్కడ్కు! చందాలు పదివేలు వసూలు చేసినము? జమీందారు పదివేలమ్మా" అన్నాడండి, ఆ అమ్మాయి అయ్యటి మూర్ఛ పోయిందండీ తందానా తందానా! జై జై జై జై! తందాన తాన!

కథ కంచికి, మనం హైదరాబాదండీ తాన తాన తందనానతానా!

దీపావళి

౧

కటికి చీకటిలో దీపాలు. నల్లటి ఆకాశంలో నక్షత్రాలు కాదు చక్కదనం నవ్వితే ముత్యాల వరసలు.

అరుగులమీద దీపాలు. వాకిటిముందర మొగ బొబ్బాసిచెట్లమీద అమర్చిన దీపాలు. ఆకాశదీపాలు, ఇళ్ళల్లో దీపాలు. గుళ్ళల్లో దీపాలు రంగు రంగుల మతాబాలు. విదేశీ బాణాసంచాలు, స్వదేశీ బాణాసంచాలు టపాకాయల ఫిరంగిమోతలు చిమ్ముతున్న తూటాలు. తారాజువ్వలు దీపాలవంటగా వెలుగువర్షం.

నోట్లో వేలు పెట్టుకొని, ఆ దీపాలవెలుగుల్లో మెరిసేకళ్ళతో నిలుచున్న ఆ వృద్ధుని అబ్బాయికి మాత్రం దీపావళి లేదు.

౨

సాగుతున్నంతసేపూ గుబురుగా కొట్టుకొనే చింపిరిజుట్టుతో ఆల్యూమినియం మూకుడుతో, నీలి కిరసనాయిలుపోసిన వంటిగదిలోని వెలుగుతో ఆ వృద్ధుని అబ్బాయి నిలిచి విస్తుపోతూ చూస్తూనే ఉన్నాడు. అందరికీ బాణాసంచాలు అతనికి మాత్రం లేవు.

సాయంత్రంనుంచీ [illegible] ఒక్క తాటాకు టపాకాయ కాని, సిసింద్రీ కాని, మతాబా అగ్గిపుల్లలు, ఆ కుర్రవాడి చేతిలో పెట్టి [illegible] కనిపించలేదు. [illegible] టపాకాయలమ్మిన సాహెబు.

"..సాలు బాగా పేలుతాయండీ! అప్పటివాడి ఫిరంగిలాగా వుండాలి. మీ అయితే సంకల్ప ఏమన్నారండీ" అని బిగ్గరగా అమ్మగలిగాడు కాని [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

౩

సాయంత్రం నాకు ఆ ఇంటి దగ్గర నిలుచున్నప్పటినుంచీ, ఆ యింటి వారి వెనకవాకిట ముందు ఆ అమ్మాయివైపు తదేకదృష్టితో చూస్తూనేవుంది. ఆవిడికి [illegible] ఏళ్ళుంటాయి. చిన్నతనంలో సౌందర్యం [illegible] ముదిపోల [illegible], సాంగత్యమిచ్చిగా భర్తవియోగం సంభవించి ప్రేమ కోసం [illegible] వైధవ్యంలోనయినా, అలంకరించు కొని [illegible] మాత్రం కాదు. ఇక [illegible] యొక్క [illegible] వెళ్ళినా, [illegible] వెళ్ళినా, [illegible] వెళ్ళినా, [illegible] వెళ్ళినా, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఏప్పుడూ [illegible] [illegible]

[illegible] పిల్లకి [illegible] ఎదురయినా, [illegible] — గోపాలవిగ్రహానికి, [illegible] — [illegible] [illegible] లేవు. [illegible]

అపాయం తరింపజేసి, ఇంటికెదురు ఉండాలనుకున్న ఉప్పరవాళ్ల బ్బాయి— —మీదనుంచి, ఆ రేమూపులు మరలి పోసినేసు చీకట్లలో కలిసి పోతూ, వెలుగుల్లో మెరిసిపోతూ కదలకుండా ఈకాలిమీదవంగి ఒక మాటూ ఆకాలిమీదవంగి ఒకమాటూ నిలుచునివున్న ఆపాదము, ఆ మొహ్యాన్ని, ఆ మెరుగ్గోదనమూ, ఇనుమును అయస్కాంతం లాగేసినట్లు లాగే శాడు.

ఉంచితే ఒక్కొక్క పిల్లవానికి గాని, పిల్లదానికి గాని, వచ్చిన అయిదు రూపాయిల బాణసంచా వున్న బుట్టనూ వాడి చేతికిచ్చి, "నాయనా! కాల్చరా!" అందామనుకొన్నది.

„ఓసి పిచ్చిదానా!" అని అందరూ నవ్వరా? ఏమిటే పిచ్చి ఆలోచన

౪

ఉన్నట్టుండి కళ్ళు తిరిగి ఆ కుఱ్ఱవాడు భగ్నమైన ఆశలు కిందకూలి నట్లు పడిపోయాడు ఆ హంగామా మహోత్సవంలో అరుగుమీద ఉన్నవాళ్ళె వ్వరికీ, ఆకుఱ్ఱవాడు పడిపోవడం గమనించవలసిన అవసరమే లేకపోయింది. అది పురుషోత్తమ్మ చూసింది. ఒక్క అడుగులో మెట్లన్నీ దిగింది. తృణావర్తుణ్ణి పరిమార్చి, భూమిమీద వాలిపోబోయిన శ్రీకృష్ణుణ్ణి ఎత్తుకొన్న యశోద లాగ, పురుషోత్తమ్మ ఆ బాలుణ్ణి ఎత్తుకున్నది. సావిట్లో బల్లమీద పక్కలో బెట్టి ఇంట్లోకి పరుగెత్తుకు వెళ్లి, వెండిగిన్నెలో ఇంత మజ్జిగపోసి, అందులో ఇంత వేడి వేడన్నం మెత్తగా పిసికి, మెతుకులు పిండి పారేసి, ఆ గిన్నె పట్టుకు చక్కా వచ్చింది.

ఆ పిల్లవాడినోట్లో ముక్కముక్కా ఆమె పోయడం మొదలు పెట్టింది. ఇదంతా చూస్తూ తెల్లబోయి, వాళ్ల వాళ్ళేమీ మాట్లాడలేక

పోయారు అన్నపారం దిగినకొద్దీ ఆ పాపడికి ప్రాణం తెప్పరిలి నెమ్మదిగా మెలకువవచ్చింది.

ఒక ముసలాయన:— ఈ వెధవను తీసుకువచ్చి బల్లమీద పడుకో బెట్టిందేమిటి? పాడుబడ!"

ఒకావిడ:- వీడెల్లా వచ్చాడిక్కడికి?

ఒక చిన్నపిల్ల:— మనయింటి ముందర పడిపోతే అత్తయ్య తీసుకొచ్చింది.

ఆవిడ:- మడిగట్టుకొని పత్తి వేసవని ముట్టుకోవడమేరా? మన పనివాళ్ళ చేతికిస్తే నోట్లో పొయ్యరూ?

ఆయన:- ఈవిడగారికి ఈ పెత్తన మేమిటి?

పురుషోత్తమ్మ ఈ మాటలన్నీ వింటమేలేరు. ఆ కుఱ్ఱవాడు కళ్ళు విచ్చేటప్పటికి ఆమె ప్రాణాలు కుదుట పడ్డాయి. చల్లని గాలిలా సంతోషం ఆమె దేహమంతా పరిసరించింది. "నాయనా? ఇదంతా తాగు" అని ఆగిన్నె వాడిచేతికిచ్చింది.

"ఇంక వీణ్ణి పంపించు. చేసిందిచాలు"

"నీ పేరేమిటోయి నాయనా! ఎవరబ్బాయివి.?"

"మేం మాలవాళ్ళమండి నా పేరు చిట్టిగాడు."

భోంచేసి చెయ్యికడుక్కొని వచ్చిన ఇంటి యజమాని, "వాడిచేతులో రెండు కాసులు పెట్టి పంపించి వేయండి ఎవరైనా ఇల్లాంటివి చూస్తే మనకి అపఖ్యాతి కూడాను" అన్నాడు.

౨

ఇదంతా జరిగి ఏడాదయింది, మళ్ళీ దీపావళి పండుగ వచ్చింది. తాను చిట్టిగాడిని తన గదిలోనికి తీసుకు వెళ్ళి వాడిచేతులో రహస్యంగా

రెండు రూపాయలు పెట్టి నాలుగు మతాబులిచ్చి, పంపించిన ఆనాటి సంగ తంతా, ఆమెకు జ్ఞప్తికి వచ్చింది. ఆమె కళ్ళు నీళ్ళు చెమరించినవి. చీకటి పడిన దగ్గరనుంచి, దీపాలు వెలిగించు కొంటూ వీధి అరుగుమీద కూర్చుని వీధిలోకి ఇటూ అటూ పదే పదే చూస్తూన్నది. పురుషోత్తమ్మ మూడేళ్ళ మేనగోడలు మొలకు కట్టిన బిళ్ళ ఇటూ అటూ ఆడుతూ ఉండగా, తోటలాంటి వాళ్ళు కదిలి పోతూ ఉండగా, చేతులాడించు కొంటూ, పురుషోత్తమ్మ దగ్గరకు పరు గెత్తి వచ్చి, అత్తయ్యా! టపాకాయలంటే, భయమేస్తుంది అత్తా, వాళ్ళూ కాల్తే తప్పాలు దాక్కుంటుకోవూ?" అని పురుషోత్తమ్మ మెడచుట్టూ రెండు చేతులూ పెనవేసింది.

« నా తల్లి! అల్లాగేనమ్మా ఎత్తుకుంటానులే,, అని అవిడ ఆ బిడ్డను ఒళ్ళోకి తీసుకొని ఒళ్ళంతా ముద్దు పెట్టుకొంది.

అప్పుడే చీకటి ప్రపంచమంతా రంగురంగుల వెలుగులతో అలంక రించుకొంటోంది. మతాబాలు వెలుగుతున్నై! పటపటమంటూ టపాకాయలు పేలుతున్నై: అనంత పథాలలో ఉన్న నక్షత్రాల నన్నింటిని, పోగుచేసి, మళ్ళీ ఆకాశంలోకి వదులుతున్నారా! అన్నట్లు వెలుగుతూ జాజ్వల్య మయిపోతున్నై. ఇంట్లో చిట్టిగాడు ఒకదీపావళి పొట్లాలు పట్టుకువచ్చి నెమ్మదిగా అవిడ దగ్గర పెట్టాడు

బీదవాళ్ళకు దీపావళి పొట్లాలే మతాబులు, కాకరపువ్వొత్తులు, టపాకాయలు, తూటాలున్నూ! పంగ తాడిచెట్టు గుంకలు పోగుచేసి, కాల్చి బొగ్గుచేసి, గుడ్డలోపోసి పొట్లంకిందచుట్టి పిండిరాసి, తాటికమ్మ నిప్పులు గుబ్బడులు కిందచేరి, మధ్యన ఆ పొట్లం పెట్టి. నిప్పులుపోసి బాగా ఉడికి రాజీన తరువాత దాన్ని తిప్పడం ప్రారంభిస్తారు. చిటచటమని పేలుతూ రవ్వలు వర్షింకురు స్తవి. ఆ రవ్వల ప్రవాహంలో మునిగిపోయిన ఆ పిల్లల ఆనందానికి అంతుండదు.

పురుషోత్తమ్మ పొట్లాలు చూసింది. చిట్టిగాణ్ణి చూసింది. చిట్టిగాడు నవ్వుతూ ఆమెకేసి చూశాడు.

పురుషోత్తమ్మ గుండె దడ దడ లాడింది, పురుషోత్తమ్మ మేనగోడలు చిన్నపిల్ల కిలకిలా నవ్వి, చప్పట్లు కొట్టింది. పురుషోత్తమ్మ గబ గబ లోపలికి పరిగెత్తుకు వెళ్ళి, మంచం కింద ఎవరికీ కనిపించకుండా, దాచి ఉంచిన బాణ సంచా బుట్ట—ఇవతలికి తీసి, చీరకొంగు చాటున కనబడకుండా పట్టుకు వచ్చింది.

ఆమెకు పెదవులు కంపించాయి. ఆమె కళ్ళు చెమరించాయి. ఆమె హృదయంలో ఏదో కసిపుట్టి, ఆమె వక్షోజాలను ఉప్పొంగ జేసింది,

"ఇది పుణ్యుని ఇంటికి వెళ్ళి కాల్చుకో! పో!" అని పురుషోత్తమ్మ ఆ బుట్ట చిట్టిగాడి చేతిలో పెట్టింది. చిట్టిగాడి మోము తళ తళ లాడి పోయింది. వాడి పెదవుల్లో కన్నుల్లో ఉషఃకాంతులవంటి నవ్వులు పరుగు లిడినవి—

ఇంతట్లో ఎక్కడనుండి వచ్చాడో! కారుమేఘంలా చిట్టిగాడి దగ్గరకి ఆ యింటి యజమాని వాడి చేతిలో బుట్ట లాక్కొని మొహాం ఊడిపడేటట్లు చెళ్ళున ఒక్క లెంపకాయ కొట్టినాడు.

"వెధవ గాడిదకి పెత్తనాలు ఎవరిమ్మన్నారు? ఈ బాణసంచా ఏమిటి? ఊళ్ళోవాళ్ళ కందరికీ బాణసంచాలు పంచిపెట్టేటట్టయితే ఇల్లూ వాకిళ్ళూ అమ్మటా ఆగుతాయా?" అని "పోరా! వెధవా! నీకడ్డొచ్చావు చాలదూ? వెళ్ళి ఇలా దాపురించావ్" అని ఆ యింటి యజమాని చిట్టిగాణ్ణి ఒక్క తోపు తోశాడు.

"అమ్మయ్యో! చంపేశా" అని మరి అనకూడా ఆలోచించకుండా, అరుగుమీదనుంచి ఊరికే వాణ్ణి చివ్వున ఎత్తుకొన్నది పురుషోత్తమ్మ.

"ఛీ! పాడుముండా!" అంటూ ఇంటి యజమాని మెరుముల్లా బుట్ట అరుగుమీద పెట్టడం, చిట్టిగాణ్ణి ఆమె చంకలోనుంచి లాగడం, ముట్టుకుంటే

కే తన పవిత్రతనంతా, ఎక్కడ పోతుందేమో అన్నట్లు వాణ్ణి చెయ్యెట్టుకొని వీధమధ్యకి విసిరివేయడం అంతా త్రుటిలో జరిగిపోయింది.

౬

చిట్టిగాడికి లోకం తల్లక్రిందులైపోయింది. రోడ్డుమీద రాయి తలకు తగిలి, తగిలి రక్తం కారడం మొదలుపెట్టింది. పురుషోత్తమ్మ కెవ్వున అరుస్తూ అరుగుదగ్గర కూలిపోయింది.

ఈ గలభాకు ఇంట్లో వాళ్ళూ పిల్లలూ, పెద్దలూ, అరుగు మీదకు వచ్చారు. పొట్లాడ్డం తప్పో, బట్టలిమ్మనడం తప్పో, తక్కువ వాడై పుట్టడం తప్పో చిట్టిగాడి కేమి తెలుస్తుంది? వాడి మొఖం అంతా రక్తసిక్తమై పోయినది, తగుడై పోయిన యజమాని ఇంకా కొంచెం తన్నులు తిన్నదానికి పిడికిళ్ళు మూసుకొని, కోపంగా కసరుస్తూ కాళ్ళ కుర్రాళ్ళలా ఝమ్ము ఝమ్ము మంటూ వాడి దగ్గరికి నడిచాడు. అరుగుమీద చంటిబిడ్డ ఒక చేతో వాడి కళ్ళల్లో చూపిస్తూ, బుసకొట్టుతూ వచ్చే మహిషాసురుడిలా ఉన్న ఇంటి యజమానిణ్ణి చూచి, సమ్మెట పెట్టులాగ తల మీద బాధ అయినా, గమనించకుండా, చిట్టిగాడు లేచి, భయంతో కనుపాపలు తిరిగి పోగా కెవ్వు కెవ్వన అరుస్తూ పరుగెత్తడం ప్రారంభించాడు. పురుషోత్తమ్మ లేచింది. మహా శక్తిలా ఊగిపోయింది. “ఈ గాడుడు వుండే కొంపలో, నే నసలే వుండ”నని పొలికేక పెట్టింది. శోకాన్ని దుఃఖం తరుముకొని వచ్చింది. “చిట్టిగా! చిట్టిగా!” అంటూ వాడు వెళ్ళిన దారినే కూలుతూ ఆమె ఆ దీపావళి వెలుగుల్లో, చీకట్లల్లో చీమలలో సందులలో పడి పడి నడిచి పోయింది.

“అత్తయ్యా కావాలి, అత్తయ్యా కావాలి” అని అరుగుమీద చంటిబిడ్డ రాగం పెట్టింది.

సోమసుత

౧

ఓ సోమసుతా! నువ్వు నా ప్రియురాలవు. కాని నీకోసం దేశాలన్నీ వెదుకుతూ ఉన్నాను. నువ్వు ఎప్పుడూ దూరదూరాన నే. నీమూర్తి నాకౌగిలికి యెప్పుడు అందలేదు. విదియనాటి చంద్రవంక విరిసే కొత్త లేవెన్నెల లోని మసక మసక కిరణాలమధ్య చిన్నబాలిక నడివేసవిలో పూలకై వెదకులాడినట్లు నీకోసం వెదికి వెదికి యేటిగట్టున నిట్టూర్పు విడుస్తూ దిగిలం బడ్డాను. తియ్యాటి చంద్రవంక యేనాటి నక్షత్రాలు నవ్వుతూ పడమటి కొండల వెనుక పక్కన మాయమైంది. దిశలు చీకటి మేలుముసుగులు సవరించుకొన్నాయి. ఏటి కెరటాల అంచులమీద చంద్రవంకలు నృత్యం చేస్తూన్నట్లే కనబడ్డాయి. ఓ సోమసుతా! నువ్వు చంద్రుని తనయవు. నువ్వు ప్రేమబాలవు. నిన్నెప్పుడూ నాకళ్ళల్లోనే పర్వించాను. వెన్నెట్లో పడుకొని నిన్ను గురించి కలల మధ్యన నేను పులకరాలు పొందుతూ ఉంటే ఒక్కనాడూ నువ్వు నాకు ప్రత్యక్షం కాలేదు. ఆ వెన్నెట్లో నేను గాఢసుషుప్తిలో మైమరచి ఉన్నప్పుడు ఉజ్వలానంద జ్యోత్స్నలైన నీ చూపులు అగిమాతల చక్రవాకాలు కాగ నా సమీపంలో మూర్తి పొందినన్ను నీ లేతచిగుళ్ళ చల్లని వేళ్ళతో తాకి నేను ప్రేమతో జలదరించి మత్తిల్లుతూ తీపుకనియల తేలి కళ్ళు తెరిచే లోపలే నువ్వు అదృశ్యవైనావు.

నువ్వూ నా ప్రణయవల్లరివి నా భావాలు, నా కోర్కెలు పుష్పి లోనుంచి చిగుపసిరి కలలమొగ్గలు తొడిగే చిన్ననాటి నా ఆటరోజుల్లో నేను రాజకుమారుణ్ణి, నువ్వు రాజకుమార్తెవు. ఒక్కొక్కణ్ణీ నీ లేత వెన్నముద్ద బుగ్గలు, నీ తెల్లవారిగట్ల చుక్కల్లాంటి కళ్లు, నీ నును కసిర చిగుళ్ల పెదవుల్ని ముద్దెట్టుకున్నా. మా అమ్మ " పిచ్చినాన్నా ఏమిట్రా కల్లో ఎవళ్ళనిరా ముద్దెట్టుకుంటున్నావు అన్నది " నేను సిగ్గుతో చిరునవ్వు నవ్వుతూ, కళ్ళు సగం తెరిచి అప్పుడే పట్టే తేనెసోరలోని మొదటి చుక్కల్లాంటి చూపులు ప్రసారించి ఊరుకున్నా. మా అమ్మ నాదగ్గిరకు వెళ్ళిపోయింది.

" తమ్ముడూ, కాశీమజిలీలు చదువుతున్నావా? "

" కథ పూర్తి అయింది. "

" అందుకనేనా పుస్తకం రొమ్ముమీద పడవేసుకుని దిండాని పడుకున్నావు? "

" రాజకుమార్తె! "

" పెళ్ళాడావా? "

" ఏడంతస్తుల మేడ! "

" హంసతూలికాతల్పంమీద-ఒక్క-రాజకుమార్తె? "

" ఇద్దరు-! "

" ఎవరెవర్రా? "

" సూర్యుడికూతురూ, చంద్రుడికూతురూ-! "

" ఓరి నాన్నా. ఇద్దరుట్రా! తగిపోతావురా! ఇద్దరిపోరూ పడలేవురా బాబిగా! "

" కాదు ఇద్దరూ ఒకటే నే! "

" అదేమిటిరా నాన్నా! బాబయ్య చెప్పిన కథలు కంగాళీతం చేస్తున్నావు! "

“ చంద్రుడు ఓమాటు ఎక్కాని ఆడపిల్ల అయ్యాడు అప్పుడు సూర్యుడు మోహిస్తే వాళ్ళిద్దరికీ ఓ అమ్మాయి పుట్టింది–”

“ పురూరవుడి కథలాగా ఉంది. బాబయ్యా చెప్పాడుగా ”

“ అవును. ఇట్లాంటి కథలు చాలా ఉన్నాయిలే.”

౨

చిన్నతనంలో ఎంతమంది అందమయిన మట్టల అమ్మాయిల్ని నువ్వేమోనని చూశానుకాదు! యౌవ్వనంలో దేశాలు తిరిగాను అందుకే రైళ్ళకేగ బాలికల్ని, రైళ్ళలోని వాళ్ళను, తీర్థాలకు వచ్చిన పడుచుల్ని. కాలేజీలకు, హైస్కూళ్ళకూ వెళ్ళే, వచ్చే కాంచన నేత్రల్ని సభలకి వచ్చే సభ్యల్ని తెంచే కోమలస్వరాలను తేఱపారి చూశాను నవ్వులు విన్నాను, తెల్లపోయినట్లు పారచూశా' తిట్లు కూడా వినిపించినా కొందరు బాలలు “ఎవరకోసం?” అని విద్యాశాలల దగ్గర ప్రశ్నించే చూపులకు జవాబివ్వక పారిపోయినాను.

ఒకరోజున, ఒక పెద్దపట్నంలో సినిమా ప్రదర్శనం అయిన వెనుక ట్రాముఎక్కి వెళ్ళబోయే నాకు ఒక బాలికా కుసుమగుచ్ఛం ప్రత్యక్షం అయ్యింది అందులో ఓ అమ్మాయి చాలా అందంగా ఉన్నట్లు కనబడింది. ఆమె నావేపు ఓసారి చూచింది. కళ్ళు మెరిశాయి నా కలల్లోని చంద్రబాల. ఆమె చిరునవ్వు నవ్వింది. నేను తెల్లపోయినాను. అడిగో సూర్య చంద్రసుత. శిల్పాధిదేవత సర్వాంగసవహ్నా

“ వెదికినానే నిన్ను
చదల భూమిని గాలి,
చదివినానే నిన్ను
కథల, పాటల, కలల

సుమతి నా యాత్రికే..
నిగ్రహము ఫలమిచ్చేను?

బాలికా బాలికా
బంగారుతూలికా
మల్లె మాకామల్లె
మాలికా మాలికా॥

ఈ పాట నా గొంతుకలోనుంచి అప్రయత్నంగా వచ్చింది.

ఆ అమ్మాయి వెనక్కు తిరిగి "మీదేవూరు" అని ప్రశ్నించింది. దగ్గరొక పల్లెఅని జవాబు చెప్పాను. "ఈ పట్టణంలో చదువుకుంటూన్నారా?"

"చదువు పూర్తిచేసుకొని సరదాకోసం దేశాలు తిరుగుతోన్నాను."

"మిమ్మల్నెక్కడో చూచినట్లుంది?"

"ఇక్కడే చూచి ఉంటారు"

"ఎక్కడ మీరు చదువు పూర్తిచేసికొంటా?"

"శాన్తినికేతనంలో"

"ఏమి అదృష్టముంది. శాన్తినికేతనంచాలా అందమైనదట! ఎంతో చక్కగ చదువూ—నాగరికతా—జీవితమూ ఉంటుందట కాదూ?"

"ఔనండి. ఈనాటి కవి ప్రపంచంలో దివ్యుడైన మహాకవి పరిపాలిస్తూవున్న ఆ రాజ్యంలో సంచరించటానికదృష్టం పొందినవాళ్ళంతా అమరులు అని మనవి చేస్తున్నాను."

"అయితే మీకుకూడ అమరత్వం బాగా లభించదన్నమాట!"

"ఎవరో నావంటి మూర్ఖులకు దప్ప"

"అయితే మీరు తప్పకుండా మాయింటికి రావాలి. మానాన్న గారికి రవీంద్రుడంటే మహాపిచ్చి రేపు తీరుబడిగావుంటే వస్తారా?"

"ఆహా సంతోషంగా"

ఆ రాత్రి ఎలా వేగించానో తెలియదు. అసలునిద్రే లేదు. సముద్రము లోని మహాతరంగాలులా కలలు తొరుముకు వచ్చినవి.

"ఏటికి మిల మిల లోన

తోటల నవ నవ లోన

వెలుగు నీడలనైన"

వెదకుతూ ఉన్నాను.

ఈమే సోమసుతకాబోలు. కాబోలేమిటి? ఈమే నా సోమసుత. ఎంత అందమైనది ఆమె పాటలు పాటలే. ఏదో మహాదర్శము లేక యింకా తనను తానై ఎలా పలకరిస్తూంది. ఇంటికి రమ్మన్నది ఆయిల్లు నాకలోకంలోని ఒక భవనమా? దాని గోడలు పూలతో కట్టి ఉంటాయి. పైకప్పు చిగుళ్ళు. వెన్నెల కిరణాలు గుమ్మాలు. రంగు పక్షి పాటలు తలుపులు. ఆమెను చేలి కలు నక్షత్రాలు. ఆ నలంకారం మరోనా? గుప్తమైయున్న నిధులన్నీ ఆకా- రణ సౌభాగ్యమైన నగలకోసం మంత్రపు కాటుకపెట్టుకొని వెదకించి చూడాలనా? నేను సంతోషంతో లోక మావరిస్తోన్నాను. వెన్నెలలో తేలిపోతూన్నాను ఈ వెన్నెల ఎంతపరిమళమైయున్నది. ఈ వెన్నెల కొంత తీసుకొని మొఖానికి వొంటికి రాసుకోనా? ఈ పువ్వులు వర్షం కురుస్తోన్న దేమిటి? ఈ పువ్వులలో దాగిఉన్న గానాలన్నీ ఒకంతా యమునా నదిలా ప్రవహిస్తూన్నది ఈదలేక మునిగిపోనుకదా?

3

అరుణకాంతుల గులాబీ రేకల్లా చల్లుతూ ఉదయ సంధ్యాదేవి ప్రత్యక్షమై నన్ను చూసి చిరునవ్వు నవ్వుతూ మాయమైపోయింది. ఆ రేకలపై ఒదిగియున్న పన్నీటి మంచుబిందువులు చెదిరి నా వొంటినిండా పడ్డవి.

అలంకరించుకొన్నాను అమృతభూషణాలూ ఆనందవసనాలూ

ఎనిమిది గంటలకు వారి ఇంటికి చేరుకొన్నాను. సేవకుడు చూపించిన కుర్చీపై త్రిభంగాకృతిని అధివసించాను. "కలయో? నిజ్వమో?" అనుకొన్నాను.

"ఏమండీ కల అని అనుమానం తెచ్చేది?" అని నిన్నటి ఆ బాలిక గాలికి కదిలిన తామరపూ డళ్ళములులా పెదవులు కదిలించి నవ్వింది.

ఓ సూర్యసుతా నీవప్పుడామె కళ్ళల్లోనుంచి తొంగి చూచావు. నీ నిర్మలజ్యోత్స్నలు ఆ మందిరమంతా అవరించినవి

అప్పుడు నేనన్నాను "కలగాని కల, నిజ్వముగాని నిజ్వము, వెలుగు నీడలలా చక్రాకృతిని మహావేగంతో తిరుగుతూంటైగదా!"

"మహాప్రవాహం చూచినవారినాట" ఇదే సమయం సంభాషణ వేరే విధంగా మార్చటానికి

"ఆ సూరదాసుకథ యెంత మనోహరంగా ఉన్నది. అకథను ఏ న్యూథియేటర్సు వాళ్లో ఫిలుం తీస్తే బాగానే వుంటుంది."

సోమసుత అయిన ఒక బాలిక భౌమ్యవాసనల నానందించు భావపూర్ణహృదయగా ప్రత్యక్షం ఏలా అవుతుంది? స్వర్గములోని దేవతా కన్యలు శాసనసభలను గురించి చర్చించుకుంటారా?

ఈ ఆలోచన మనస్సులో మెరుములా ఉద్భవించిన మరుక్షణంలో ఆఅమ్మాయి అన్నది "ముక్కు మొగము ఎరగని ఒక యువకుని ఉద్ఘా

టించి మా యింటికి రావయ్యా అని పిలిచిన ఓ అమ్మాయి నీ మనస్సులోని ఆశయమూర్తి అయిన దేవతాకన్య అనుకున్నావా? ”

ఈ బాలికకు ఎదుటి వారి మనస్సు అవలీలగా గ్రహించే శక్తి ఉన్నదా ఏమిటిచప్మా!

ఆ అమ్మాయి చిరునవ్వు నవ్వుకుంటూ లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. చదువుతూ వున్నప్పుడూ స్వప్నాలు కన్నాను. పలికిన పలుకులలో పాడిన పాటలలో తలపులకు దాటిన వర్ణాల కలుపులకు మీరిన స్వర్ణాల స్వప్నాలను ఆవలి అయిన రూపురేఖల రుచి తాళతళ్యానికి ఒదుగుతూ నులువెచ్చని దైహిక పరిమళాలకు అందీ అందినట్లున్న ఏదో ఒకమూర్తికై ఆశించి ఆశించి అది గీటురాయిగాక అలంకార నిబంధనగాక వీటికి మించిన ఏదో అనన్య సౌందర్య శాస్త్రానుభూతమైన ఒక పరమభావానికై చేతులు చాచిన నేను, నా సోమసుత ఈ బాలికామూర్తిలో తేజస్వినియై నాకు దివ్యదర్శన మిస్తుందని నేనెలా అనుకొని వచ్చాను?

ఒకట్రి పరమభావము నాకు
చిక్కునో లేదో
ఒకట్రి అతిలోక సౌందర్య
మది కొరుకునో లేదో
ఎందుకీ అన్వేష
ఏందుకీ యాత్రలు
మృగతృష్ణలోనీరు
ఇంద్రధనువులతీరు
ఏనాటికైన నిజమా?

ఈ పాట నేను సన్నని గొంతుకతో పాడుకుంటూ ఉండగా ఆ అమ్మాయి రెండుమూడు మిరాయిలతో వొలిచినసాత్తుకుడి తొనలతో కాఫీ సెట్టుతో అవి అన్నీ పనికత్తెచేత పట్టించుకుని లోపలికి తీసుకొచ్చింది.

"నిరుడు మీరూ నేనూ ఒకే కాలేజీలో చదివితిమి. నిరుడు మీ చదువు పూర్తిచేసుకుని వెళ్ళిపోయారు. నా చదువు యింకా మూడేళ్ళు పట్టుతుంది కాలేజీలో మీ ఉపన్యాసాలు విన్నాను. కృష్ణశాస్త్రిగారి ఊర్వశి బాపిరాజుగారి "శశికళ" మీరు అత్యుత్కృష్టభావాలని ఇచ్చిన ఉపన్యాసాలు విన్నాను."

"ఆ మీటింగులో మీరు కూడ ఉన్నారా ఏమిటి?"

"ఆ, వున్నాను మీరు ఆరోజున "ఊర్వశి" పాటలు 'శశికళ' పాటలు రెండూ చదువుతూ అభినయం చేశారు జ్ఞాపకం వుందో లేదో మీరు చదివే విధానం మీరు చదివినపాటలలో ముఖ్యంగా మీరు కనపర్చిన వాచికాభినయం నన్ను ఆనాడే సమ్మోహపర్చాయి"

"అప్పటినుంచి మీరు నేనానాడిచ్చిన ఉపన్యాస విషయాన్ని చర్చించుకుంటూనే వున్నారా?"

"వినడమే కాదు. నేను ఆయనకు శశికళనైతే ఏమనుకుంటారని అనుకున్నాను" అని ఆ అమ్మాయి పక పక నవ్వింది

౮

నేను తెల్లబోయాను. నాకు మాటలేదు. ప్రపంచాతీతమైన సోమనతాభావము ప్రపంచములోవున్న ఒక బాలికలో ఎలా ప్రతిఫలించగలదు!

"మీరు వెదకే స్వప్నము ఎప్పుడూ స్వప్నమే. స్వప్నాలు ఎప్పుడూ నిద్రపోయేవారికే. ఈనాడు దేశంలో కాటకం; దేశం అవతల భయంకర యుద్ధం దేశంఅంతా రోగాలు; దేశంఅవతల దారుణయుద్ధాగ్ని జ్వాలలు

పరిసరప్రాంతాల అన్వేషణం. ఇక్కడి శిల్పాలలోని మహా ప్రకృతులను అందం ఎక్కడ, ఆనందం ఎక్కడ అని [illegible] ఒక మూర్తిని నిర్మించుకొని అది ఎక్కడ అని సర్వ [illegible] ము ఎన్ని యుగాలు వెతకగలరు? కళ్ళు [illegible] లు తెరిచి లోకాల్లో కూడా కలలు కనడానికి తావు ఏదీ? ”

“ మానవాతీతమైన సౌందర్యం నాటకంలో మానవోత్తమమైన సౌందర్యం దర్శనమిస్తుందా లేదా? ”

“ ఎంత విచిత్రమైనా! మానవ సౌందర్యమేకదా! ”

పగలు రాత్రి నేను మెల్లిగా ఇంటికి చేరుకున్నాను. ఈ సౌంద ర్యాన్వేషణ యొక్క పరమార్థమేమిటి?

౨

సౌందర్యోపాసన, మనుష్యుల [illegible] భ్యుదయానికి వలసిన [illegible] త్వాన్ని కలిగించివేసి, దానివల్ల చిహ్నమైన వెన్నెలనాన్ని [illegible] తనాన్ని మనుష్యుని బ్రతుకంతా నింపుతుంటే, ఏదేశంలోనైనా [illegible] కళలు [illegible] కాలం వీసుతైన [illegible] రాజులు సామ్రాజ్యాలు స్థాపిం చిన [illegible] సామ్రాజ్య నిర్మితమైన ఆంధ్రదేశకాలంలో [illegible] కటకం [illegible] శిల్పం, [illegible] శిల్ప [illegible] ప్రబంధ [illegible], [illegible] సౌశీల్యతేజాలు [illegible] అత్యంత [illegible] మహాశిల్ప [illegible] సంగం అతివేగాల [illegible] సౌందర్యా [illegible] మోహాలను [illegible] యొక్క భాగం [illegible] సుంటుంది? [illegible] రూపమైన సౌందర్యా ర్చన సామ్రాజ్య [illegible] ది, [illegible] సౌందర్యాన్ని, మహోత్కృష్టమైన [illegible] పబడ్డుంది-” అనిక బోలు! పునీతమైన [illegible] సౌంద ర్యానుభూతులన్నీ [illegible] చేసి, [illegible] వేసి, [illegible] గాం ధర్వం [illegible] చేసెను. కంఠోత్తరాయణ నాయికవలె, [illegible] నా [illegible] చేస్తున్నది.

ఎందుకు ఈ బాలిక నన్ను పిలిపించింది? [illegible] నాటకమని నేను

"తోప తెలియని నేను

[illegible] పుష్పాలనో!

నా వేదన [illegible]

నా [illegible] నాకి"

అని పాడుకొన్నాను.

ఆ బాలిక నా ఆలోచనా పథాలనుండి మాయముకాదు. ఆమె సౌందర్య స్ఫుటరేఖా ప్రవాహాలు, నా హృదయ సముద్రంలోనే సంగమించాలా! ఆమె నున్నటి గులాబి పెదవుల హాస్యహాసాంచలాలు. నాకు సోమసుత వెన్నెలలేయగునా? [illegible] స్త్రీపురుష ప్రేమ తన్ను తాను మరపించుకొనే మోసముతో, సౌందర్య భావమున ప్రత్యక్షం చేసుకొంటున్నానా?

రాత్రి పన్నెండైంది. నా [illegible] ఎవరో తట్టినారు. దీపాలన్నీ వెలిగించుకుంటూ కిందకు వచ్చి తలుపు తీసినాను. ఎదుట ఆ అమ్మాయి, ఆమె అన్నగారు. "నేను లోపలికి రావచ్చునా?"

[illegible] కలుపవచ్చినది కాబోలు.

ఆ [illegible] నేను రాలేదు. నా ప్రేమను నీకర్పించ [illegible] నీ సత్యాన్ని కప్పిపుచ్చే [illegible] చూచి [illegible] నీ దాబామీద నీవు తిరగడం చూచి [illegible] నా వేదన [illegible] నన్ను కలిగిస్తే [illegible] యోగముకాని నీ [illegible] నా [illegible] నన్ను నీ [illegible] ఆపి నిన్ను పిలిపించ చేసినది. నీ తలుపు వేసుకో, నేనీ [illegible] వెనక్కి తిరిగి నా దారిని, నేను. నా [illegible]...

నేను...... నా [illegible] మోక [illegible] నేను. మీ యిరువురూ లోపల [illegible] చేయండి, అదే నన్ను క్షమించిన [illegible]"

నేను మగ్గుతూనూ, ఆడాబోతూనే వెళ్ళిపోతున్నాను. నాకు మాట లేదు. ఆలోచనలేదు, ప్రశ్నలేదు జవాబులేదు. కుంగి హృదయంపై తల వాల్చి, అమర్యాద వస్త్రము కప్పుకొని, వారియువురి ఎదుటా, నాకు ప్రళయంలోనే, సోమసుతా! సౌందర్యమేనీవై, సర్వగసాధిదేవివి నీవై ఆనందసిద్ధవై అద్భుతమై, కలమువై. కోమలత్వానివై, అలంకారమువై! సమ్యగ్రేఖావిన్యాస మువై, నీ నాట్యం,

"కన్నీటి వెలుగులలో
ఫుల్లమగు పూవులలో
తప్పకాడు తోటలలో
తరుణబాలహృదిని
నీవు నిలిచెదవేమో?
నిజమేమి తెలియదుగద?"

వారి వారి ఆసనాల్లో నాట్యమూ, ఉన్నారా! రారా! అని తలెత్తి చూచాను. అపుడు లేదు ఆమె నాదగ్గరగా నిల్చునివుంది.

"ఓయీ కలలరాణీ! కలలు కడుపులలోనికి [illegible] కూడు పెట్టగలవా? నీ [illegible] నా [illegible] చెప్పినాను. [illegible] నా ప్రశ్నకు [illegible] వేస్తున్నావు. కడుపులు [illegible] కన్నీళ్ళు [illegible] కష్టజీవుల హృదయాలలో ప్రాణాలు చిమ్మి నశించిపోయే మానవజాతి, నీ సౌందర్యంలో భాగం కాలేదా?"

"[illegible] తృప్తి కలవారు."

నీ [illegible] [illegible] నన్ను చూసి చెప్పు, రంగులు [illegible], సృష్టిలోని అపరూపమైన సమస్తాన్ని [illegible], కల్పనా [illegible] సౌందర్యవతివి కావా, నన్ను చూసి చెప్పు నీవు [illegible] కన్నులలో ఈ కాంతులున్నవా? నీవు పులకించిన ఆ దేహపు [illegible]

లో ఈమసృణాస్యమున్నదా? పరిమళపూరితమైన నునువెచ్చనైన మహామాధురీ కాంక్షలను ప్రసరింపజేస్తూ ఉన్న నాయీ అస్పష్టమూర్తికి నువ్వా వంకర దిగ్గువాడవు, ఎంతవెఱ్ఱి చిత్రకారుడవు, పోనీ నీ పాటలతో నన్ను వర్ణించు, ఎన్ని పాటలు వ్రాయగలవు? నీరంగులపెట్టెలోని అన్నివర్ణాలన్నీ తిరిగి, తిరిగి కలిపినా, దివ్యమనోహరాగ్ని [illegible] సమన్విత మంజిష్ఠవర్ణము తీసికొని రాగలవా? ఓయి వెఱ్ఱివాడా! పిపాసాధుర్యం గుర్తెరిగినవాడే, [illegible] వ్యూహింపకోగలడు. గర్భ నిర్ఘోష మననదైన్యం హృదయమగ్రతేఫులు తెలిసినవాడే దివ్యకాంతి [illegible] కరుణాగసాత్మక బ్రహ్మానందము [illegible] చూడగలుగుతాడు నేను నీకై వచ్చాను. నీకైయే నన్ను నీ గుమ్మముదాటి వెళ్ళిపొమ్మంటావా?”

ఆమెపట్టు వెన్నెలలు, ఆమె నుంచివెన్నెలలు, ఆమె చలితాక్షుల వెన్నెలలు, ఆమె రసాలకిసలయ మసృణాగ్రోష్ఠాల వెన్నెలలు, దేవీ? నువ్వేనా, సోమసుతవు? బహుకాల స్వాతంత్ర్యయోగతప్తశుష్కవపువులో నువ్వు, సర్వమానవకోటి కల్యాణగమ్యపథ దుర్గమయా తిమసైననాయకశ్రమిత ఘర్మాంబువులలో నువ్వు, సర్వసౌందర్యాలలో నువ్వు, సర్వ వికృతులలో నువ్వు. రసాకృతీ! రసమయాకృతీ!

ఆమె పాదములు స్పృశించి, లేచి, ఆమె రెండుచేతులను గ్రహించి, నాచుట్టూ నిమ్మించుకొన్న నాయింటిముఖద్వారము నా సోమసుతతో దాటి సముద్రతీరానకు జేరినాను.

[illegible] అధివసించి మేము మాయెదుట నృత్యము చేయు తరంగ [illegible] బృందము.

ఆమెను హృదయాని కద్దుకొని, ఆమె పెదవులను ముద్దిడినాను. కంటి కొలకులనుండి స్రవించి, పెదవుల [illegible] ఆమె బాష్పములు. లవణమయములు, ఆమె పెదవులు మహా మధురిములు

లావణ్యములైన [illegible]గాలను [illegible] మహామధురములైనవెన్నెలలు.

కన్నె

౧

మగాళ్ళైనా ముష్టిబాలికను కొంచెం కరుణతో చూడాలి. ఎవరైనా. గుప్పెడు గింజలుగాని, ఒక రాగి పైసగాని, మొహం అవతలకి త్రిప్పి వాళ్ళు విసిరేస్తారు.

కొంచెం కనుముక్కుతీరు సరిగావున్న అమ్మాయి, యవ్వనంలో వుంటే 'బాబూ! ఇవ్వాళ పొద్దుటినుంచి ఏమీ తినలేదు, ఒక్క పిడచైనా లేక మలమల మాడిపోతూ వున్నాను ఏమైనా ఇవ్వండి రాజా!' అంటే, 'ఛీ! నోరుమూసు పోతున్నావ్, ఇంత పనిపాటూ చేసి నాలుగురాళ్ళు సంపాదించుకో కూడదూ?' అంటాడా మహారాజు.

అంతపనీ అయ్యాక కన్నెకి రాత్రిపూట తిండి సరిగా వుండేనా? పుట్టెడుగల కుటుంబాలే, దూరాన్ని దాటి తూకుకొని బ్రతుకుతున్నారు. అన్నమో రామచంద్రా! అంటే - అన్నమో రామచంద్రా! అని వానలరూపం కరిగిపోయిన పొలాలు కాని ఆయోగ్యాస్. ప్రతి ఊరినిండా చెఱువులు ఎండిపోయి చూసి పొలాలు, పొలాలు ఎండిపోయి చెరువులు, కంటికి కనిపించేనా నీళ్ళులేక, వేసిన మొక్కలు ఎండుతాయి ముసలివాళ్ళకైనా ఒక్క పన్నెండేళ్ళ యువతి చెల్లి, కొట్టి కడుపులో మంట చేసుకోనేదుకే పనికివస్తా యేమో!

౨

కుటుంబాన్ని పోషించే భారం కన్నమ్మమీదే పడింది. గుత్తి స్టేషను వెనకపక్క ప్లాటుఫారంమీద నుంచుని, రైలుపోతుగునా, తిరుగుతూ ముష్టెత్తుకోనే కన్నెకి పైసలు అణాలు. రెండణాకాసులు ఒక్కొక్కప్పుడు పావలాకాసులు కురిపించేది రైళ్ళపెట్టెలన్నీ నిండివుండే సిపాయివీరులు-

డబ్బులు వేస్తూ వినరానికూతలు కూసేవారు పళ్ళు పుచ్చుకుని ఆమె రొమ్ము మీదా పొత్తికడుపుమీదా విసిరికొడుతూ హేళనచేసేవారు. కన్నితోపాటు ముష్టెత్తుకుంటూ తిరిగే పెంచెలమ్మ, కన్నికన్న ఎక్కువదుడ్డు సంపాదించేది. కాంక్షలతో చూడని మర్యాదను నిలువునా సంపాదించేది. సిపాయీల అసభ్యపు అసహ్యపు మర్యాదను భరించలేక కన్ని రైలుదగ్గర ముష్టెత్తడం మానింది.

3

ఇన్నాళ్ళూ ఖర్చుపోను ముష్టివల్ల కూడబెట్టి సంపాదించిన యిరవై రూపాయిలూ రెణ్ణెల్లలో అయిపోయాయి, కాని కన్ని ఒక తెల్లని పెద్ద వెండినాణాన్ని మాత్రం అతిరహస్యంగా ఓచోట దాచుకుని పైకి తీసేదికాదు. ఆ నాణెము అమెరికా డాలరు వెండినాణెము అది తనకిచ్చింది ఒక సిపాయి మూడువందల జన్మలెత్తినా కన్ని ఆ సిపాయిని మరచిపోలేదు ఎంత పొడుగ్గా వున్నాడూ కళ్ళవాడు!! రోజూ బొంబాయియెక్స్ప్రెస్సు గుర్తిస్తే పనులో చాలాసేపాగింది. యథాప్రకారం సిపాయిలందరూ తినడం డబ్బువేశారు, పళ్ళు గిరవాటువేశారు నానుగొట్టెలుమ్చుకొట్టారు ఇంతలో ఓసింహంలా ఆమడ రామనాయుళ్ళబ్బాయి ఊరపుకళ్ళు అల్లరపెట్టే, ఆఫ్రదూడదగ్గరకు వచ్చే గోమాతిలా వచ్చాడు.

"నీ పేరేమిటు?"

"కన్ని అంటారుసార్!"

"ఇదిగో కన్నీ! నీకింకా ఈముష్టెందుకు?"

చక్కని నీమొగంలో విషాదం కరవపోయే... ఏ.. మొయిల్లాఫుంది నాన్ దా మద్రాసు నాయుళ్ళకుఱ్ఱాణ్ణి. ఆఫ్రికాలో జన్మనువాణ్ణి చావకొట్టి అలసటపడి ఇంటికి నెలరోజులు సెలవుమీద 'దా వస్తుంటిని. ఆయుద్ధంలో ఒక అమెరికా సైనికుణ్ణిదా. నాన్ దా రక్షిస్తిని వాడి దేశం నాణెం దా ఇది బహుమతీఇచ్చినాడు ఇది నీదగ్గర గుర్తుగా వుంచుకో. ఈ దడ్డ తీసికొని రేపుణ్ణించి ముష్టి దా మానెయ్యి" అని తనచేతిలో ఇన్ని రూపాయి నోట్లు ఒక డాలరు నాణెము పెట్టికదలబోతూన్న రైలెక్కి యమైపోయాడు.

౪

ఆ మర్నాడునుంచి కన్ని ముష్టిమానింది. తమపశుశ్వపు ఆకలిని తీర్చుకోడానికి ఆ బాలికను తమ పక్కలపైకి రమ్మని పలువురు ఆశించారు. పలువురు కన్నులతో కబళించారు. ఆరుకడుపులున్న తనకుటుంబాన్ని రక్షించుకోడానికి అవిఘ్నంగా ధనం సంపాదించే సులభమార్గాన్ని కన్నె మైలపూరమైనా రానిచ్చిందికాదు. రహస్యంగా దాచుకున్న ఆడాలరు వాణెంకన్నుల కద్దుకొనేది.

" ఏదారివచ్చావో?
ఏదారిపోయావో
నీదారి నీదిరా!
నాకు దారే లేదురా "

కొణుగుకొనేది అప్పటికి ముందుర్గోజులనుంచి ఆకుటుంబానికి తిండి లేదు తల్లీతండ్రీ అందరూ "మాయముండకు మానాబితూనాలొచ్చాయంట" అని తిట్టారు. తిండిలేక నీరసంపడిపోయినకన్ని కదలదు. రైళ్ళువస్తున్నాయి పోతున్నాయి, ఊళ్ళోవున్న బస్సుడైవర్లు, మంగలిషాపువాళ్ళు హోటలు పనివాళ్ళు ఈ చిక్కిపోయినటిక్కెయుం ఎవరికాక్కావాలి? అని తక్కాపోయాగు వారికా, వలసినా, కన్ని సిద్ధంగావుందా? దెబ్బతిని చచ్చిపో[illegible] పెద్దపులిలా వాళ్ళని చీల్చి చెండాడి, చచ్చిపోయివుండునుకన్ని ఆరా[illegible] వారున్నగుడెసెప్రక్క అతిఆకలి మత్తులో చావుబ్రతుకుల సంధ్యల[illegible] ప్రపంచమూ మిరుమిట్లుపడిపోయిందికన్నె. తెల్లవారుతూంది. "కన్నె ఎ[illegible]" అని ఒక గంభీరకంఠం వినబడింది. అంతటి శల్యావశిష్టావస్థలో [illegible] ఆనందాలబలంతో ఆకంఠం ఆనవాలుపట్టినకన్నె ఇక్కడే వు[illegible]యుడుబాబా! అని కాకలీస్వనంతో జవాబిచ్చింది ఒక్కక్షణం[illegible] స్వామి నాయుడు ఆ బాలిక దగ్గరకు ఉరికాడు ఎముకల పోగైన క[illegible] తనహృదయానికి కదుముకొన్నాడు ఆ కౌగిలింత సంజీవి అతని హృదయము సంజీవి, ఘర్ష్యాతము

౨౮

రామస్వామినాయుడు వాళ్ళింట్లో పదిరోజులున్నాడు. ఊళ్లో చిన్నయిల్లు అద్దెకుతీసుకొని అక్కడ ప్రవేశపెట్టించాడు. నీళ్ళు పోయగా పసిమి పొందిన మిలమిలలాడినజాజిచెట్టులాగ కన్ని వెనకటిఅందంఅంతా తెచ్చుకొంది.

" చిన్నతనాన్నుంచీ, ఇద్దరిదగ్గిర దాదా ముద్దుఎత్తేవాణ్ణి కన్నీ! అటునుంచీ నేనూ ఇక్కడ నువ్వూ నగుల్లో కలిసి మిత్రులునుంచి చూచినవాకు, నువ్వు ఏనాడో తప్పిపోయిన నేస్తురాలివిదా, కనిపిస్తివి!"

రామస్వామి కన్నెను అందాలమోహనరూపాములుల్లో వేసినాడు మళ్లీపదిరోజులకు రామస్వామి యుద్ధానికి వెళ్ళిపోయినాడు. దేవుడైన తన రామస్వామిని తలుచుకొంటూ, నెలనెలకూ అతడు పంపే ఐశ్వర్యంతో కుటుంబాన్ని రక్షించుకొంటూ ఆగడాలు ఇగరపే అతనికోసం పదిదినాలకొకసారి కన్ని కనిపెట్టుకొని వుంటుంది.

" ఇటీయుద్ధము సాగాము. నాకుడిచేయి ఇవ్వలేక అర్పించాను కాని ఆరోగ్యము మహాసముద్రంలావుంది నిన్ను గట్టిగా కౌగిలించుకొనేందుకు ఒక చేయి లేదు కన్నీ!" అని రామస్వామి టెలిగ్రాము నాప్రాణమే అయిన నాసామికి నేను కుడిచేయి కాలేనా! అని కన్ని అనుకుంది.

సమాప్తి